

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)**

**Το Οικογενειακό και Κληρονομικό Δίκαιο : Ο 8^{ος} Λόγος του Ισαίου
(Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου)**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του

Ιωάννη Α. Ρούσση

Πτυχιούχου Τμήματος Φιλολογίας, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,
2016

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βολονάκη Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Ευσταθίου Αθανάσιος, Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Καλαμάτα, (Σεπτέμβριος, 2018)

Περιεχόμενα

Πρόλογος	- 5 -
Εισαγωγή	- 6 -
Γενική Εισαγωγή.....	- 7 -
Ο Βίος και τα έργα του Ισαίου	- 7 -
Το Ύφος του Ισαίου.....	- 9 -
Εξέλιξη Ρητορικής	- 10 -
Οικογενειακό Δίκαιο.....	- 12 -
Ο οίκος και ο κύριός του.....	- 12 -
Γάμος (Εγγύη / Προίκα) – Διάλυση του γάμου	- 13 -
Κληρονομικό Δίκαιο	- 15 -
Γνήσιος Υιός	- 16 -
Επίκληρος.....	- 16 -
Εξ αδιαθέτου διαδοχή και αγχιστεία	- 17 -
Υιοθεσία.....	- 18 -
Διαθήκη.....	- 20 -
Ανάλυση του Λόγου : Περί τοῦ Κίρωνος κλήρου (Ισαίος 8).....	- 21 -
Η Υπόθεση του Λόγου.....	- 21 -
Τα Πρόσωπα του Λόγου	- 22 -
Το είδος της δίκης (διαδικασία) και τα χαρακτηριστικά της	- 23 -
Δομή του Λόγου	- 24 -
Σχολιασμός του λόγου «Περί τοῦ Κίρωνος κλήρου».....	- 25 -
Προοίμιο (1-5).....	- 25 -
Διήγηση (6-14)	- 32 -
Πίστεις (15-42).....	- 43 -
Συμπεράσματα	- 66 -
Βιβλιογραφία	- 69 -
Συγγράμματα	- 69 -
Άρθρα.....	- 70 -
Παράρτημα 1.....	- 71 -
Οι Υποθέσεις των Λόγων.....	- 71 -

Πρόλογος

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο κατάκτησης του Μεταπτυχιακού μου Διπλώματος στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, του τμήματος Φιλολογίας και συγκεκριμένα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία : κατεύθυνση Αρχαία Ελληνική Φιλολογία.

Από μικρός θυμάμαι τον εαυτό μου να εκδηλώνει έναν θαυμασμό και θέληση απόκτησης γνώσεων σε οτιδήποτε σχετιζόταν με την Αρχαία Ελληνική μας παράδοση και εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσα να ασχοληθώ με κάποια άλλη επιστήμη. Η γοητεία που εκπέμπει τόσο η Αρχαία Ελληνική Γλώσσα λόγω της άριστης δομής της όσο και η Αρχαία Ελληνική Γραμματεία λόγω της πνευματικής όξυνσης που δύναται να παράσχει, με οδήγησε σαγηνευτικά στην Επιστήμη της Φιλολογίας.

Κατά τη διάρκεια των προπτυχιακών ακόμα φοιτητικών μου χρόνων το ενδιαφέρον μου στράφηκε γύρω από ζητήματα ρητορικής φύσεως την οποία συναντά κανείς ήδη από τον Όμηρο. Παράλληλα, η εφαρμογή ή καλύτερα ο συνδυασμός της Ρητορικής με το Αρχαίο Αττικό Δίκαιο μου δημιούργησε ένα μυστήριο. Η προσπάθεια ανίχνευσης στρεβλής αναφοράς σε νόμους σύμφωνα πάντα με το όφελος του εκάστοτε διαδίκου αλλά και της κατανόησης του πως δομείται το ρυθμιστικό πλαίσιο των νόμων, που αποσκοπεί, τι προάγει και, τέλος, τι επιχειρεί να προστατεύσει είναι ζητήματα σημαντικά που γεννούν απορίες και τάση προς εξερεύνηση.

Στην έρευνα αυτή σημαντικό και καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η Επίκουρη Καθηγήτρια Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας και αντιπρόεδρος του Εργαστηρίου Αρχαίας Ρητορικής και Δραματικής Τέχνης κα. Βολανάκη Η. Ελένη, η οποία λόγω του πάθους της για την επιστήμη επιδόθηκε τόσο στην έρευνα αλλά κυρίως στη μετάδοση της. Ο συνδυασμός μιας πλήρως καταρτισμένης επιστήμονος με την επικοινωνιακή και παιδαγωγική της δεινότητα μετέτρεψε σε πόλο έλξης τόσο τη Ρητορική όσο και το Αρχαίο Αττικό Δίκαιο. Η βοήθεια, κατατόπιση και καθοδήγηση της ήταν αρωγός και συνετέλεσαν τα πλείστα ως προς την ολοκλήρωση της ανά χείρας εργασίας. Έτσι, δεν θα μπορούσα πάρα να της εκφράσω τις πιο θερμές ευχαριστίες μου και πιο εγκάρδιες ευχές μου για κάθε καλό.

Εισαγωγή

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο κατάκτησης του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών, του τμήματος Φιλολογίας και συγκεκριμένα του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία : κατεύθυνση Αρχαία Ελληνική Φιλολογία.

Η μελέτη στρέφεται γύρω από το Αρχαίο Αττικό Δίκαιο και τη Ρητορική. Συγκεκριμένα κατά την γενική εισαγωγή αναφέρονται στοιχεία που αφορούν στο Οικογενειακό και Κληρονομικό Δίκαιο, ενώ γίνεται προσπάθεια ανάλυσης του 8^{ου} λόγου του Ισαίου «Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου». Ο λόγος γράφτηκε με σκοπό την εκφώνηση του σε δικαστήριο σχετικά με τη διεκδίκηση κληρονομιάς. Η δίκη είναι *διαδικασία* και εκεί ο ομιλητής εγείροντας διεκδικήσεις ως προς την κληρονομιά του Κίρωνος, ο οποίος, όπως ισχυρίζεται, είναι παπούς του. Επιπλέον, ως προς την ανάλυση του λόγου γίνεται προσπάθεια να εντοπιστούν τα επιχειρήματα του ομιλητή και κατά πόσο αυτά είμαι πειστικά και ευσταθούν. Ακόμα, εντοπίζονται τρόποι και μέσα πειθούς αλλά και ρητορικά σχήματα που αποσκοπούν στο να κερδηθεί η εύνοια των δικαστών. Σε πολλά σημεία οδηγός της ανάλυσης είναι η *Ρητορική* του Αριστοτέλη η οποία αποτελεί σημαντικό εγχειρίδιο, ενώ, επίσης η σύγχρονη βιβλιογραφία βοηθά στη διασταύρωση των όσων αναφέρονται γύρω από τους κειμένους νόμους της εποχής.

Γενική Εισαγωγή

Ο Βίος και τα έργα του Ισαίου

Οι γνώσεις μας αναφορικά με τη ζωή του Ισαίου, του υιού του Διαγόρα, δεν είναι πολλές, συγκριτικά με άλλους σύγχρονους του λογογράφους, ενώ πολλές φορές και αμφισβητούμενες. Όπως, εύλογα, αναφέρει και ο Αλεξίου¹, η έλλειψη προσωπικών πληροφοριών οφείλεται στο ότι οι λόγοι που συνέταξε δεν αφορούσαν τον ίδιο αλλά τους πελάτες του. Η απουσία του από την πολιτική σκηνή της Αθήνας συνέβαλε στο να μην έχει διαμάχες με πολιτικούς αντιπάλους οι οποίοι δεν έχαναν ευκαιρία να οδηγήσουν στο δικαστήριο πολιτικά αντίθετες προσωπικότητες με ψευδείς ή αληθείς κατηγορίες. Πιθανώς γεννήθηκε στη Χαλκίδα την πρωτεύουσα της Εύβοιας, ενώ άλλες πηγές αναφέρουν ως τόπο της γέννησης του την Αθήνα. Πιθανότερη είναι η πρώτη εκδοχή, οι οποία μάλιστα επιβεβαιώνεται από τον Δημήτριο από τη Μαγνησία. Το γεγονός ότι δεν αναμείχθηκε στα κοινά της Αθήνας ίσως έρχεται να επισφραγίσει την πρώτη εκδοχή σχετικά με την καταγωγή του, καθώς, δικαίωμα συμμετοχής στα κοινά, όσον αφορά την Αθήνα, είχαν μόνο οι άρρενες Αθηναίοι πολίτες², ενώ ένα πρόσθετο στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της καταγωγής του από την Χαλκίδα είναι η απουσία του ονόματός του από τον κατάλογο των Αθηναίων μαθητών του Ισοκράτη. Επρόκειτο, ίσως, για έναν μέτοικο, όπως ήταν και ο Λυσίας, μεταξύ των οποίων υπάρχει και η ομοιότητα ότι ήταν και οι δύο ρητοροδιδάσκαλοι³. Η γέννηση του τοποθετείται γύρω στο 415 π.Χ. και για τη χρονολόγηση λαμβάνεται υπόψη ο Ισοκράτης, ο οποίος ήταν δάσκαλος του και ίδρυσε τη σχολή του περίπου το 392 π.Χ.⁴, ενώ, ο Δημοσθένης αναφέρεται ως μαθητής του Ισαίου⁵.

Αναφορικά με το έργο του γνωρίζουμε ότι ήταν επαγγελματίας λογογράφος που έδρασε μεταξύ του 390/380 - 340⁶ π.Χ. και οι λόγοι του στρεφόταν γύρω από το αρχαίο αττικό κληρονομικό δίκαιο. Συγκαταλέγεται ανάμεσα στους δέκα καλύτερους λογογράφους (κανόνας των δέκα ρητόρων) μαζί με τους Αντιφώντα, Λυσία, Ανδοκίδη,

---

¹ Αλεξίου, (2016) : 388

² Ο Edwards στο «The Oratory of Classical Greece» (2007) : 1, κρατά επιφυλάξεις για το επιχείρημα περί απουσίας από την πολιτική σκηνή της Αθήνας λόγω καταγωγής.

³ Lesky, (2006) : 822

⁴ Edwards, (2002) : 47

⁵ De Jong, Nünlist, Bowie (2004) : 343-344

⁶ Griffith-Williams (2013) : 1

Δημοσθένη, Ισοκράτη, Δείναρχο, Λυκούργο, Αισχύνη και Υπερείδη⁷. Οι σωζόμενοι λόγοι του αριθμούνται στους δώδεκα και είναι οι εξής⁸:

1. <i>Περὶ τοῦ Κλεωνόμου κλήρου</i>	2. <i>Περὶ τοῦ Μενεκλέους κλήρου</i>
3. <i>Περὶ τοῦ Πύρρου κλήρου</i>	4. <i>Περὶ τοῦ Νικοστράτου κλήρου</i>
5. <i>Περὶ τοῦ Δικαιογένους κλήρου</i>	6. <i>Περὶ τοῦ Φιλοκτήμονος κλήρου</i>
7. <i>Περὶ τοῦ Απολλοδώρου κλήρου</i>	8. <i>Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου</i>
9. <i>Περὶ τοῦ Αστυφίλου κλήρου</i>	10. <i>Ξεναίνετον περὶ τοῦ Ἀριστάρχου κλήρου</i>
11. <i>Περὶ τοῦ Ἀγνίου κλήρου</i>	12. <i>Υπὲρ Εὐφιλήτου</i>

Σύμφωνα με τον Αλεξίου⁹ υπολογίζεται ότι ο Ισαίος συνέταξε εξήντα τέσσερις λόγους από τους οποίους οι δεκατέσσερις πιθανώς είναι νόθοι, καθώς, επίσης και εγχειρίδια ρητορικής τέχνης. Αντίθετα, η Griffith Williams¹⁰ φαίνεται να συμφωνεί με τον κατάλογο του Blass και αναφέρεται στην ύπαρξη πενήντα έξι λόγων εκ των οποίων άλλοι είναι ολόκληροι και άλλοι αποτελούν fragmenta. Ο Blass χωρίζει τους 56 αυτούς λόγους στις εξής κατηγορίες:

- δεκατρείς υποθέσεις που εμπίπτουν στο κληρονομικό δίκαιο (σε αυτούς συγκαταλέγονται και οι σωζόμενοι λόγοι I έως II¹¹)
- τρεις υποθέσεις σχετικά με επικλήρους κόρες
- δύο υποθέσεις που σχετίζονται με διαφωνίες περί υιοθεσίας.
- οκτώ υποθέσεις σχετικά με αγροτεμάχια
- τρεις υποθέσεις από κληρώσεις από την κληρονομιά
- τέσσερις υποθέσεις λιποταξία του προστάτη από πρώην δούλο.
- μία περίπτωση σύμβασης
- μία αντωμοσία (δηλαδή ένας προκαταρκτικός όρκος)
- δύο εφέσεις για στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων λόγω αμφισβητούμενης ιθαγένειας
- τέσσερις δημόσιοι λόγοι
- δεκαπέντε απροσδιόριστοι λόγοι

---

⁷ Kennedy (2014) : 105

⁸ Οι υποθέσεις των λόγων βρίσκονται στο Παράρτημα 1.

⁹ Αλεξίου, (2016) : 393

¹⁰ Griffith-Williams (2013) : 1-2

¹¹ Οι έντεκα αυτοί σωζόμενοι εμπίπτουν στο κληρονομικό δίκαιο και είναι όλοι πλήρεις, με εξαίρεση τον 11^ο που στο τελείωμά του δεν ολοκληρώνεται . Ο 12^{ος} λόγος, *Υπὲρ Εὐφιλήτου*, δεν μας σώζεται ολόκληρος, αλλά είναι ένα απόσπασμα που σώζεται μέσω του Διονύσιου του Αλικαρνασσεά.

Οι λόγοι του Ισαίου αποτελούν έργο μόνο και μόνο για βιοποριστικούς λόγους. Αυτό δεν επιδοκιμαζόταν από τον δάσκαλο του Ισαίου, τον Ισοκράτη, ο οποίος πρόβαλε την επιδεικτική ρητορεία ως ανώτερη της δικανικής απαξιώνοντας τους δικανικούς λογογράφους που εκμεταλλεύονταν τις προσωπικές διαμάχες των ανθρώπων για να εξασφαλίσουν χρήματα¹². Επιπλέον, οι σωζόμενοι λόγοι, συμπεριλαμβανομένου και του αποσπάσματος (αρ. 12) που σώζεται από τον Διονύσιο, όπως ήδη αναφέρθηκε, αφορούν το κληρονομικό και οικογενειακό δίκαιο. Συγκεκριμένα, οι λόγοι 1, 4, 7, 8, 9, 10 αποτελούν *διαδικασίες*¹³, οι λόγοι 2, 3, 6 είναι *δίκη ψευδομαρτυρία* ς, ο λόγος 5 είναι *δίκη εγγύης* και ο λόγος 11 είναι *εισαγγελία κακώσεως ορφανού*, όπως τους παραθέτει ο Αλεξίου¹⁴. Έτσι, ο Ισαίος φαίνεται να είναι ιδικός στα θέματα κληρονομικού και οικογενειακού δικαίου, καθώς η λογογραφική του δραστηριότητα περιστρέφεται γύρω από τέτοιου είδους ζητήματα.

Το Ύφος του Ισαίου

Διαβάζοντας κανείς τον Ισαίο μπορεί να διαπιστώσει ότι το ύφος του μοιάζει με εκείνο του Λυσία. Το λεξιλόγιο είναι σύγχρονο ως προς την εποχή του και γίνεται ένα μέσο έκφρασης γεμάτο σαφήνεια και απλότητα, ενώ η ζωντάνια και η ακρίβεια καθιστούν κατανοητά και εύληπτα τα λόγια του ομιλούντος προσώπου και τις πληροφορίες που αναφέρει. Από τους λόγους του απουσιάζει η επίκληση στο συναίσθημα, εκτός βέβαια κάποιων περιπτώσεων, ενώ κυριαρχεί η λογική αλλά και η ανάδειξη του ήθους του αντιπάλου μέσω επίθεσης και χυδαιότητας κάποιες φορές. Η ευθύτητα και η αμεσότητα του λόγου φαίνεται να βασίζεται στις σύντομες προτάσεις σε συνδυασμό με τα ρητορικά ερωτήματα και αυτή ακριβώς η απλότητα είναι που καθιστά τη ρητορική τέχνη του Ισαίου πιο ξεχωριστή και κατανοητή συνεπώς και περισσότερο πειστική¹⁵.

Για τον Jebb¹⁶ οι λόγοι του Ισαίου μοιάζουν με τους λόγους του Λυσία από άποψη έκφρασης, δηλαδή ως προς την πυκνότητα, την απλότητα, την ορθότητα της γλώσσας και τον τρόπο που ζωντανεύουν τις αισθήσεις των ακροατών. Αντίθετα, από άποψη σύνθεσης των λόγων διαφέρουν, μιας και από τη μία ο Ισαίος διαθέτει έναν λόγο πιο ευμετάβλητο λόγω αποφυγής αντιθέσεων, τις οποίες, όμως, χρησιμοποιεί ο Λυσίας κάνοντας έτσι τον λόγο δύσκαμπτο. Τέλος, στον Ισαίο παρατηρείται μια

---

¹² Αλεξίου, (2016) : 393

¹³ Για την *διαδικασία* βλ. σελ. 23

¹⁴ Αλεξίου, (2016) : 394

¹⁵ Edwards, (2002) : 48-49

¹⁶ Jebb, (2008) : 125-127

επιθετικότητα και μια πολεμική χροιά, θέλοντας, ίσως, να αναδείξει το άδικο που υφίσταται ο πελάτης του, ο οποίος αντιδρά έντονα.

Εξέλιξη Ρητορικής

Η Ρητορική Τέχνη ασχολείται με τη μελέτη και σύνθεση του λόγου με σκοπό την παραγωγή αυτού ως πειστικού και αποτελεσματικού. Ήκμασε κατά την κλασική περίοδο (5^{ος} αι.π.Χ.), παράλληλα με την εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος, χωρίς, όμως, αυτό να αναιρεί το γεγονός, ότι προϋπήρχε από την εποχή των ομηρικών επών. Ο όρος *ρητορική* χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά από τον Πλάτωνα, συνδέοντας τον με την πολιτική επιχειρηματολογία, αλλά και την πειθώ. Η πρώτη απερίφραστη ταύτιση της πειθούς με την έννοια της ρητορείας, έλαβε χώρα με τον πλατωνικό Γοργία, στον οποίο αποδίδεται ο ορισμός της ρητορικής τέχνης, ως *πειθούς δημιουργός*. Έτσι, αν και ήδη υπήρχε από την εποχή του Ομήρου, συστηματοποιείται με την επιβολή της δημοκρατίας τότε και άρχισε να αποκτά έντεχνη μορφή¹⁷.

Στην ανάπτυξη αυτή, καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν τα εγχειρίδια των πρώτων ρητοροδιδασκάλων, του Κόρακος και του Τεισία, που παρέθεσαν τεχνικές του λόγου λόγω των πολυάριθμων νομικών περιπτώσεων που ανέκυψαν μετά την ανατροπή των τυράννων των Συρακουσών, στην Σικελία, το 467 π.Χ.. Πίστευαν πως για να ασχοληθεί κανείς με τον δημόσιο βίο, θα πρέπει, να κατέχει σε ικανοποιητικό βαθμό την ρητορική τέχνη¹⁸. Ο Κόρακας παρέθεσε ένα έργο, το «*Τέχνη και Παρααινέσεις*», το οποίο αποτελείται από *προοίμιο*, *διήγηση* και *επίλογο*, ενώ εικάζεται ότι αργότερα προστίθεται και ένα άλλο μέρος ανάμεσα στην διήγηση και τον επίλογο γνωστό ως *απόδειξη*. Αντίθετα, ο Τεισίας επικεντρώθηκε περισσότερο στα *επιχειρήματα του εικότος*¹⁹.

Η ανάγκη για ρητορική εκπαίδευση έγινε αδήριτη με τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη το 462 π.Χ.. Ο διαπρεπής πολιτικός περιόρισε τις αρμοδιότητες του Αρείου Πάγου μεταθέτοντας την δυνατότητα ελέγχου και λήψης πολιτικών και δικαστικών αποφάσεων στην Εκκλησία του Δήμου, δηλαδή σε κάθε γνήσιο Αθηναίο πολίτη. Σύμφωνα με την νομοθεσία της πολιτογράφησης, που θεσπίστηκε από τον Περικλή, Αθηναίος χαρακτηριζόταν ο πολίτης που έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του και προερχόταν από δύο Αθηναίους γονείς²⁰. Έτσι, ενώ ο Άρειος Πάγος εκδίκασε

---

¹⁷ Edwards, (2002) : 1-17

¹⁸ Worthington, (1994) : 46-47

¹⁹ Edwards, (2002) : 24-27

²⁰ MacDowell, (2015) : 107-108

μόνον υποθέσεις που σχετίζονταν με την ανθρωποκτονία και την εθνική προδοσία, οι Αθηναίοι πολίτες πήραν την σκυτάλη και ανέλαβαν πρωταρχικό ρόλο στις δημόσιες συνελεύσεις και συνεπώς στις δημόσιες αποφάσεις. Αποτελούσε, επομένως, απαραίτητη προϋπόθεση η ευγλωττία, το επιτηδευμένο λεξιλόγιο, η άρτια γραμματική και συντακτική χρήση των προτάσεων, γεγονός που επιτυγχανόταν μέσω της ενασχόλησης του πολίτη με την ρητορική τέχνη.²¹

Δεδομένης της κατάστασης αυτής, εμφανίστηκε η σοφιστική κίνηση με βασικούς εκπροσώπους, τον Πρωταγόρα και τον Γοργία. Ο πρώτος ενίσχυσε την ρητορική επιχειρηματολογία επεκτείνοντάς την στην εξέταση ενός θέματος από δύο οπτικές γωνίες και συνθέτοντας υπερασπιστικούς και καταδικαστικούς λόγους δίνοντας παράλληλα μεγάλη βαρύτητα στην σημασιολογική διάκριση των ονομάτων (ουσιαστικών- επιθέτων)²². Ο Γοργίας με την σειρά του, διακρίνεται για το αντιθετικό του ύφος, την πειθώ, την ποιητική χρήση της γλώσσας, την ανάδειξη των επιχειρημάτων σε μικροπερίοδο λόγο, την χρήση ετυμολογικών σχημάτων, όπως πολύπτωτα σχήματα, παρηχήσεις, μεταφορές, επιφορές, αναδιπλώσεις κ.α.. Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που παρέθετε και υποστήριζε την επιχειρηματολογία του λαμβάνοντας υπόψιν του την ψυχολογική κατάσταση που βρίσκεται εκείνη την ώρα ο ακροατής του, χρησιμοποιώντας με επιδέξιο τρόπο τον αυτοσχεδιασμό²³. Οι σοφιστές, λοιπόν, εκμεταλλεύτηκαν την ανάγκη αυτή και προσέλκυσαν τους νέους Αθηναίους άνδρες, διαφημίζοντας την ρητορική τους μέθοδο, λέγοντας ότι μέσω αυτής, θα επιτυγχανόταν η αξιόλογη εμφάνιση των ανδρών αυτών στο δημόσιο ακροατήριο. Θα ήταν σε θέση, δηλαδή, είτε να επιχειρηματολογήσουν οι ίδιοι για τον εαυτό τους παράγοντας μόνοι τους επιτόπου τα επιχειρήματα, είτε να επιχειρηματολογήσουν έπειτα από την αποστήθιση των λόγων που έχουν γράψει οι σοφιστές για αυτούς, στολισμένοι με το κατάλληλο ύφος.

Οι σοφιστές επικεντρώνονταν κατά βάση σε θέματα, που σχετίζονταν με το δίκαιο, με το συμφέρον και με το ηθικό. Για τους σοφιστές και τους μαθητές τους, η ρητορική αποτελούσε μέσο για την επιτυχία, όχι μόνο στις δημόσιες αγορεύσεις, αλλά και στους δραματικούς αγώνες²⁴. Στοχεύοντας στην ορθοέπεια οι σοφιστές, διέκριναν την ρητορική σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με το θεματικό τους περιεχόμενο σε α)

---

²¹ Carey, (2010) : 68-72

²² Edwards, (2002) : 27-28

²³ Κωνσταντινόπουλος, (2014) : 15-16

²⁴ Worthington, (1994) : 46-47

συμβουλευτικούς λόγους (χρησιμοποιούνταν συνήθως από τα ηγετικά πολιτικά πρόσωπα), β) σε δικανικούς λόγους (εκφωνούνταν στα δικαστήρια) και γ) σε επιδεικτικούς λόγους (στόχος η εξύμνηση και ο εγκωμιασμός ενός ή περισσοτέρων προσώπων).

Μετά τους σοφιστές, δεδομένου ότι δεν υφίστατο η νομική επιστήμη, όπως συμβαίνει σήμερα, εκείνοι που αναλαμβάνουν τα ηνία της ρητορικής τέχνης είναι οι επαγγελματίες ρήτορες και λογογράφοι. Οι ολόένα αυξανόμενες απαιτήσεις της δημόσιας ζωής, καθώς, και η αύξηση των υποθέσεων των δικαστηρίων οδηγούν την ρητορική σε ένα διαφορετικό επίπεδο, καθιστώντας την πιο απαραίτητη από ποτέ. Οι λογογράφοι συνέθεταν είτε υπερασπιστικούς λόγους, είτε κατηγορηματικούς ανάλογα με τον πελάτη τους, αν, δηλαδή, παρευρισκόταν στο δικαστήριο ως ενάγων ή ως εναγόμενος αντίστοιχα. Η ρητορική, έτσι, έγινε απαραίτητο συστατικό στοιχείου του ενάρετου πολίτη, καθώς εξελίχθηκε, όχι μόνο στα πλαίσια της δημόσιας ζωής, αλλά και στον ιδιωτικό του βίο (π.χ. υποθέσεις που σχετίζονται με τον οίκο)²⁵.

Οικογενειακό Δίκαιο

Ο οίκος και ο κύριός του

Ο οίκος για τους Αρχαίους Έλληνες αποτελούσε τη συστατική μονάδα της πόλης²⁶ και για τον λόγο αυτό έπρεπε να διαφυλάσσεται με κάθε θυσία, καθώς με την απώλεια ενός οίκου η πόλη κινδύνευε να αποδομηθεί. Με σκοπό να αποφευχθεί η απώλεια, είχαν θεσπιστεί νόμοι ώστε να διαφυλαχθεί η σωτηρία του οίκου ορίζοντας ποιοι είναι οι Αθηναίοι πολίτες, ποιος είναι ο κύριος του οίκου, σε ποιον ανήκει η περιουσία του οίκου, σε ποιον έπρεπε να περάσει κατόπιν θανάτου του κυρίου του οίκου και άλλα ρυθμιστικά συστήματα που στόχευαν στη συνέχιση του οίκου και κατ' επέκταση τη διασφάλιση της συνοχής της πόλης.

Κυρίως κάθε οίκου ήταν ο άντρας, ο οποίος είχε εξουσία και ευθύνη για τα παιδιά του, τη γυναίκα του, τους δούλους του και γενικότερα ό, τι αφορούσε τον οίκο του, ενώ τα πρόσωπα που βρίσκονταν υπό την εξουσία του ονομάζονταν υπεξούσιοι. Ο κύριος του οίκου ήταν υποχρεωμένος να φροντίζει τα υπόλοιπα μέλη του οίκου που βρίσκονταν κάτω από την εξουσία του παρέχοντάς τους τροφή στέγη αλλά και να παρευρισκόταν σε δικαστήρια στην περίπτωση που υπήρχαν υποθέσεις που αφορούσαν κάποιον από τους υπεξούσιους. Ο κύριος κάθε φορά έπρεπε να ήταν κάποιος άντρας,

---

²⁵ Worthington, (2007) : 255-257

²⁶ Gagarin & Cohen, (2005) : 254

ενώ στην περίπτωση θανάτου του κυρίου τη διαχείριση του οίκου δεν αναλάμβανε η γυναίκα αλλά κάποιος κληρονόμος ο οποίος αυτομάτως γινόταν και κυρίως της γυναίκας. Κληρονόμος, συνήθως, ήταν ο υιός, ο οποίος λόγω θανάτου του πατέρα του γινόταν και κυρίως της μητέρας του, ενώ αν δεν υπήρχε αρσενικός απόγονος η γυναίκα έχει το δικαίωμα είτε να παραμείνει στους συγγενείς του θανούντος άντρα της είτε να επιστρέψει στον πατέρα της²⁷

Όπως ήδη ειπώθηκε, ο κύριος λόγος γάμου ήταν η τεκνοποιία διασφαλίζοντας έτσι τη συνέχεια του οίκου. Τα παιδιά με τη σειρά τους έπαιρναν στα χέρια τους την πατρική περιουσία και όφειλαν να κάνουν δικά τους παιδιά. Ήταν δυνατόν η περιουσία να περάσει στα χέρια των παιδιών όσο ακόμα ο πατέρας ήταν εν ζωή, τον οποίο μάλιστα, ήταν υποχρεωμένα βάσει νόμου να φροντίζουν μέχρι το θάνατό του καθώς εθεωρείτο αδίκημα η κακομεταχείριση γονέων για το οποίο μπορούσε να διωχθεί κανείς με *αγωγή κακώσεως γονέων*. Σημαντικό ρόλο έπαιζε ακόμη και ο τιμητικός ενταφιασμός. Κατά την *δοκιμασία* των πολιτών που επρόκειτο να αναλάβουν καθήκοντα άρχοντα υποψήφιοι άρχοντες ρωτιούνταν εάν τιμούσαν τους γονείς τους και αν τους ενταφίασαν με σεβασμό και τιμή όπως οριζόταν²⁸.

Έτσι, σε κάθε περίπτωση, ο οίκος και οτιδήποτε τον αποτελούσε, όπως επί παραδείγματι τα μέλη του αλλά και τα περιουσιακά στοιχεία, έπρεπε να διαφυλαχτεί και να υπάρχει μία συνέχεια καθώς σε αντίθετη περίπτωση ο οίκος ήταν δυνατόν να εξαφανιστεί γεγονός που έθετε σε κίνδυνο και τη σύσταση της πόλης. Το ρυθμιστικό πλαίσιο των νόμων, όπως εκείνοι είχαν θεσπιστεί, αποσκοπούσε σε αυτόν ακριβώς τον σκοπό, στην διασφάλιση, δηλαδή, του οίκου κάτι που πιστοποιείται όχι μόνο από το οικογενειακό και το κληρονομικό δίκαιο αλλά ακόμη και από το δίκαιο το σχετικό με την ανθρωποκτονία το οποίο όριζε ότι στις περιπτώσεις της μοιχείας ο απατημένος σύζυγος είχε δια νόμου το δικαίωμα να σκοτώσει τον μοιχό ατιμωρητί²⁹, καθώς στην περίπτωση της μοιχείας κίνδυνο δεν διέτρεχε μόνο ο οίκος αλλά και ολόκληρη η πόλη.

Γάμος (Εγγύη / Προίκα) – Διάλυση του γάμου

Ο γάμος στην αρχαία Αθήνα δεν είχε καμία σχέση με τον γάμο, όπως τον γνωρίζουμε εμείς σήμερα, καθώς κίνητρο δεν ήταν ο έρωτας και η αγάπη μεταξύ δύο ανθρώπων (σπανίως, ίσως συνέβαινε και αυτό), αλλά, αντιθέτως, και παρόλο που φαίνεται αρκετά ρηχό, η τεκνοποιία. Ο γάμος σήμαινε δημιουργία νέου οίκου και

---

²⁷ MacDowell, (2015) : 133-134

²⁸ Gagarin & Cohen, (2005) : 255

²⁹ MacDowell, (2015) : 177

γέννηση παιδιών που με τη σειρά τους θα δημιουργήσουν νέους οίκους και κατ' επέκταση θα διαφυλασσόταν η συνοχή και η συνέχεια της πολιτείας. Κάθε Αθηναίος πολίτης έπρεπε να πάρει μία μόνο γυναίκα με την οποία θα έκανε παιδιά. Δεν μπορούσε να έχει ταυτοχρόνως περισσότερες της μίας γυναίκες καθώς κάτι τέτοιο θα διατάρασσε τον οίκο. Στην περίπτωση που μια γυναίκα δεν μπορούσε να τεκνοποιήσει ο άντρας της μπορούσε να έρθει σε επαφή με άλλη γυναίκα, την *παλλακή*, με σκοπό να γεννηθούν παιδιά. Το ίδιο συνέβαινε και από τη μεριά της γυναίκας, αν, δηλαδή, ο άντρας της δεν μπορούσε να κάνει παιδιά τότε εκείνη μπορούσε να έρθει σε επαφή με τον στενότερο συγγενή του άντρα της³⁰.

Σχετικά με τη σύναψη του γάμου γνωρίζουμε ότι έπρεπε να ακολουθηθεί μία τυπική διαδικασία, τη διαδικασία της *εγγύης*. Με άλλα λόγια επρόκειτο για εγγυήσεις, για υποσχέσεις, δηλαδή, μεταξύ του πατέρα της γυναίκας και του ίδιου του μέλλοντος συζύγου της. Αυτό αποτελούσε την πρώτη φάση διαδικασίας του γάμου, καθώς, θα είχε ισχύ όταν πλέον η γυναίκα έφευγε από τον πατέρα της και πήγαινε στο σπίτι του άντρα της. Οι εγγυήσεις που δίνονταν αποτελούσαν την προϋπόθεση για να μπορέσει να γίνει ο γάμος. Ο σκοπός της διαδικασίας της εγγύης δεν είναι ξεκάθαρο για ποιον λόγο είχε δημιουργηθεί³¹. Πιθανώς, αποτελούσε τον αρραβώνα της τότε εποχής.

Ήταν σύνηθες, όχι όμως και απαραίτητο, ο κύριος μιας γυναίκας να την προικίζει για τον γάμο της. Η επίδοση της προίκας και η εγγύη γίνονταν παράλληλα, παρόλο που διέφεραν μεταξύ τους. Με την επίδοση της προίκας στην ουσία η γυναίκα αποκτούσε τρόπον τινά δικαιώματα πάνω στην οικογενειακή της περιουσία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι μετά τη λύση ενός γάμου η προίκα της γυναίκας έπρεπε να παραδοθεί αυτούσια στον κύριο της συνηγορεί υπέρ αυτού του επιχειρήματος. Με άλλα λόγια η προίκα δεν ήταν ένα δώρο προς τον σύζυγο της γυναίκας αλλά συνόδευε την ίδια τη γυναίκα. Παρά το γεγονός ότι από το Αττικό Δίκαιο δινόταν η δυνατότητα αγωγής ενάντια σε αυτόν ο οποίος δεν παραχωρούσε προίκα παρόλο που είχε την οικονομική δυνατότητα, παρατηρείται ότι η επίδοση της προίκας δεν ήταν κάτι το αναγκαίο³². Είναι πιθανό να αποτελούσε έναν άγραφο κανόνα της πόλης ο οποίος με το πέρασμα του χρόνου καθιερώθηκε περνώντας και στο δίκαιο. Παρόλα αυτά, ο πατέρας, και αν εκείνος δεν ζούσε, ο αδελφός, έπρεπε να αποκαταστήσει κοινωνικά

---

³⁰ Κυριακόπουλος, (2003) : 282-284

³¹ Biscardi, (2010) : 170-172

³² Ο.π., : 176-180

τη γυναίκα δίνοντας της την *φερνήν*³³.

Αναφορικά με το διαζύγιο, ενδεχομένως στην αρχαία Αθήνα η διάλυση του γάμου ήταν σπανιότερη από όσο θεωρούμε, όχι όμως και αδύνατη. Μάλιστα, εκτός από τον άντρα, που όπως ήταν αναμενόμενο είχε τη δυνατότητα να διαλύσει το γάμο (*απόπεμψις*), αντίστοιχο δικαίωμα είχε και η γυναίκα (*απόλειψις*), ενώ δικαίωμα διάλυσης ενός γάμου είχε και ο πατέρας της γυναίκας (*αφαίρεσις*)³⁴. Στην περίπτωση διαζυγίου από τη μεριά της γυναίκας εκείνη είχε το δικαίωμα να παραστεί αυτοπροσώπως ενώπιον του άρχοντα και να υποβάλει την αίτηση διαζυγίου την οποία ακολουθούσε η *απολείψεως δίκη*, ενώ ο σύζυγός της έπρεπε να επιστρέψει ολόκληρη και ακέραιη την προίκα που είχε λάβει από τον κύριο της γυναίκας του πριν τη σύναψη του γάμου. Εάν, από την άλλη, ο σύζυγος ήταν εκείνος ήθελε να ζητήσει διαζύγιο (*αποπομπής δίκη*) είχε την υποχρέωση να επιστρέψει την προίκα που είχε πάρει. Σε περίπτωση που δεν διέθετε την προίκα έπρεπε να καταβάλει το ποσό των εννέα οβολών μηνιαίως ως τόκο της συνολικής αξίας της προίκας, ενώ παράλληλα έπρεπε να δώσει διατροφή το ύψος της οποίας θα καθοριζόταν κατόπιν *αγωγής σίτου τροφή ή σίτου δίκη*³⁵.

Κληρονομικό Δίκαιο

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο οίκος αποτελούσε τη βασική συστατική μονάδα της πόλης και έπρεπε πάση θυσία να διαφυλαχθεί. Για τον σκοπό αυτό ο Σόλωνας έφερε μία σειρά από μεταρρυθμίσεις σχετικά με την περιουσία και την κληρονομιά της, τη μεταβίβαση, δηλαδή, μέσω διαθήκης ή εξ αδιαθέτου θέλοντας έτσι να φροντίσει την εξασφάλιση της συνέχειας και συνοχής του οίκου ενώ παράλληλα προέβη σε νομικές ρυθμίσεις που προέβλεπαν την υιοθεσία³⁶.

Ο κύριος κάθε οίκου μπορούσε να συντάξει διαθήκη ορίζοντας τους κληρονόμους. Για να υπάρξει εγκυρότητα της διαθήκης συνηθιζόταν αυτή να γράφεται ενώπιον δύο μαρτύρων, να σφραγίζεται και να παραδίδεται σε ένα τρίτο πρόσωπο ή ακόμη και στο αρμόδιο άρχοντα, ενώ αργότερα παραδιδόταν στην αρχή των επιμελητών³⁷ και ανοιγόταν μετά το θάνατο.

---

³³ Κυριακόπουλος, (2003) : 294-295

³⁴ Biscardi, (2010) : 172-173 & Gagarin & Cohen, (2005) : 255

³⁵ Κυριακόπουλος (2003) : 296-297

³⁶ Γιούνη, (2006) : 383-384

³⁷ Κυριακόπουλος (2003) : 297

Γνήσιος Υιός

Με τον θάνατο του πατέρα την περιουσία αναλάμβανε ο γιος του ή αν ήταν περισσότεροι του ενός τότε γινόταν ισομερής κατανομή της περιουσίας και οι κληρονόμοι μπορούσαν να ρυθμίσουν μεταξύ τους τι θα έπαιρνε ο καθένας. Επιπλέον, οι κληρονόμοι εκτός από το δικαίωμα της απόκτησης της περιουσίας είχαν και την υποχρέωση να εξοφλήσουν τυχόν χρέη που όφειλε ο πατέρας τους. Αν ήταν ενήλικας τα πράγματα ήταν πολύ εύκολα καθώς και η περιουσία μεταβιβαζόταν απευθείας σε εκείνον. Στην περίπτωση όμως κατά την οποία ο γιος δεν έχει ενηλικιωθεί ακόμη τότε έπρεπε να οριστεί ένας ή περισσότεροι κηδεμόνες οι οποίοι θα έπρεπε να φροντίζουν το παιδί μέχρι να ενηλικιωθεί και να διασφαλίσουν ότι η περιουσία θα περάσει στα χέρια του χωρίς να έχει σπαταληθεί από τον κηδεμόνα. Μέχρι να ενηλικιωθεί το αγόρι ο κηδεμόνας μπορούσαμε εκμισθώσει την περιουσία για λογαριασμό του. Έπρεπε όμως πρώτα να έχει προηγηθεί μία διαδικασία, για να μπορέσει να αποφευχθεί ο κίνδυνος της εκμετάλλευσης, κατά την οποία ο κηδεμόνας όφειλε να βρεθεί ενώπιον του άρχοντα και εκείνος να ξεκινήσει πλειστηριασμό. Η μίσθωση της περιουσίας γινόταν σε εκείνον που είχε πλειοδοτήσει³⁸. Αν και ο κηδεμόνας είχε υπό την ευθύνη του την περιουσία μέχρις ότου ενηλικιωθεί το παιδί δεν ξέρουμε αν αυτό έπρεπε να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει για τη μίσθωση της περιουσίας του. Πιθανώς, εφόσον το παιδί δεν είχε ενηλικιωθεί δεν μπορούσε να συμμετάσχει στο δικαστήριο κατά τη διαδικασία του πλειστηριασμού. Αυτό που επίσης δεν είναι γνωστό είναι εάν κατά την ενηλικίωση το παιδί μπορούσε να ακυρώσει τη μίσθωση της περιουσίας. Πάντως, αφού μιλάμε για μίσθωση, αυτό συνεπάγεται ότι η περιουσία δεν μεταβιβάζεται σε κάποιο άλλο απλά ο μισθωτής την είχε στα χέρια του για κάποιο διάστημα.

Επίκληρος

Όπως είναι φυσικό, υπήρχε η πιθανότητα να μην υπάρχουν άρρενες επίγονοι σε έναν οίκο, αλλά μόνο θήλεα. Σε μια τέτοια περίπτωση ήταν δυνατό ο κύριος του οίκου να υιοθετήσει έναν υιό ή να μεταβιβάσει την περιουσία του στην κόρη ή τη γυναίκα του και να την καταστήσει *επίκληρο*. Με δεδομένο, όμως, ότι τα δικαιώματα της γυναίκας ήταν πολύ περιορισμένα, το ίδιο συνέβαινε και από κληρονομικής άποψης, καθώς η περιουσία δεν περνούσε κατ' ουσία στην ίδια, αλλά στον γιο που επρόκειτο να γεννήσει και όταν αυτός ενηλικιώνόταν. Μέχρι να ενηλικιωθεί η περιουσία διαχειριζόταν από τον άντρα της επικλήρου κόρης, χωρίς όμως να έχει πλήρη

---

³⁸ MacDowell, (2015) : 146-148

δικαιοδοσία. Από την άλλη, ο νόμος όριζε ότι ο πλησιέστερος εν ζωή άρρεν συγγενής (θείος ή ξάδελφος) από την μεριά του πατέρα της επικλήρου είχε το δικαίωμα να παντρευτεί την επίκληρο αν το επιθυμούσε, ειδάλλως μετά από αυτόν σειρά είχε ο επόμενος πλησιέστερος συγγενής. Επίσης, στην περίπτωση που υπήρχαν πολλοί άντρες συγγενής του πατέρα της προτεραιότητα δινόταν στον μεγαλύτερο ηλικιακά³⁹. Αν και σε μας σήμερα φαντάζει παράλογο κάτι τέτοιο, εντούτοις για την αρχαία Αθήνα είχε μία λογική βάση. Αν η περιουσία που άφηνε πίσω του ο πατέρας ήταν μεγάλη, ήταν πιθανό κάποιος προικοθήρας να προσεγγίσει την επίκληρο, βάζοντας έτσι σε κίνδυνο την περιουσία, συνεπώς και τον οίκο. Επομένως, ήταν προτιμότερο η περιουσία να περάσει στα χέρια κάποιου συγγενή⁴⁰. Στην περίπτωση που η επίκληρος είχε παντρευτεί, τότε, ο πλησιέστερος συγγενής μπορούσε να διαλύσει τον γάμο της και να την πάρει για δική του γυναίκα⁴¹, ενώ αν η επίκληρος ήταν παραπάνω της μίας η περιουσία μοιραζόταν ισόποσα⁴².

Εξ αδιαθέτου διαδοχή και αγχιστεία

Ήταν πιθανό να πεθάνει κάποιος χωρίς να έχει αφήσει πίσω τους γνήσιους ιούς ή κόρες, ώστε η περιουσία να περάσει στα χέρια τους, ενώ πολλές φορές δεν είχε αφήσει ούτε διαθήκη. Έτσι, οι συγγένειες μπορούσαν να διεκδικήσουν την περιουσία βασιζόμενοι πάντα στο νομοθετικό πλαίσιο περί κληρονομιάς. Προτεραιότητα, λοιπόν, στην περιουσία είχαν με τη σειρά που δίνεται οι παρακάτω :

α) οι γνήσιοι υιοί [έπειτα τα παιδιά αυτών αν δεν ήταν εν ζωή (αν ήταν παραπάνω του ενός η περιουσία έπρεπε να διανεμηθεί ισότιμα)],

β) οι γνήσιες κόρες (αν ήταν παραπάνω της μίας η περιουσία έπρεπε να διανεμηθεί ισότιμα και νομικά ονομάζονταν *επίκληροι*. Δεν είχαν δικαίωμα στη διαχείριση της περιουσίας, ενώ αν είχαν γιο τότε η περιουσία περνούσε αυτόματα σε αυτόν. Τέλος, αν ήταν ανύπαντρες θα έπρεπε να παντρευτούν το στενότερο συγγενή από τη μεριά του πατέρα και αν ήταν παντρεμένες ο στενότερος αυτός συγγενής μπορούσε να κινήσει την *αφαίρεση*, δηλαδή να τη χωρίσει από τον άντρα της και να την παντρευτεί, ενώ, αν ήταν και αυτός παντρεμένος έπρεπε πρώτα να χωρίσει. Πρακτικά αυτό γινόταν για να υπάρχει μια συνέχεια ή έστω μια αφομοίωση του οίκου με τον στενότερο συγγενικό

---

³⁹ MacDowell, (2015) : 150-151

⁴⁰ Γιούνη, (2006) : 383-384

⁴¹ Gagarin & Cohen, (2005) : 257

⁴² MacDowell, (2015) : 151

οίκο⁴³. Ήταν, ωστόσο, στη βούληση του αν ήθελε να κάνει όλη τη διαδικασία. Ενδεχομένως, σε μία μικρή περιουσία να μην κινούσε μια τέτοια διαδικασία),

γ) ο πατέρας του εκλιπόντος,

δ) οι γεννημένοι από τον ίδιο πατέρα αδελφοί του εκλιπόντος και οι γιοί τους (ομοπάτριοι αδελφοί),

ε) οι γεννημένες από τον ίδιο πατέρα αδελφές του εκλιπόντος και οι γιοί τους (ομοπάτριες αδελφές),

στ') οι θείοι του εκλιπόντος (συγκεκριμένα οι αδελφοί του πατέρα του),

ζ) οι θείες του εκλιπόντος (συγκεκριμένα οι αδερφές του πατέρα του),

η) η μητέρα του εκλιπόντος,

θ) οι γεννημένοι από την ίδια μητέρα αδελφοί (όχι, όμως από τον ίδιο πατέρα) του εκλιπόντος (ομομήτριοι) και οι γιοί τους,

ι) οι γεννημένες από την ίδια μητέρα αδερφές (όχι, όμως από τον ίδιο πατέρα) του εκλιπόντος (ομομήτριες αδελφές) και οι γιοί τους,

ια) οι θείοι του εκλιπόντος (συγκεκριμένα οι αδελφοί της μητέρας του),

ιβ) οι θείες του εκλιπόντος (συγκεκριμένα οι αδελφές της μητέρας του),

ιγ) ο πλησιέστερος συγγενής που δεν ανήκει πλέον στην αγχιστεία⁴⁴.

Η εξ αδιαθέτου διαδοχή γινόταν με τη σειρά που μόλις αναφέρθηκε, ενώ η παραπάνω ρύθμιση μας βοηθά να καταλάβουμε ποιοι βρίσκονταν εντός των ορίων της αγχιστείας. Αυτό που πρέπει, βέβαια, να τονιστεί είναι ότι αν ο εκλιπών ήταν παντρεμένος, η γυναίκα του δεν είχε κανένα δικαίωμα επί της περιουσίας του άντρα της. Αν και σε μας φαντάζει παράλογο, τότε ήταν άκρως λογικό μιας και ήταν κοινή πεποίθηση και άποψη ότι η συνέχεια του οίκου γίνεται μέσω των αρρένων και όχι των θηλέων.

Υιοθεσία

Η υιοθεσία στην κλασική εποχή αν και ίσως ήταν σπάνια δεν ήταν αδύνατη. Είναι σκόπιμο να μην έχουμε στο μυαλό μας την υιοθεσία με τη σύγχρονη έννοια

⁴³ Gagarin & Cohen, (2005) : 256

⁴⁴ Biscardi, (2010) : 200-205

καθώς κατά την συγκεκριμένη εποχή τα πράγματα είναι αρκετά διαφορετικά. Παραδείγματος χάριν, σήμερα κάποιος θα θελήσει να υιοθετήσει επειδή δεν μπορεί να κάνει παιδιά για να τα αναθρέψει με αγάπη και στοργή. Στην κλασική, όμως, εποχή φαίνεται ότι η υιοθεσία αποσκοπούσε απλά και μόνο στη μεταβίβαση της κληρονομιάς. Με άλλα λόγια ήταν ένας τρόπος για να επιλέξει κάποιος τον κληρονόμο του. Υπήρχαν, ωστόσο, περιορισμοί ένας από τους οποίους ήταν ότι αυτούς που υιοθετούσε δεν έπρεπε να είχε γιους, γνήσιους και νόμιμους δηλαδή κληρονόμους, που να ήταν εν ζωή. Εάν οι γιοι του είχαν πεθάνει τότε το νομοθετικό πλαίσιο περί υιοθεσίας του επέτρεπε να υιοθετήσει έναν γιο. Στην περίπτωση που υπήρχε κάποια κόρη ή κόρες ο πατέρας μπορούσε να υιοθετήσει έναν γιο υπό την προϋπόθεση ότι ο υιοθετημένος θα παντρευόταν τη μία από τις κόρες⁴⁵ ή θα διασφάλιζε έναν κύριο για εκείνη καθιστώντας την επίκληρο, καθώς όφειλε να μοιραστεί μαζί της την περιουσία. Αν και συνήθως ο υιοθετημένος γιος προερχόταν από το στενότερο συγγενικό περιβάλλον αυτού που τον υιοθέτησε, που ούτως ή άλλως θα γινόταν ο κληρονόμος του, ο υιοθετών προέβαινε στη διαδικασία της υιοθεσίας ώστε να έχει κάποιον για να τον φροντίζει κατά το γήρας. Εξάλλου αν και ήταν προτιμητέο δεν ήταν δεσμευτικό ο υιοθετημένος γιος να προέρχεται από τον οικογενειακό κύκλο⁴⁶. Ανεξάρτητα από πού προερχόταν ο υιοθετημένος, βάσει νόμου δεν είχε το δικαίωμα αν επιστρέψει στην βιολογική του οικογένεια, ούτε κατ' επέκταση να διεκδικήσει την περιουσία τους⁴⁷.

Στις περιπτώσεις που ο υιοθετημένος γιος προερχόταν από κάποια φιλική οικογένεια και όχι από συγγενείς, ήταν δυνατό, όταν πιθανώς είχε ήδη πεθάνει ο πατέρας, οι στενότεροι συγγενείς να προσβάλλουν την υιοθεσία και να ισχυριστούν ότι έπραξε μην έχοντας τα λογικά του αποσκοπώντας, βέβαια, σε δικό τους όφελος. Υπήρχε, άλλωστε και μία τέτοια ρύθμιση σύμφωνα με την οποία οι συγγενείς μπορούσαν να προσβάλλουν και να ακυρώσουν εν τέλει την υιοθεσία προσπαθώντας να την ανακηρύξουν μη έγκυρη, στηριζόμενοι στο ότι ο συγγενής τους δεν είχε σώας τας φρένας⁴⁸ και προσκομίζοντας παράλληλα τα καλύτερα δυνατά τεκμήρια και πειστήρια. Εκτός όλων αυτών, οι συγγενείς φαίνεται να είχαν το δικαίωμα να διεκδικήσουν πίσω την περιουσία μετά το θάνατο του υιοθετημένου γιου. Με δεδομένο ότι βάσει του νομοθετικού πλαισίου δεν μπορούσε να συντάξει διαθήκη μέσω της

---

⁴⁵ Harrison, (1968) :84-85

⁴⁶ MacDowell, (2015) : 157-159

⁴⁷ Κυριακόπουλος, (2003) : 186

⁴⁸ MacDowell, (2015) : 157-159

οποίας μετά το θάνατό του να μεταβιβάσει την περιουσία που είχε κληρονομήσει, οι συγγενείς του θετού πατέρα φαίνεται να είχαν προβάδισμα στο να διεκδικήσουν πίσω την περιουσία έναντι ακόμη και των γνήσιων γιων του υιοθετημένου⁴⁹. Τέλος, υπήρχε και η περίπτωση της υιοθεσίας μετά θάνατον, χωρίς ωστόσο να διατίθενται πολλές λεπτομέρειες γύρω από αυτή⁵⁰ και δεν είναι γνωστό σε τι εξυπηρετούσε.

Διαθήκη

Όσον αφορά τις διαθήκες, αυτό που πρέπει να ειπωθεί εξ αρχής είναι ότι δεν πρέπει να ταυτίζουμε τον όρο με τη σύγχρονη σε μας σημασία, ενώ σε κάθε περίπτωση πρέπει να θυμόμαστε ότι μέλημα κάθε οίκου της αρχαίας Αθήνας, ήταν η συνέχεια του οίκου και ό,τι τον συνόδευε, συνεπώς και η περιουσία, στο οποίο απέβλεπε, βέβαια, και το νομοθετικό σύστημα. Αν και το δικαίωμα του *διατίθεσθαι* ήταν εφικτό, εντούτοις δεν φαίνεται να το χρησιμοποιούσαν συχνά, ενώ, επιπλέον είχε και περιορισμούς. Επί παραδείγματι εάν υπήρχαν γνήσιοι γιοι τότε ο πατέρας απαγορευόταν από τον νόμο να κάνει διαθήκη θέλοντας να μεταβιβάσει την περιουσία του σε κάποιον άλλον⁵¹. Μετά το τέλος της κλασικής περιόδου (δηλαδή μετά το 324 π.Χ.), όμως ο νόμος φαίνεται να αλλάζει και ο καθένας μπορούσε να διαθέσει την περιουσία του σε όποιον επιθυμούσε⁵². Μέχρι και την κλασική περίοδο πάντως, δεν ξέρουμε αν αυτό έχει συμβεί αλλά ακόμη και να συνέβη σε καμία περίπτωση η διαθήκη αυτή δεν θα λογίστηκε ως έγκυρη. Πιθανώς η διαθήκη θα μπορούσε να συνταχθεί ώστε ο πατέρας να δώσει οδηγίες για το πώς θα πρέπει να διανεμηθεί η περιουσία στους κατιόντες⁵³.

Στην ουσία η σύνταξη μίας διαθήκης δεν ήταν απλώς μία μεταβίβαση της περιουσίας σε κάποιον άλλον. Ο Biscardi⁵⁴ διατυπώνει την άποψη ότι πιθανώς η σύνταξη διαθήκης σύμφωνα με την οποία μία περιουσία μεταβιβαζόταν σε ένα άλλο άτομο σήμαινε κατά πάσα πιθανότητα και την αυτόματη υιοθεσία του. Συνεπώς η διαθήκη και υιοθεσία ενδεχομένως να ταυτίζονταν ή είναι πιθανό η διαθήκη να είχε επικουρικό χαρακτήρα απέναντι στην υιοθεσία. Όπως έχει ειπωθεί, όταν κάποιος επρόκειτο να πεθάνει άτεκνος μπορούσε να υιοθετήσει έναν γιο στον οποίον θα μεταβιβαζόταν η περιουσία μετά το θάνατο του, αλλά και κατά τη διάρκεια του γήρατος θα τον φρόντιζε. Αν και συνηθιζόταν ο υιοθετημένος γιος να προέρχεται από το στενό

---

⁴⁹ Biscardi, (2010) : 187

⁵⁰ MacDowell, (2015) : 159-160

⁵¹ Λιακόπουλος, (1999) :199-200

⁵² MacDowell, (2015) : 160

⁵³ Ο.π.

⁵⁴ Biscardi, (2010) : 207

οικογενειακό περιβάλλον του άτεκνου άντρα, ώστε να υπάρχει μια άμεση συνέχεια του οίκου, αυτό δεν ήταν απαραίτητο. Στην περίπτωση, λοιπόν, που ο άτεκνος άντρας υιοθετούσε γιο εκτός οικογενειακού περιβάλλοντος η σύνταξη μίας διαθήκης, ενδεχομένως, να ήταν αυτή μέσω της οποίας θα επισφραγιζόταν η υιοθεσία και θα εξασφαλιζόταν η μεταβίβαση της περιουσίας στον υιοθετημένο γιο, ίσως με σκοπό να αποφευχθούν οι διαμάχες για διεκδίκηση της περιουσίας μεταξύ των στενών συγγενών.

Έτσι, βλέπουμε ένα νομοθετικό σύστημα με πολλές κατευθύνσεις και δυνατότητες ελιγμού ανάλογα με την εκάστοτε υπόθεση, το οποίο όμως είχε ως σκοπό, όσον τουλάχιστον αφορά το οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο, την διασφάλιση του οίκου αλλά και της κεκτημένης περιουσίας.

Ανάλυση του Λόγου : Περί του Κίρωνος κλήρου (Ισαίος 8)

Η Υπόθεση του Λόγου

Ο λόγος γράφτηκε από τον Ισαίο και εκφωνήθηκε στο πλαίσιο διεκδίκησης του κλήρου του Κίρωνος, ο οποίος πέθανε δίχως να αφήσει γιους. Έχοντας κάνει δύο γάμους είχε αποκτήσει μία κόρη από τον πρώτο και δύο γιους από τον δεύτερο οι οποίοι, όμως, πέθαναν σε μικρή ηλικία μην προλαβαίνοντας να αφήσουν με τη σειρά τους γνήσιους απογόνους. Ο γιός του αδελφού του Κίρωνος είχε προηγουμένως διεκδικήσει την περιουσία από την δεύτερη σύζυγό του, ενώ, τώρα, διεκδικητές της περιουσίας είναι ο γιός της κόρης του Κίρωνος καθώς και ο ανιψιός του, γιος του αδελφού του (ο πρώτος διεκδικεί την περιουσία από τον δεύτερο). Ο ομιλητής καλείται να υπερασπιστεί την δίκαιη κατ' αυτόν απόκτηση και μεταβίβαση της περιουσίας του παππού του στον ίδιο. Η κυρίως επιχειρηματολογία του βασίζεται στο να ανατρέψει τις απόψεις του αντιπάλου του, σύμφωνα με τις οποίες αφενός ο Κίρων δεν είχε κόρη, συνεπώς και ομιλητής δεν είναι γνήσιος εγγονός του, και αφετέρου βάσει του νομικού πλαισίου περί κληρονομικού δικαίου οι άρρενες βρίσκονταν σε θέση ισχύος έναντι των θηλέων απογόνων. Έτσι, ο ομιλητής προσπαθεί να διαψεύσει αρχικά τον ισχυρισμό περί νόθου θήλεος και σε δεύτερο επίπεδο να εναντιωθεί στον ισχυρισμό σχετικά με την σειρά προτεραιότητας κατά την εξ αδιαθέτου διαδοχή⁵⁵. Δημιουργείται, βέβαια, μία σύγχυση ως προς τον νόμο περί διαδοχής εξ αδιαθέτου. Αν και η πρωτότυπη υπόθεση του λόγου αφήνει να εννοηθεί ότι ο νόμος ευνοούσε τον ανιψιό λόγω του γεγονότος ότι είχε προτεραιότητα έναντι του ομιλητή, γιατί ο πρώτος προερχόταν από

---

⁵⁵ Για την σειρά προτεραιότητας στην εξ αδιαθέτου διαδοχή βλ. σελ. 17-18

θήλεος και ο δεύτερος από άρρενος, ο Biscardi⁵⁶ δίνει άλλη σειρά ως προς την προτεραιότητα μεταβίβασης της περιουσίας. Σε κάθε περίπτωση η περαιτέρω ανάλυση σχετικά με τον λόγο γίνεται κατά τον σχολιασμό όπου και θα αναφερθούν τα σχετικά με τις νομικές διατάξεις περί κληρονομιάς.

Τα Πρόσωπα του Λόγου

Στον παρόντα λόγο οι ομιλητές είναι δύο. Γενικά, όσον αφορά τις υποθέσεις κληρονομιάς, σε μια δίκη τα ομιλούντα πρόσωπα μπορούσε να ήταν περισσότερα των δύο και αυτό διότι περισσότεροι συγγενείς μπορούσαν να διεκδικήσουν μια περιουσία. Για να μην πραγματοποιηθούν πολλές δίκες, λόγω δηλαδή οικονομίας χρόνου, σχετικά με μία περιουσία υπήρχε ρυθμιστικό πλαίσιο που όριζε αυτό ακριβώς, ότι δηλαδή όσοι ήγειραν αξιώσεις για μία κληρονομιά θα συμμετείχαν όλοι, ατομικά και ταυτόχρονα, σε μία δίκη. Τα πρόσωπα λοιπόν του παρόντος λόγου είναι:

ο ομιλητής (εγγονός του Κίρωνος) : το όνομα του δεν μας είναι γνωστό. Γνωρίζουμε για εκείνον όσα μας λέει και όσα ισχυρίζεται ο ίδιος. Ήταν γνήσιος εγγονός του Κίρωνος καθώς η μητέρα του ήταν κόρη του από τον πρώτο του γάμο και αυτό είναι το βασικό του επιχείρημα σχετικά με το ότι του ανήκει η περιουσία του Κίρωνος. Πρώτα, όμως, καλείται να αποδείξει τη σχέση της μητέρας του με τον Κίωνα, μιας και η άλλη πλευρά όχι μόνο την αμφισβητεί, αλλά μάλιστα χρησιμοποιεί ως επιχείρημα ότι η μητέρα του ομιλητή δεν ήταν καν Αθηναία πολίτης. Πάντως, μπορούμε να εικάσουμε ότι ήταν αρκετά εύπορος, ώστε να μπορέσει να διαθέσει χρήματα για να προσλάβει επαγγελματία λογογράφο ο οποίος μάλιστα ειδικευόταν στο κληρονομικό δίκαιο. Όταν κάποιος γνώριζε ότι υστερούσε στην ομιλία ή ότι δεν ήταν αρκετά καλός να πείσει για σημαντικά θέματα προσελάμβανε έναν λογογράφο να γράψει έναν λόγο για λογαριασμό του⁵⁷.

ο αντίδικος (ανιψιός του Κίωνα) : Από την άλλη πλευρά βρίσκεται ο ανιψιός του Κίρωνος, γιος του αδελφού του. Μέχρι και τη στιγμή της δίκης αυτός ήταν που κατείχε την περιουσία και από εκείνον τη διεκδικούσε ομιλητής ισχυριζόμενος ότι λόγω του ότι τα δύο άρρενα τέκνα που είχε αποκτήσει ο Κίρων από το δεύτερο του γάμου ήταν νεκρά, τότε αυτομάτως η μητέρα του γινόταν επίκληρος και λειτουργώντας αυτή σαν γέφυρα η περιουσία έπρεπε να περάσει στον ομιλητή. Δεν ξέρουμε τι είναι ακριβώς αυτό που υποστήριξε ο ανιψιός του Κίρωνος, αλλά εξ όσων γνωρίζουμε από το λόγο

---

⁵⁶ Biscardi, (2010) : 200-205

⁵⁷ Kennedy (2014) : 29

γίνεται αντιληπτό ότι αμφισβήτησε τη σχέση του με την μητέρα του ομιλητή. Επιπλέον, στην υπόθεση αναμειγνύεται, καθώς φαίνεται, και την υποκινεί σύμφωνα με τα λεγόμενα του ομιλητή ο Διοκλής που ήταν αδελφός της δεύτερης γυναίκας του Κίρωνος.

Ο Διοκλής (η κεντρική αλλά απύσχα φιγούρα του λόγου) : Κεντρική φρουρά του λόγου η οποία αναφέρεται πάρα πολύ συχνά, αν και απουσιάζει, είναι ο Διοκλής. Η απουσία του από το δικαστήριο είναι προφανής και συμβαίνει λόγω του ότι δεν είχε δικαίωμα επί της περιουσίας που άφησε πίσω του ο Κίρων. Κατά τη διάρκεια του λόγου του ο ομιλητής θα αναφέρει κάποιες περιπτώσεις κατά τις οποίες φαίνεται ότι ο Διοκλής είχε προσπαθήσει μέσω της αδελφής του να παραπλανήσει τον Κίωνα με σκοπό να πάρουν την περιουσία του μετά τον θάνατό του⁵⁸. Μια τέτοια περίπτωση, σύμφωνα πάντα με τον ομιλητή και κρατώντας κάθε επιφύλαξη, ήταν το σχέδιο που είχε καταστρώσει ο ίδιος βάσει του οποίου προέτρεψε την αδελφή του να επικαλεστεί ψεύτικη εγκυμοσύνη παραπάνω της μιας φορές με στόχο να αποτρέψει τον Κίωνα από το να υιοθετήσει, μέσω διαθήκης τους δύο εγγενούς του που είχε αποκτήσει από την κόρη του κατά τον πρώτο του γάμου. Σε κάθε περίπτωση και λόγω του ότι όλες αυτές οι πληροφορίες μας δίνονται από τον ομιλητή πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί και προσεκτικοί με το αν όντως ευσταθούν τα όσα λέγονται.

Το είδος της δίκης (διαδικασία) και τα χαρακτηριστικά της

Στον 8ο λόγο συναντάμε μια τυπική, νομική διαδικασία διεκδίκησης της κληρονομιάς σκοπός της οποίας ήταν να διαλευκάνει την υπόθεση και το δικαστήριο να αποφανθεί ποιου τα στοιχεία και είναι βασιμότερα και θεμελιωμένα ώστε σ' αυτόν να παρέλθει η περιουσία. Την νομική αυτή διαδικασία την συναντάμε με ακριβώς αυτόν τον όρο, δηλαδή, **διαδικασία**⁵⁹, Δεδομένου ότι πολλοί πέθαιναν χωρίς να αφήσουν γνήσιους διαδόχους η **διαδικασία** ήταν ιδιαίτερος ωφέλιμη μιας και συνέβαλε στην δικαιότερη νομή μιας περιουσίας.

Μετά τον θάνατο ενός άνδρα ο στενότερος συγγενής υπέβαλε σχετική αίτηση (*ληξίν*) στον άρχοντα μέσω της οποίας δήλωνε ότι ήταν ο στενότερος συγγενής και ως εκ τούτου η περιουσία περνούσε στην κυριότητά του αφού πρώτα επικυρωνόταν από το αρμόδιο δικαστήριο⁶⁰. Αν δεν υπήρχε άλλος διεκδικητής της περιουσίας η υπόθεση

---

⁵⁸ Roisman, (2006) : 20-21

⁵⁹ Βλ. περισσότερα για τη διαδικασία στο Harrison, (1968) : 214 κ.ε.

⁶⁰ Biscardi, (2010) : 218

έληγε εκεί. Πολλές φορές, όπως ήταν πιθανό, και ειδικά αν δεν υπήρχαν γνήσιοι άρρενες υιοί, εμφανίζονταν περισσότεροι του ενός διεκδικητές οι οποίοι δεν ήταν ακριβώς διάδικοι και δεν είχαν τον ρόλο του κατηγορούμενου ή του κατηγορούμενου μιας και από κοινού βρίσκονταν στην ίδια θέση. Με άλλα λόγια δεν υπήρχαν κατ' ουσία διάδικοι λόγω του γεγονότος ότι οι δύο πλευρές δεν κατηγορούσαν η μία την άλλη, αλλά διεκδικούσαν την ίδια περιουσία⁶¹. Στην περίπτωση αυτή ο άρχοντας ως όφειλε παρέπεμπε την υπόθεση στο λαϊκό δικαστήριο (Ηλιαία) το οποίο εκδίκαζε αυτήν την ιδιωτικής φύσεως υπόθεση. Η απόφαση δεν ήταν τελεσίδικη, καθώς, ήταν δυνατό παρά το πέρας της δίκης να εμφανιστεί κάποιος άλλος που να θεωρήσει *μη επιδικάσιμη* την κληρονομιά και να ισχυριστεί ότι αυτή του ανήκει (*διαμαρτυρία*). Ακόμη, όμως, και σε αυτή την περίπτωση, ήταν δυνατό κάποιος να προσβάλει την εγκυρότητα της διαμαρτυρία και να κινήσει διαδικασία για ψευδομαρτυρία⁶². Πάντως, όταν η διαδικασία ελάμβανε χώρα, όλα γίνονταν όπως και κάθε άλλη ιδιωτική δίκη με την μόνη διαφορά την δυνατότητα να υπάρχουν περισσότεροι των δύο διεκδικητές οι οποίοι ζητούσαν αξιώσεις σχετικά με την νομή της κληρονομιάς⁶³. Η εκδίκαση της υπόθεσης γινόταν από το δικαστήριο της Ηλιαίας, και ο αριθμός των δικαστών ποίκιλε ανάλογα με την αξία του επίδικου αντικειμένου⁶⁴.

Δομή του Λόγου⁶⁵

Προοίμιο : .....(1-5)

Διήγησις : .....(7-14)

---

⁶¹ MacDowell, (2015) : 93

⁶² Ο.π., : 161-162

⁶³ Βλ. Carawan, E. «Diadikasiai and the Demotionid Problem», *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 60, No. 2, pp. 381-400

⁶⁴ Οι κοινές ιδιωτικές υποθέσεις δικάζονταν συνήθως από λιγότερους δικαστές, που ο αριθμός τους καθοριζόταν από την αξία του επίδικου αντικειμένου: α) αν η αξία του επίδικου αντικειμένου ήταν κατώτερη των 1.000 δραχμών, δικάζαν 201 δικαστές, ενώ β) αν η αξία του επίδικου αντικειμένου ήταν ανώτερη των 1.000 δραχμών, δικάζαν 401 δικαστές.

⁶⁵ Η Griffith-Williams (2013) : viii στα περιεχόμενα του συγγράμματος διαχωρίζει και δίνει τους εξής πλαγιότιτλους οι οποίοι παρατίθενται επακριβώς όπως αναγράφονται :

Narrative, Testimony and Argument: The Family History (7–14)

Narrative and Testimony: Religious Observance (15–17)

Narrative, Argument and Testimony: The Model Athenian Wife (18–20)

Narrative and Testimony: The Burial of Kiron (21–27) Summary (28–29)

Argument and Law: The Order of Intestate Succession (30–34)

Narrative and Argument: Diokles's Attempts to Take Control of Kiron's Property (35–39)

Narrative and Testimony: The Character of Diokles (40–42)

Epilogue (43–46)

Πίστεις : ..... (15-42)

Επίλογος : .....(43-46)

Σχολιασμός του λόγου «Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου»

Προοίμιο (1-5)

§ 1

ὧ ἄνδρες

Ο ομιλητής ξεκινά τον λόγο του με προσφώνηση στους δικαστές, όπως είναι συνηθισμένο και αναμενόμενο, μιας και η ομιλία του απευθύνετε σε αυτούς, καθώς εκείνοι θα λάβουν την τελική απόφαση βασιζόμενοι στα λόγια τόσο του ιδίου όσο και του αντιδίκου του. Για να μπορέσει κανείς να αναλάβει καθήκοντα δικαστή έπρεπε να λάβουν χώρα και οι απαραίτητες διαδικασίες. Όπως όλοι οι αξιωματούχοι, έτσι και οι δικαστές, ήταν δημόσιοι υπάλληλοι και επομένως έπρεπε να περάσουν τις προκαθορισμένες εκ νόμου *δοκιμασίες* μέσω των οποίων διαφαινόταν αν κάποιος είχε το δικαίωμα να ασκήσει το κάθε αξίωμα. Οι δύο τρόποι διορισμού ήταν αφενός η κλήρωση και αφετέρου η εκλογή. Μετά την κλήρωση ή την εκλογή και, όπως είναι φυσικό, πριν την ανάληψη κάθε εξουσίας οι αξιωματούχοι περνούσαν τη *δοκιμασία*

⁶⁶ Το οικογενειακό διάγραμμα αντλήθηκε ακριβώς από Griffith-Williams (2013) : 90

από δικαστές σε δικαστήριο, πρόεδροι του οποίου ήταν η θεσμοθέτες. Πριν το δικαστήριο, οι δοκιμασίες εκτελούνται από τη βουλή η οποία αποφάσιζε και ύστερα η δοκιμασία παραπεμπόταν στο δικαστήριο, το οποίο δεν ήταν αναγκασμένο από το νόμο να ακολουθήσει την ετυμηγορία της Βουλής. Πριν τον 4^ο π.Χ αιώνα, όμως, η απόφαση της Βουλής, και μόνον, ήταν τελεσίδικη και δεν υπήρχε εμπλοκή του δικαστηρίου. Κατά τη δοκιμασία ο εν δυνάμει αξιωματούχος απαντούσε στις υποβαλλόμενες εκ των δικαστών ερωτήσεις που αφορούσαν κυρίως ζητήματα καταγωγής (π.χ. καταγωγή γονέων, δήμος που ανήκει κ.λ.π.) και οι απαντήσεις επισφραγίζονταν με μάρτυρες που έφερνε στο δικαστήριο ο δοκιμαζόμενος⁶⁷. Για να μπορέσει, λοιπόν, κανείς να αναλάβει δικαστικό αξίωμα, έπρεπε να είναι αποδεδειγμένα Αθηναίος πολίτης (διαπιστωνόταν κατά τη δοκιμασία), να μην εκκρεμούν εις βάρος του κατηγορίες, ανεξάρτητα με το αν εν τέλει αθωνόταν και να έχει συμπληρώσει το 30^ο έτος της ηλικίας του αν δικάζε στην Ηλιαία.

ἐπὶ τοῖς τοιούτοις...//...τῶν ἀλλοτρίων ἀμφισβητεῖν τολμῶσιν...//...δίκαια... ἀφανιεῖν...

Από την πρώτη κιόλας στιγμή ο ομιλητής επιλέγει αν επιτεθεί στο ήθος των αντιπάλων του παρουσιάζοντάς τους ανέντιμους. Το *τοιούτοις* είναι συνδεδεμένο με μια αρνητική υφολογική χροιά και συγκαταλέγει τους αντιπάλους του ανάμεσα στους ανθρώπους εκείνους που από έπαρση (σύνδεση με την ύβρη) σφετερίζονται ξένη περιουσία (*τῶν ἀλλοτρίων*)⁶⁸. Επιπλέον, τονίζει τη θρασύτητα που τους διακατέχει μέσω της λέξης *τολμῶσιν* η οποία εδώ δεν τίθεται με την έννοια της τόλμης και της γενναιότητας, αλλά με την έννοια του θράσους, συνεχίζοντας, έτσι, την έμμεση αναφορά στον αλαζονικό τους χαρακτήρα. Η έμμεση αυτή αναφορά στην οίηση μεταφράζεται στα αυτιά των δικαστών ως ύβρη, όπως ήδη αναφέρθηκε, που συνδέεται αυτόματα με την υπέρβαση των ανθρώπινων ορίων. Έντεχνα, παρατηρείται ότι ο ομιλητής δεν στέκεται μόνο στα ιδιωτικά και μεταξύ τους ζητήματα, αλλά συνδέει τον αποτρόπαιο χαρακτήρα των αντιδίκων γενικότερα με την πόλη. Με άλλα λόγια, αναφέρεται στο ότι προσπαθεί *τα δίκαια ἀφανιεῖν*, γεγονός που θέτει σε κίνδυνο τη δικαιοσύνη, όχι μόνον στο ιδιωτικό επίπεδο, αλλά ως εκ τούτου και στο πολιτειακό, αναφορά που υποδεικνύει την καθολική άποψη της αρχαίας Αθήνας σχετικά με την

---

⁶⁷ MacDowell (1986) :257

⁶⁸ Jebb, (1880) : 353

απειλή ολόκληρης της πόλης, όταν απειλείται ο οίκος ως βασική συστατική της μονάδα.

τοῦ γὰρ ἡμετέρου πάππου Κίρωνος οὐκ ἄπαιδος τελευτήσαντος, ἀλλ' ἡμᾶς ἐκ θυγατρὸς αὐτοῦ γνησίας παῖδας αὐτῷ καταλελοιπότες

Ευρισκόμενοι στην πρώτη παράγραφο βλέπουμε ότι ο ομιλητής από τώρα ακόμα αναφέρεται στην συγγένεια του με τον Κίωνα θέλοντας, έτσι, να καταστήσει σαφές ότι η περιουσία του τονίζοντας παράλληλα τη νομιμότητα της μεταβίβασης. Άλλωστε, ο ομιλητής θα επιμείνει αργότερα στην μεταξύ τους συγγένεια ως βασικό του επιχείρημα και θα προσπαθήσει να πείσει το δικαστήριο ώστε να μην χάσει την περιουσία. Ο συγκεκριμένος λόγος σε κάθε περίπτωση είναι αρκετά ιδιόμορφος, όπως υποστηρίζει και η Griffith⁶⁹, από την άποψη ότι η κόρη του Κίρωνος, αν όντως ήταν κόρη του, ήταν και πάλι παντρεμένη με δεύτερο άντρα και συνεπώς είχε βγει εκτός του οίκου του Κίρωνος. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι ο γιος της δεν είχε το δικαίωμα να αποκτήσει την περιουσία, καθώς, ακόμη και αν η κόρη του Κίρωνος δεν μπορούσε πρακτικά να ήταν επίκληρος αυτό δεν εμπόδιζε τον γιο της να πάρει την περιουσία του παππού του. Άλλωστε, η ίδια η επίκληρος δεν είχε στην ουσία καμία δικαιοδοσία επί της κληρονομούμενης περιουσίας, αλλά, αν είχε γιο, τότε η ίδια λειτουργούσε σαν γέφυρα και η περιουσία περνούσε στον γιο της υπό την προϋπόθεση ότι είχε ενηλικιωθεί⁷⁰.

§ 2

αἴτιον δὲ τοῦ ταῦτα ποιεῖν αὐτούς ἐστὶν ἢ τούτων πλεονεξία καὶ τὸ πλῆθος⁷¹ τῶν χρημάτων

Ἦδη από το προοίμιο ο ομιλητής επιλέγει να αναφερθεί περισσότερο στον αντίδικο με επίθεση στο ήθος του. Προσβάλλει την αξιοπιστία του έναντι των δικαστών αναφέροντας ότι η πλεονεξία του για τα χρήματα τον οδηγεί στο να θέλει να την περιουσία ενός άλλου. Με άλλα λόγια αναφέρεται στην ανηθικότητα του αντιπάλου του και πρόκειται για έναν κοινό τόπο⁷² μέσω της αναφοράς στην αλαζονεία/

⁶⁹ Griffith-Williams, (2013) : 96

⁷⁰ MacDowell, (2015) : 150-151

⁷¹ Οι Baiter & Sauppe διαβάζουν : τὸ τε πλῆθος

⁷² Ρητορική : 1358a

πλεονεξία. Το *πλήθος τῶν χρημάτων* αποτελεί το κίνητρο του αντίπαλου του ομιλητή χωρίς, όμως, αυτό να σημαίνει ότι δεν αποτελεί κίνητρο και για τον ίδιο.

οὔτοι δ' ἔχουσι βιασάμενοι καὶ κρατοῦσι

Από ρητορικής άποψης τα λόγια αυτά είναι εξαιρετικά και περιγράφουν στοχευμένα όσα θέλει να πει ο ομιλητής ανεξάρτητα με το αν αληθεύουν ή όχι. Έτσι, επιτυγχάνει να αναδείξει τη βία μέσω της οποίας οι αντίδικοι κατέχουν την περιουσία που του ανήκει, δίνοντας μάλιστα έμφαση σε αυτό με τη χρήση του συνωνύμου κρατοῦσι⁷³. Είτε η περιουσία του ανήκει είτε όχι, βλέπουμε ότι ο Ισαίος στολίζει τον λόγο με βαρείας σημασίας φράσεις μέσω των οποίων προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια για τον πελάτη του και να περάσει στα αυτιά των δικαστών αρνητικά χαρακτηριστικά για τον αντίπαλο.

καὶ τολμῶσιν ἅμα μὲν λέγειν ὡς οὐδὲν καταλέλοιπεν ἐκεῖνος, ἅμα δὲ ποιῆσθαι τοῦ κλήρου τὴν ἀμφισβήτησιν

Η αντίθεση έρχεται να ενδυναμώσει τους ισχυρισμούς του και να κερδίσει την εύνοια των δικαστών. Το *οὐδὲν καταλέλοιπεν ἐκεῖνος* δεν πρέπει να αποτελεί να αναφορά στην περιουσία του Κίρωνος. Πιθανώς, ο αντίπαλος να αναφερόταν στο ότι ο Κίρων δεν άφησε τίποτα από την περιουσία του στον ομιλητή και όχι στο ότι δεν άφησε γενικώς περιουσία. Δεδομένης της διαμάχης γύρω από την κληρονομιά και δεδομένου ότι υπάρχει αναφορά για εμπλοκή σε αυτήν ατόμων εκτός του οίκου, εικάζεται ότι η κληρονομούμενη περιουσία ήταν αξιόλογη.

§ 3

τὴν μὲν οὖν κρίσιν οὐ δεῖ μοι νομίζειν εἶναι ταύτην πρὸς τὸν εἰληχότα τοῦ κλήρου τὴν δίκην, ἀλλὰ πρὸς Διοκλέα τὸν Φλυέα, τὸν Ὀρέστην ἐπικαλούμενον

Ο ομιλητής πληροφορεί τους δικαστές ότι ο αντίπαλός του κατέχει την περιουσία εσφαλμένα, ενώ αυτός που κρύβεται πίσω από την υπόθεση είναι ο Διοκλής ο οποίος κατά τον ομιλητή εμπλέκεται στην υπόθεση. Ο Διοκλής⁷⁴ ήταν ο αδερφός της γυναίκας του Κίρωνος από τον δεύτερο του γάμο. Δεν είναι ξεκάθαρο όμως πώς και γιατί είναι δυνατόν να εμπλέκεται ο Διοκλής στην όλη υπόθεση. Εφόσον, βάσει νόμου

⁷³ Robinson, (1901) : 11

⁷⁴ Jebb, (1880) : 354 : Το όνομα Ορέστης χρησιμοποιούταν για να δηλωθεί ένας βίαιο χαρακτήρα. Μάλιστα, είναι γνωστό ότι ο Ισαίος έχει γράψει δύο λόγους εναντίον του Διοκλή για λογαριασμό πελατών του, τον « Κατά Διοκλέους ὕβρεως» και «Προς Διοκλέα περί του χωρίου» (frag. VIII).

η γυναίκα του δεν είχε στο ελάχιστο δικαίωμα πάνω στην περιουσία του είναι απορίας άξια η αναφορά στην εμπλοκή του. Είναι πιθανό, η αναφορά αυτή να γίνεται από τον ομιλητή μόνο και μόνο για να αφήσει την εντύπωση στους δικαστές ότι επρόκειτο για σκευωρία, ακόμα και αν δεν ήταν έτσι τα πράγματα. Είναι, επίσης, πιθανό ο Διοκλής γνωρίζοντας ότι μιας και ούτε η αδελφή του μπορούσε να μετέχει στην περιουσία του άντρα της, ούτε όμως ο ανιψιός του Κίρωνος λόγω του ότι υπήρχε ο εγγονός του (ομιλητής) να σχεδίασαν να μοιραστούν την περιουσία, ώστε να είναι και οι δύο κερδισμένοι. Κατά πόσο όμως αυτή η σκέψη μπορεί να ευσταθεί θα γίνει προσπάθεια να δειχθεί αργότερα κατά τον σχολιασμό του λόγου.

ἐὰν ὑμεῖς ἐξαπατηθῆτε πεισθέντες ὑπὸ τῶν τούτου λόγων

Πρόκειται για γνωστή φράση που λέγεται από το ομιλούν πρόσωπο με σκοπό να επηρεάσει το συναίσθημα του δέκτη και εν προκειμένω των δικαστών. Επρόκειτο για μια πάγια ρητορική τακτική μέσω της οποίας ο διάδικος, θέλοντας τρόπον τινά να βάλει σε σκέψεις τους δικαστές, κερδίζει έδαφος. Με αυτόν τον τρόπον ξυπνούσε τα αισθητήρια των δικαστών και προετοιμαζόταν να πει κάτι ευνοϊκό για τον ίδιο, όπως και συμβαίνει. Προετοιμάζεται να περάσει στη διήγηση των γεγονότων από τη δική του οπτική γεγονός και θέλει οι ακροατές να δώσουν περισσότερη σημασία. Η παρουσίαση των γεγονότων ήταν ιδιαίτερος σημαντική, ιδίως όταν η κάθε πλευρά υστερούσε στις πίστεις. Δεδομένων των λίγων αποδεικτικών μέσων εν σχέσει με το σήμερα ο καλύτερος λόγος από άποψη πειθούς, ήταν αυτός που θα καθόριζε και την ετυμηγορία του δικαστηρίου.

§ 4

ἵνα μηδὲν ἀγνοήσαντες τῶν γεγενημένων

Βρισκόμαστε λίγο πριν τη διήγηση (§ 7) και ο ομιλητής, όπως φαίνεται προετοιμάζει το σιγά σιγά έδαφος, ώστε να διηγηθεί τα γεγονότα. **δεῖ δὴ τούτων τοιαῦτα μηχανωμένων** Πρόκειται για επίθεση στο ήθος του αντιπάλου με αναφορά στα ψευδή και στη μηχανορραφία των αντιδίκων μέσω των οποίων θα προσπαθήσουν να κερδίσουν τη δίκη. Ανεξάρτητα με το ποιος είναι ο πραγματικός και νομικά έγκυρος για τα δεδομένα της εποχής κληρονόμος, ο Ισαίος βάζει στο στόμα του πελάτη του την προκατάληψη. Ετοιμάζεται να ανατρέψει τα όσα ισχυρίζεται η αντίθετη πλευρά, ενώ από το ύφος του φαίνεται να παρουσιάζει τον αντίδικο ως αναξιόπιστο μέσω της αναφοράς **μηχανωμένων**.

ἀλλὰ σαφῶς εἰδότες περὶ αὐτῶν, οὕτως ἐνέγκητε⁷⁵ τὴν ψήφον

Παρατηρεῖται ὅτι ὑπάρχει μια πρόληψη σε ὅλο τον λόγο. Δηλαδή, ὁ ομιλητὴς πρόκειται νὰ διασαφηνίσει καὶ νὰ ἀναφέρει τὰ γεγονότα ἀπὸ τὴ δική του οπτική, ὥστε νὰ φανεῖ ἡ δική του θέση ἀνεξάρτητα με τὸ ἀν εἶναι τὸ ὄντι ἀληθινή. Ἄλλωστε, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ἡ πιο πειστική περιγραφή θα κρίνει καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δίκης. Ἐπιπλέον, ὁ Ἰσαῖος φαίνεται νὰ δίνει ἔμφαση στὴν περιγραφή των γεγονότων. Ἐχει ἤδη ἀναφέρει ὅτι, *δεῖ δὴ τούτων τοιαῦτα μηχανωμένων πάνθ' ὑμᾶς τὰ πεπραγμένα μαθεῖν* ὁμως καὶ πάλι γίνεται ἀναφορὰ στὴν γνώση που πρέπει νὰ ἔχουν οἱ δικαστές γιὰ τὴν ὑπόθεση λέγοντας ὅτι *σαφῶς εἰδότες περὶ αὐτῶν*. Ἡ ἔμφαση αὐτή καὶ ἡ ἐπιμονή γιὰ τὴν ἀνάδειξη των γεγονότων, ἐνδεχομένως γίνεται γιὰ διάφορους λόγους. Ἴσως, ἐπειδὴ προσπαθεῖ νὰ κρατήσῃ ἀμείωτο τὸ ἐνδιαφέρον των δικαστῶν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια του λόγου, ἀλλὰ ἀκόμη, ἴσως θέλει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχή των δικαστῶν λίγο πρὶν τὴ διήγηση γνωρίζοντας τὴ βαρύτητα που ἔχει. Θα ἦταν ἐπίσης πιθανὸ ἡ ἔμφαση νὰ δίνεται λόγω ἀπουσίας βαρυσήμαντων μαρτύρων. Ἀν καὶ ὁ λόγος στὴ διήγηση, ὅπως φαίνεται διακόπτεται γιὰ νὰ ἀναφερθοῦν οἱ μαρτυρίες, δὲν ξέρουμε κατὰ πόσο αὐτές θα βοήθησαν στὴν ὑπόθεση ἀφοῦ δὲν μας βρίσκονται.

πολλῶν δὲ δικῶν ἐν τῇ πόλει γενομένων, οὐδένας ἀναιδέστερον τούτων οὐδὲ καταφανέστερον ἀντιποιησάμενοι φανήσονται τῶν ἀλλοτρίων

Με τὴ φράση αὐτή θέλει νὰ καταδείξῃ τὴ θρασύτητα του ἀντιδίκου του τον ὁποῖο, μάλιστα, παρουσιάζει ὡς ἕναν ἀπὸ τους πιο ἀνήθικους ἀνθρώπους καὶ κάνει χρῆση του κοινού τόπου τῆς ἠθικῆς, ὅπως καὶ προηγουμένως. Ἡ ἀναφορὰ *πολλῶν δὲ δικῶν* πιθανῶς ἀναφέρεται στὶς ὑποθέσεις κληρονομικῆς δικαίου καὶ ἰδιαίτερος σε αὐτές που σχετίζονταν με διεκδικήσεις κληρονομιάς, καθὼς ἡ σύγκριση ἀφορὰ στο σφετερισμὸ ξένης περιουσίας *ἀντιποιησάμενοι...τῶν ἀλλοτρίων*. Εἶναι ἐπίσης πιθανό, ὁ ομιλητὴς νὰ θέλει νὰ καταδείξῃ τὴ σημαντικότητα τῆς συγκεκριμένης δίκης στὴν ὁποία κατὰ τὰ λεγόμενα του ἐμπλέκεται, ἀν καὶ ἑμμεσα, πολὺ ἐνεργά ὁ Διοκλῆς, ὁ ἀδελφός τῆς δεύτερης γυναίκας του Κίρωνος που θέλει παράνομα νὰ σφετεριστεῖ ξένη περιουσία, χωρὶς νὰ ἔχει κανένα δικαίωμα ἐπ' αὐτῆς, παρόλη τὴ συγγένεια του με τον Κίωνα. Στὴν §34 θα ἀναφέρει : *καὶ οὐκ οἶδ' εἶ τι νὶ πρὸ τοῦ πόποτε τοιοῦτος ἀγῶν*

---

⁷⁵ ἐνέγκητε, Aldus: -οιτε.

συμβέβηκεν θέλοντας μάλλον να δηλώσει την πολυπλοκότητα και την πρωτοτυπία της αδικίας που υφίσταται ο ίδιος⁷⁶.

§ 5

*ἔστι μὲν οὖν χαλεπὸν, ὃ ἄνδρες, πρὸς παρασκευὰς λόγων καὶ μάρτυρας οὐ τάληθῆ μαρτυροῦντας εἰς ἀγῶνα καθίστασθαι περὶ τηλικούτων, παντάπασιν ἀπείρως ἔχοντα δικαστηρίων*⁷⁷

Πρόκειται για μία παράγραφο γεμάτη ρητορικά τεχνάσματα. Πρώτα-πρώτα παρατηρείται επίκληση στο ήθος του ίδιου του ομιλητή, μιας και ο ίδιος αναφέρει την ως τώρα αποχή του από τα δικαστήρια ως προτέρημα, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να δείξει ότι είναι ένας φιλήσυχος άνθρωπος, δίχως εχθρούς, για αυτό και δεν έχει ως τώρα εμπλακεί σε δικαστικές υποθέσεις. Παρατηρείται, για ακόμα μία φορά, αναφορά στην ηθική ως ρητορικό στοιχείο, ενώ μάλιστα το συγκεκριμένο επιχείρημα περί παντελούς απουσίας από τα δικαστήρια χρησιμοποιείται πολλακίς στους δικανικούς λόγους και αποτελεί κατά κάποιον τρόπο ένα συνδυασμό τρόπων πειθούς, καθώς συνδυάζει τόσο τη λογική όσο και το ήθος. Ενδεχομένως εάν φανταστούμε τη φιγούρα του ομιλητή να μιλάει, θα φέρουμε στο μυαλό μας έναν άνθρωπο που σκιαγραφείται ως ήσυχος, πρᾶος και παράλληλα δυσαρεστημένος λόγω της αδικίας που έχει υποστεί. Σε κάθε περίπτωση το ύφος, το χρώμα και ο τόνος της φωνής θα έπρεπε να συμβαδίζει με τα λεγόμενα του και να εξωτερικεύει τα συναισθήματα του.

προκείμενη 1 → *πρὸς παρασκευὰς λόγων καὶ μάρτυρας οὐ τάληθῆ μαρτυροῦντας εἰς ἀγῶνα*

προκείμενη 2 → *, παντάπασιν ἀπείρως ἔχοντα δικαστηρίων*

---

⁷⁶ Griffith-Williams, (2013) : 108

⁷⁷Jebb, (1880) : 354, Dem. Adv. Onet. I. §3: *οἶδα μὲν οὖν, ὃ ἄνδρες δικασταί, ὅτι μοι πρὸς παρασκευὰς λόγων καὶ μάρτυρας οὐ τάληθῆ μαρτυρήσοντας ὁ ἀγὼν ἐστίν·*

Dem. Adv. Aphob. I. §2 : *οἶδα μὲν οὖν, ὃ ἄνδρες δικασταί, ὅτι πρὸς ἄνδρας καὶ λέγειν ικανοὺς καὶ παρασκευάσασθαι δυναμένους χαλεπὸν ἐστίν εἰς ἀγῶνα καθίστασθαι περὶ τῶν ὄντων ἀπάντων, ἄπειρον ὄντα παντάπασι πραγμάτων διὰ τὴν ἡλικίαν.*

Πρόκειται για σχεδόν καθολικά όμοιες φράσεις γεγονός που συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι ο Δημοσθένης διδάχτηκε από τον Ισαίο, πληροφορία που έχει ήδη αναφερθεί στην εισαγωγή, αλλά και υπέρ του ότι τέτοιες φράσεις είχαν ιδιαίτερη ρητορική ισχύ. Επρόκειτο πιθανώς για πάγιες προτάσεις τις οποίες χρησιμοποιούσε ο Ισαίος και δίδασκε και στους μαθητές του, οι οποίοι τις χρησιμοποιούσαν με τη σειρά τους κατά τη συγγραφή των δικών τους λόγων, επιδιώκοντας να παρουσιαστούν οι πελάτες τους ως φιλήσυχοι και ηθικοί.

συμπέρασμα → (εννοείται⁷⁸) *άρα, εγώ λέω την αλήθεια και θα κερδίσω τη δίκη.*

Ο ομιλητής επιτίθεται στο ήθος του αντιδίκου παρουσιάζοντας τον ως αναξιόπιστο λόγω των ψευδών αναφορών και των κατασκευασμένων λόγων. Για άλλη μία φορά θέλει να θίξει την υπόληψη του, μέσω ενός ρητορικού συλλογισμού, ενός ενθυμήματος, όπως το αναφέρει ο Αριστοτέλης το οποίο εκφράζεται με αντίθεση μέσω του οποίου προσπαθεί να κερδίσει την εύνοια των δικαστών. Η πρώτη προκειμένη αναφέρεται στην αναξιοπιστία του αντιδίκου προσβάλλοντας με αυτό τον τρόπο την υπόληψή του, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην απειρία που έχει ο ίδιος ως προς τα Δικαστήρια. Το συμπέρασμα αν και παραλείπετε είναι εύκολο να το εννοήσει κανείς. Ο συλλογισμός όμως δεν είναι έγκυρος, καθώς η ανάμειξη στα δικαστήρια δεν αποτελεί αντικειμενικό κριτήριο υπέρ τη μίας ή της άλλης πλευράς.

δέομαι οὖν ὑμῶν, ὧ ἄνδρες, μετ' εὐνοίας τέ μου ἀκοῦσαι, κἂν ἡδικῆσθαι δοκῶ, βοηθῆσαί μοι τὰ δίκαια

Βρισκόμαστε λίγο πριν το τέλος του προοιμίου όπου παρατηρείται ότι ο ομιλητής απευθύνεται στους δικαστές με παράκληση. Είναι σύνηθες στους δικανικούς λόγους, λίγο πριν ξεκινήσει η διήγηση, ο ομιλητής να απευθύνεται στους δικαστές με τον τρόπο αυτό, μέσω δηλαδή, της δέησης και να ζητά την εύνοιά τους. Το ρήμα *δέομαι* είναι συνδεδεμένο με κάτι παραπάνω από μία απλή παράκληση. Πολλές φορές χρησιμοποιείται συνοδευόμενο από μία γενική ενός ονόματος κάποιου θεού ή θεάς. Ενδεχομένως, επιλέγεται η χρήση αυτού του ρήματος λόγω του σεβασμού που θέλει να δείξει ομιλητής στο πρόσωπο των δικαστών για να κερδίσει την εύνοια τους κατά τη λήψη της απόφασης. Η παράκληση ενισχύεται μέσω μιας αντίθεσης (*ἡδικῆσθαι - δίκαια*), ενώ το *δέομαι βοηθῆσαί* εκφράζει ένα είδος απελπισίας λόγω της αδικίας που έχει υποστεί ο ομιλητής, θέλοντας έτσι, να κινητοποιήσει το συναίσθημα των δικαστών.

Διήγηση (6-14)

Αφήγηση, Μαρτυρία και Επιχειρηματολογία: Η ιστορία της οικογένειας.

§ 6

---

⁷⁸ Lausberg & Arens, (1990) : 199 Η εμφάνιση της μείζονος προκειμένης και του συμπεράσματος δεν είναι αναγκαία όταν αυτά είναι προφανή και ευκόλως εννοούμενα.

Για την Griffith-Williams η συγκεκριμένη παράγραφος αποτελεί το τέλος του προοιμίου⁷⁹, ενώ για τον Edwards⁸⁰ το προοίμιο τελειώνει στην πέμπτη παράγραφο. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η συγκεκριμένη παράγραφος αποτελεί έκφραση της μεθοδολογίας που πρόκειται να ακολουθήσει κατά την ομιλία του ο ομιλητής δεν μπορούμε παρά να την εντάξουμε τη διήγηση σαν εισαγωγικό της μέρος. Συνεπώς, είναι πιο εύλογο να θεωρήσουμε ότι η συγκεκριμένη παράγραφος ανήκει στη διήγηση ως εισαγωγή παρά ως επίλογος του προοιμίου. Δεν θα ήταν τόσο ορθό επίσης να τη θεωρήσουμε ως μία μεταβατική παράγραφο από το προοίμιο στη διήγηση, μιας και ήδη από την §4 ως την §5 ο ομιλητής επιχειρεί τη μετάβαση, οπότε είναι πιο πιθανό να θεωρήσουμε ως μεταβατικές παραγράφους

Πρόκειται, λοιπόν, για μια παράγραφο κατά την οποία ο ομιλητής εκφράζει πλήρως τη μεθοδολογία που πρόκειται να ακολουθήσει κατά την εκφώνηση του λόγου του (*πρῶτον μὲν οὖν*). Συγκεκριμένα αναφέρεται στο πως πρόκειται να δομήσει την ομιλία του, ποια γραμμή υπερασπιστής θα ακολουθήσει με σκοπό να κερδίσει τους δικαστές ,ενώ, επίσης αναφέρει όσα πρόκειται να αποδείξει (*ὡς ἦν ἡ μήτηρ ἢ 'μὴ Κίρωνος θυγάτηρ γνησία, ἐπιδείξω τοῦτο ὑμῖν*). Εκτός αυτών, ο ομιλητής πληροφορεί ότι πρόκειται να χρησιμοποιήσει διάφορα μέσα, όπως λόγου χάρι τους μάρτυρες, αλλά και εν γένει στοιχεία με στόχο την απόδειξη ότι η μητέρα του δικαίως ως επίκληρος έπρεπε να λάβει την περιουσία του πατρός της καθώς αυτή ήταν πραγματική του κόρη και κατά συνέπεια ίδιος ο εγγονός του. Με τη φράση *ἔτι δὲ τεκμηρίοις ἃ κρείττω τῶν μαρτυριῶν ἔστιν* ο ομιλητής δίνει ισχύ και εγκυρότητα των τεκμηρίων που πρόκειται να παρουσιάσει. Τα τεκμήρια όπως αναφέρει ο Jebb⁸¹ ήταν λογικές αποδείξεις προερχόμενες από πραγματικά γεγονότα. Ο ομιλητής διακρίνει τα τεκμήρια από τους μάρτυρες και θέλοντας να αναγάγει σε υψηλότερο επίπεδο την αξιοπιστία των πρώτων για δικό του όφελος από την άποψη ότι προσπαθεί να προκαταλάβει τους δικαστές ως προς την εγκυρότητα των τεκμηρίων που πρόκειται να αναφέρει, ενώ η παρουσίαση μαρτυριῶν έρχεται να προσδώσει περαιτέρω αποδείξεις σχετικά με τα όσα αναφέρει. Πρόκειται, λοιπόν, να σταθεί στην απόδειξη αυτού του στοιχείου χωρίς όμως να αναφέρει τα σχετικά που όριζε το νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με τη μεταβίβαση της περιουσίας στην επίκληρο.

---

⁷⁹Griffith-Williams, (2013) : 104

⁸⁰ Edwards, (2007) : 132

⁸¹ Jebb (1880) : 355

§ 7

Ο ομιλητής ξεκινά μία γραμμική αφήγηση προσπαθώντας να αποδείξει τη συγγένεια του ίδιου και της μητέρας του με τον Κίωνα με στόχο να αποσπάσει την περιουσία που του ανήκει, όπως τουλάχιστον ισχυρίζεται ο ίδιος. Προτιμά την *ab ovo* αφήγηση και είναι πάρα πολύ λογικό, καθώς θέλοντας να καταστήσει σαφές στο ακροατήριο ότι είναι πραγματικοί συγγενείς με τον Κίωνα, πρέπει να πιάσει τα πράγματα από την αρχή και να μην αφήσει απορίες στους δικαστές.

ὁ γὰρ πάππος ὁ ἐμός...ἔγημε τὴν ἐμὴν τήθην

Μέσω της κτητικής αντωνυμίας γίνεται προσπάθεια να καταδειχθεί αυτή ακριβώς η συγγένεια, ενώ μάλιστα, ο τρόπος που έχει ξεκινήσει να αφηγείται τα γεγονότα είναι σαν να τα γνωρίζει εκ των ἔσω και σαν κάποιος να του τα έχει διηγηθεί. Εντύπωση προκαλεί όμως το γεγονός ότι δεν αναφέρει, παραδείγματος χάρη, ότι τα γεγονότα αυτά του τα έχει αφηγηθεί ο παππούς του. Δεν υπάρχουν στοιχεία που να προσδίδουν κάποια σχέση μεταξύ του Κίωνα και του ομιλητή πέρα από όσα αναφέρει ο ίδιος ή οι μάρτυρες. Αν πραγματικά ήταν παππούς του δεν θα ανέφερε στοιχεία τα οποία θα έκαναν σαφές ότι υπήρχε μία σχέση και μία σύνδεση μεταξύ των δύο; Δεν θα ήταν ωφέλιμο για τον ίδιο να αναφερθεί σε κάτι τέτοιο για να δειχτεί κάποια μεταξύ τους επικοινωνία; Γιατί, επίσης, δεν αναφέρει εκείνους που του διηγήθηκαν τα όσα τώρα ο ίδιος διηγείται; Είναι σημαντικά ερωτήματα που ενδεχομένως να μας καθοδηγούν προς την άποψη ότι η ομιλία αφήνει απορίες⁸². Ακολουθεί ο χρονολογικός πίνακας σχετικά με τη ζωή του Κίωνος⁸³:

<i>452 π.Χ</i>	Γέννηση Κίωνος.
<i>422 π.Χ</i>	Πρώτος γάμος του Κίωνος.
<i>421 π.Χ</i>	Γέννηση της κόρης του Κίωνος (και μητέρας τους ομιλητή).
<i>417 π.Χ</i>	Θάνατος της πρώτης γυναίκας του Κίωνος.
<i>416 π.Χ.</i>	Δεύτερος γάμος του Κίωνος, με την αδερφή του Διοκλή
<i>415–413 π.Χ.</i>	Γέννηση των δύο υιών του Κίωνος από τον δεύτερο γάμο του.

⁸² Είναι εύλογο σε μια ομιλία να δίνονται στοιχεία τα οποία οι ακροατές δεν προλαβαίνουν να επεξεργαστούν λόγω της ροής του λόγου, κατά την οποία μάλιστα προστίθενται νέα δεδομένα που τα αντιλαμβάνεται κανείς επιφανειακά και όχι σε βάθος. Μέσω, όμως, μιας μελέτης των λόγων σε έντυπη μορφή τα επιχειρήματα, τα τεκμήρια, οι συλλογισμοί κ.λ.π. περνούν από περισσότερο έλεγχο με αποτέλεσμα να δημιουργούνται απορίες και ασάφειες που ενδεχομένως να προβλημάτιζαν το ακροατήριο αν είχαν το χρόνο αν τα επεξεργαστούν.

⁸³ Griffith-Williams, (2013) : 90-91

405 π.Χ.	Πρώτος γάμος της κόρης του Κίρωνος με τον Ναυσιμένη.
400 π.Χ.	Δεύτερος γάμος της κόρης του Κίρωνος με τον πατέρα του ομιλητή.
399-397	π.Χ. Γέννηση του ομιλητή και του αδελφού του.
370 π.Χ.	Θάνατος του Κίρωνος

Με βάση τον παραπάνω πίνακα και συγκεκριμένα δίνοντας έμφαση στις δύο τελευταίες χρονολογίες γίνεται αντιληπτό ότι όταν πέθανε ο Κίρων, ο ομιλητής που διεκδικεί την περιουσία του, ήταν τότε περίπου είκοσι ετών. Αυτό συνεπάγεται ότι τόσο ομιλητής όσο και ο αδερφός του είχαν τη δυνατότητα να συναναστραφούν, αλλά και να περάσουν χρόνο με τον παππού τους, δεδομένου ότι τον πρόλαβαν εν ζωή. Το γεγονός ότι δεν αναφέρεται κάποιου είδους συναστροφή μεταξύ αυτών μας προβληματίζει για την εγκυρότητα των γεγονότων που διηγείται από την πλευρά του ο ομιλητή και μας δυσκολεύει να κατανοήσουμε αν και κατά πόσο αληθεύουν όσα περιγράφει. Εάν ο παππούς τους είχε πεθάνει όταν εκείνοι ήταν σε πολύ μικρή ηλικία, θα ήταν εύλογο όσα μαθαίνουμε κατά τη διήγηση να τα έχει ακούσει ομιλητής από τη μητέρα του ή από κάποιον άλλο συγγενή. Με δεδομένο, όμως, ότι πολλά στοιχεία της διήγησης θα μπορούσε να τα είχε πληροφορηθεί ο ομιλητής από τον ίδιο του τον παππού και με δεδομένο ότι δεν αναφέρει τίποτε τέτοιο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ενδεχομένως προσπαθεί με κάποιον τρόπο να εξαπατήσει τους δικαστές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ψεύδεται κατά το σύνολο του λόγου.

§ 8

ἐκδίδωσιν αὐτὴν Ναυσιμένει Χολαργεῖ, σὸν ἱματίοις καὶ χρυσίοις πέντε καὶ καὶ εἴκοσι μνᾶς ἐπίδους. || πάλιν ἐκδίδωσι τῷ ἐμῷ πατρὶ καὶ χιλίας δραχμὰς προῖκ' ἐπιδίδωσι.

Ο πατέρας μιας γυναίκας συνηθιζόταν να την προικίσει για τον γάμο της. Με την επίδοση της προίκας στην ουσία η γυναίκα αποκτούσε τρόπον τινά δικαιώματα πάνω στην οικογενειακή της περιουσία. Το γεγονός, μάλιστα, ότι μετά τη λύση ενός γάμου η προίκα της γυναίκας έπρεπε να παραδοθεί αυτούσια στον κύριο της συνηγορεί υπέρ αυτού του επιχειρήματος, ενώ το ίδιο διαφαίνεται αν λάβουμε υπόψιν ότι στην περιουσία του πατέρα της συμμετείχε και η ίδια από την άποψη ότι το μερίδιο της περνούσε στον υιό της και παρ' όλο που δεν είχε κανένα δικαίωμα στη διαχείριση του μεριδίου αυτού. Με άλλα λόγια η προίκα δεν ήταν ένα δώρο προς τον σύζυγο της

γυναίκας αλλά συνόδευε την ίδια τη γυναίκα. Παρά το γεγονός ότι από το Αττικό Δίκαιο δινόταν η δυνατότητα αγωγής ενάντια σε αυτόν ο οποίος δεν παραχωρούσε προίκα παρόλο που είχε την οικονομική δυνατότητα, παρατηρείται ότι η επίδοση της προίκας δεν ήταν κάτι το αναγκαίο⁸⁴. Είναι πιθανό να αποτελούσε έναν άγραφο κανόνα της πόλης ο οποίος με το πέρασμα του χρόνου καθιερώθηκε περνώντας και στο δίκαιο.

ὁ δὲ πάππος κομισάμενος αὐτήν, καὶ τὴν προίκα οὐκ ἀπολαβὼν ὄσσην ἔδωκε διὰ τὴν Ναυσιμένους ἀπορίαν τῶν πραγμάτων

Στην περίπτωση που ένας γάμος τελειώνει είτε λόγω διαζυγίου είτε λόγω θανάτου η προίκα που είχε λάβει ο σύζυγος από τον κύριο της γυναίκας του πριν τη σύναψη του γάμου έπρεπε να επιστραφεί ολόκληρη και ακέραιη⁸⁵. Σε περίπτωση που δεν διέθετε την προίκα και αν δεν είχαν αποκτηθεί τέκνα πριν το θάνατο του συζύγου ώστε η προίκα της μητέρας τους να περάσει στα ίδια της τα παιδιά, έπρεπε να καταβληθεί το ποσό των εννέα οβολών μηνιαίως ως τόκος της συνολικής αξίας της προίκας. Αν η προίκα είχε σπαταληθεί και δεν υπήρχαν παιδιά, τότε ο στενότερος άρρεν συγγενής που επρόκειτο να κληρονομήσει την περιουσία όφειλε να αποπληρώσει τα χρέη.

Αναφορικά με την περίπτωση του Ναυσιμένη πληροφορούμαστε αυτό ακριβώς, ότι μετά το θάνατο του έλαβε πίσω μέρος της προίκας που του είχε δώσει. Δεν του επεστράφη ολόκληρη η προίκα λόγω οικονομικών προβλημάτων, αλλά αυτό αποτελούσε μάλλον μια παραχώρηση του Κίρωνος. Η φράση πάντως *οὐκ ἀπολαβὼν ὄσσην ἔδωκε* δηλώνει ότι σίγουρα πήρε πίσω ένα μέρος της προίκας, όπως οριζόταν από το δίκαιο.

§ 9

πῶς ἂν τις δείξειε γεγενημένα φανερώς;

Στην παράγραφο αυτή ανιχνεύεται ένα τρόπον τινά ρητορικό ερώτημα μέσω του οποίου ο ομιλητής προσπαθεί να επηρεάσει τους δικαστές και να κερδίσει την εύνοιά τους,. Τα ρητορικά ερωτήματα δεν επιδέχονται απαντήσεων γιατί η απάντηση εννοείται από το ύφος του ομιλητή και συνήθως εννοείται ένα ναι ή ένα όχι ή γενικότερα μία θετική ή αρνητική απάντηση, όπως ακριβώς συμβαίνει και στη συγκεκριμένη περίπτωση καθώς η απάντηση εννοείται ότι είναι *οὐδενί τρόπω*. Μέσω

⁸⁴ Biscardi, (2010) : 176-180

⁸⁵ Κυριακόπουλος (2003) : 296-297

του ρητορικού ερωτήματος ο λόγος γίνεται πιο άμεσος, ενώ διατηρείται η προσοχή του ακροατηρίου.

τὰς αἰτίας, ἃς νῦν οὗτοι λέγουσι

Δεν πρόκειται για κατηγορίες, αλλά ο ομιλητής αναφέρεται στα αίτια που ισχυρίζονται οι αντίδικοί του σύμφωνα με τα οποία δεν δικαιούται την περιουσία του Κίρωνος. Δεδομένου ότι η δίκη είναι *διαδικασία*⁸⁶ δεν μπορούμε να μιλήσουμε για κατηγορίες αλλά για απλούς ισχυρισμούς, καθώς οι αντίπαλες πλευρές δεν αναφέρονται με τον όρο κατήγορος και κατηγορούμενος όπως σε άλλα είδη δίκης, καθώς και οι δύο βρίσκονται στην ίδια θέση, χωρίς να υπερτερεί ο ένας του άλλου προσπαθώντας ο καθένας προς όφελος του να αποδείξει τη συγγένεια του με σκοπό την απόσπαση της περιουσίας⁸⁷.

ἀνάγκη τὴν ἐμὴν μητέρα, εἴτε θυγάτηρ ἦν Κίρωνος εἴτε μή, καὶ εἰ παρ' ἐκεῖνῳ διητᾶτο ἢ οὐ, καὶ γάμους εἰ διττοὺς ὑπὲρ ταύτης εἰστίασεν ἢ μή, καὶ προῖκα ἦντινα ἐκάτερος ἐπ' αὐτῇ τῶν γημάντων ἔλαβε.

Σε επίπεδο ύφους υπάρχει μια αντίθεση ενώ παράλληλα υπάρχει και μία αποκλιμάκωση των όσων αναφέρονται με τη χρήση του *εἴτε μη... ἢ οὐ*. Μέσω αυτής της αποκλιμάκωσης ο ομιλητής έχει σκοπό να καταδείξει ότι δεν έχουν τόσο μεγάλη αποδεικτική ισχύ ούτε τόσο το αν ήταν ο Κίρων ο πατέρας της μητέρας του ούτε το αν απλά κατοικούσε στο σπίτι του, όσο το ότι έλαβε προίκα καθώς το γεγονός αυτό από μόνο του είναι ανώτερο καθώς αποδεικνύει κατά τα λεγόμενά του τη συγγένεια μεταξύ του Κίωνα και της μητέρας του, συγγένεια την οποία μπορεί να αποδείξει και μέσω των μαρτυριών των δούλων. Άλλωστε, η παράδοση της προίκας από μόνη της προϋποθέτει και την πρώτου βαθμού συγγένεια⁸⁸.

τοὺς οἰκέτας καὶ τὰς θεραπαίνας ἃς ἐκεῖνος ἐκέκτητο

Οι δούλοι λόγω του ότι αποτελούν περιουσιακό στοιχείο δεν ανήκουν στον ομιλητή αλλά στον ανιψιό του Κίωνα από τον οποίο διεκδικεί την περιουσία και κατά συνέπεια ο ομιλητής δεν έχει καμία δικαιοδοσία πάνω τους. Έχει το δικαίωμα να ζητήσει την ανάκριση τους μέσω της βασάνου με σκοπό να εξεταστούν οι μαρτυρίες

⁸⁶ Για τη διαδικασία βλ. σελ. 23

⁸⁷ MacDowell, (2015) : 93

⁸⁸ Βλ. περιπτώσεις σχετικά με κόρες Cox, C.A., «Daughters and the Deme of Marriage»: A Note, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 108 (1988), pp. 185-188

που έχουν να δώσουν. Δεν έχει όμως το δικαίωμα να απαιτήσει να συμβεί αυτό αν δεν συναινέσει ο κύριος τους. Από τα λόγια του ίδιου του ομιλητή φαίνεται σαν ο ίδιος να έχει αποσπάσει πληροφορίες από τους δούλους οι οποίοι συνηγορούν υπέρ του. Αυτό που προκαλεί απορία είναι με ποιον τρόπο μπόρεσε να αποσπάσει αυτές τις πληροφορίες από το στόμα των ίδιων των δούλων. Πιθανώς, θέλει να παραπλανήσει ή ακόμα να προετοιμάσει το έδαφος για το επιχείρημα που πρόκειται να αναφέρει στην παράγραφο έντεκα βάσει του οποίου ο αντίδικος επιθυμεί να αποκρύψει στοιχεία γι' αυτό και αρνείται την παράδοση των δούλων για βάσανο. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε ο δούλος να εμφανιστεί στο δικαστήριο γι' αυτό και η μαρτυρία του κατόπιν της βασάνου μεταφερόταν σαν δήλωση κατά τη διεξαγωγή της δίκης⁸⁹.

§ 10

τοῖς ὑπάρχουσι μάρτυσιν ἔλεγχον ἐκ βασάνων

Οι μαρτυρίες που προκύπτουν από τον βασανισμό των δούλων συγκαταλέγονται στις άτεχνες πίστεις, οι οποίες, δηλαδή δεν σχετίζονται με τον έντεχνο λόγο. Όπως ήδη αναφέρθηκε και στην προηγούμενη παράγραφο, ο ομιλητής αν και ζητά από τον αντίδικο του να παραδώσει τους δούλους του στη βάσανο με σκοπό την αποκάλυψη πληροφοριών, ο δεύτερος αρνείται. Αποτελεί κοινό τόπο να ισχυριστεί κανείς ότι η αποφυγή της βασάνου των δούλων αποκάλυπτε αν μη τι άλλο και μία ένοχη την οποία θέλει κανείς να αποκρύψει, ενώ πολλές φορές το αίτημα για εξέταση των δούλων χρησιμοποιείται όχι τόσο για την απόδειξη της αλήθειας αλλά για να καταδείξει ο ομιλητής ότι παρέχονται στοιχεία και αποδείξεις, τα οποία μπορούν να συνηγορήσουν υπέρ του. Άρα, αν και η βάσανος των δούλων σαν πράξη συγκαταλέγεται στις άτεχνες πίστεις, ενέχει και χαρακτηριστικά έντεχνης πίστεως από την άποψη ότι το αίτημα της βασάνου, η πρόκληση δηλαδή, και η άρνηση ή μη της αντίδικης πλευράς να παραδώσει τους δούλους⁹⁰. Αναφορικά με τον *ἔλεγχον* παρατηρείται όπως και σε άλλα κείμενα ότι αυτός ήταν όχι τόσο συμπληρωματικός της βασάνου όσο συμπληρωματικός στις προκλήσεις. Με άλλα λόγια η πρόκληση για παρουσίαση δούλων μαρτύρων ήταν αυτή που αποτελούσε και τον έλεγχο της αλήθειας

---

⁸⁹ MacDowell, (2015) : 378

⁹⁰ Griffith-Williams, (2013) : 116-117

των όσων έχουν ήδη ειπωθεί καθώς η άρνηση της βάσανου μαρτυρούσε κάποιου είδους ενοχή⁹¹.

§ 11

οὗτος δ' ό νῦν ὑμᾶς ἀξιώσων τοῖς αὐτοῦ μάρτυσι πιστεύειν...

Με τη φράση αυτή θέλει ενδεχομένως να δηλώσει ότι ο αντίδικος δεν παρουσιάζει τους μάρτυρες αλλά στέκεται μόνο στις πληροφορίες που ο ίδιος επιλέγει να δώσει. Στην πρόταση υπάρχει ένα είδος ειρωνείας δίνοντας έμφαση στο ότι ο αντίδικος παραπλανά το δικαστήριο με όσα λέει ο ίδιος χωρίς να παρουσιάζει καμία μαρτυρία ώστε να επισφραγίζει τα λεγόμενά του.

ἔφυγε τήν βάσανον...

Ο ομιλητής φαίνεται να προσπαθεί να αντιστρέψει τις μαρτυρίες της αντίπαλης πλευράς. Ως κύριο επιχείρημα αναφέρει την άρνηση των αντιδίκων να παραδώσουν τους δούλους για τον βασανισμό. Για ποιον λόγο για ποιον λόγο αρνείται να παραδώσει τους δούλους και τι είναι αυτό που θέλει να αποφύγει να ακουστεί ενώπιον των δικαστών; Σε καμία πάντως περίπτωση η αποφυγή παράδοσης δεν μπορεί να αποτελέσει το ισχυρότερο τεκμήριο βάσει του οποίου οι δικαστές θα προβούν στην ετυμηγορία.

Παρατηρείται ένα ενθύμημα⁹² μέσω του οποίου περνά το μήνυμα του σχετικά με την εγκυρότητα και την αλήθεια που παρουσιάζεται και από τις δύο πλευρές :

προκείμενη 1 → οὗτος δ' ό νῦν ὑμᾶς ἀξιώσων τοῖς αὐτοῦ μάρτυσι πιστεύειν

προκείμενη 2 → , ἔφυγε τήν βάσανον

συμπέρασμα → (εννοείται⁹³) Άρα, ο ίδιος ψεύδεται.

άλλα μὴν ὡς ἀληθῆ λέγω

Με το άλλα εκφράζει την αντίθεση μεταξύ του ιδίου και του αντιπάλου του παρουσιάζοντας τον δεύτερο ως αναξιόπιστο ισχυριζόμενος ότι βασίζεται στα δικά του

---

⁹¹ Carawan, (2007) : 256

⁹² Τριαντάρη- Μάρα, (2006) : 68

⁹³ Lausberg & Arens, (1990) : 199 Η εμφάνιση της μείζονος προκείμενης και του συμπεράσματος δεν είναι αναγκαία όταν αυτά είναι προφανή και ευκόλως εννοούμενα.

λόγια χωρίς την παρουσίαση μαρτύρων, ενώ, αντίθετα ο ίδιος παρέχει μαρτυρίες με τις οποίες διαφαίνεται η αλήθεια των όσων λέει.

λαβέ μοι πρώτον ταύτην τὴν μαρτυρίαν καὶ ἀνάγνωθι

Ενώ οι ομιλίες των πρώτων και αρχικών λογογράφων, των Αντίφωντα, Ανδοκίδη, Λυσία και Ισοκράτη, υιοθετούν την προφορική κατάθεση, οι επόμενοι όπως, ο Ισαίος, ο Δημοσθένης, ο Λυκούργος, ο Δείναρχος κ.α. κάνουν χρήση της γραπτής κατάθεσης χωρίς την παρουσία των μαρτύρων στο δικαστήριο. Πιθανώς, οι μαρτυρίες ανεξάρτητα με τον ενέχουν την αλήθεια θα έχουν προηγουμένως αξιολογηθεί. Στις ομιλίες οι ίδιοι αυτή η μετάβαση είναι περισσότερο αξιοπρόσεχτη δεδομένου ότι, γενικά, οι ομιλητές δεν αναφωνούν «καλώ τους μάρτυρές μου» αλλά «διαβάστε την κατάθεση των μαρτύρων μου»⁹⁴.

τί ὑπολείπεται τοῖς ἐκείνου μάρτυσιν ἢ δοκεῖν νυνὶ τὰ ψευδῆ μαρτυρεῖν, τούτου τηλικούτον ἔλεγχον πεφευγότες; ἐγὼ μὲν οἶμαι οὐδέν.

Στο απόσπασμα παρατηρεῖται η χρήση υποφοράς – ανθυποφοράς⁹⁵ η οποία αποτελεί μορφή ρητορικών ερωτήσεων, αλλά την απάντηση δίνει αμέσως ο ίδιος που την υποβάλλει. Είναι σχήμα λόγου μέσω του οποίου ο ομιλητής προσπαθεί να υπονομεύσει την άλλη πλευρά και να περάσει το μήνυμα της αναξιοπιστίας, ενώ η απάντηση που δίνει αμέσως δημιουργεί μια σύγκληση απόψεων με τους δικαστές, συνεπώς κερδίζει και έδαφος.

§ 12

βάσανον ἀκριβέστατον ἔλεγχον νομίζετε... || οὐ χρήσθε ταῖς τῶν ἐλευθέρων μαρτυρίαις, ἀλλὰ τοὺς δούλους βασανίζοντες, οὕτω ζητεῖτε εἰρεῖν τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγενημένων. εἰκότως, ὧ ἄνδρες.

Βρισκόμαστε λίγο πριν ο ομιλητής περάσει στις πίστεις. Ο ομιλητής επιλέγει να συνεχίσει την αναφορά του σχετικά με τον βασανισμό των δούλων παρουσιάζοντας τη μαρτυρία που προκύπτει κατόπιν βασάνου την πιο αξιόπιστη συγκριτικά με τη μαρτυρία που δίνεται από ελεύθερους. Αφενός, παρουσιάζει αυτή του την άποψη ως αληθοφανή και γενικευμένη υποστηρίζοντας ότι το ίδιο πιστεύουν και οι δικαστές και

⁹⁴ Carawan, (2007) : 261

⁹⁵ Seymour, T. D., (Mar., 1901): «Hypophora in Isaeus» The Classical Review, Vol. 15, No. 2 pp. 108-109.

αφετέρου κάνει χρήση ενός επιχειρήματος⁹⁶ κατά το εικός, βάσει του οποίου αναπτύσσει την άποψη ότι οι δούλοι, επειδή ακριβώς πρόκειται να βασανίσουν και να υποφέρουν, θα μαρτυρήσουν την αλήθεια για να αποφύγουν τον περαιτέρω βασανισμό, ενώ, οι ελεύθεροι πολίτες είναι περισσότερο πιθανό να ψευδομαρτυρήσουν για χάρη ενός φίλου ή συγγενή ή ακόμα και για προσωπικό όφελος. Η αναφορά αυτή για την υπεροχή της μαρτυρίας των δούλων έναντι των ελευθέρων αποτελεί κοινό τόπο⁹⁷ και παρουσιάζεται μέσα από το εικός επιχείρημα το οποίο δεν εντοπίζεται όνο από το περιεχόμενο του, αλλά και από την χρήση του κατά το εικός επιχειρήματος.

§ 13

οὗτος δ' ὁ πάντων ἀναισχντότατος ἀνθρώπων λόγους πεπλασμένοις καὶ μάρτυσιν οὐ τάληθῆ μαρτυροῦσιν ἀξιῶσει πιστεύειν ὑμᾶς, φεύγων οὕτως ἀκριβεῖς ἐλέγχους.

Ολόκληρη η παράγραφος βασίζεται σε αναφορές στο ήθος⁹⁸ του αντιπάλου και στην προσπάθεια να παρουσιαστεί αυτός ως αναξιόπιστος. Συνεχίζει να κάνει αναφορά στην αποφυγή κατάθεσης μαρτυριών κατόπιν βασάνου των δούλων στηρίζοντας πάνω εκεί το επιχείρημα ότι οι λόγοι είναι κατασκευασμένοι και για αυτό αποφεύγεται η μαρτυρία των δούλων. Επιπλέον, ομιλητής αντιπαραβάλλει τον ίδιο του τον εαυτό με τον αντίπαλο υποστηρίζοντας έμμεσα ότι ο ίδιος μιας και προσφέρει μαρτυρίες δεν παραπλανά το δικαστήριο με λόγους που έχουν κατασκευαστεί.

ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς

Παρατηρείται ότι μέσω του *ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς* ο ομιλητής συγκαταλέγει τον εαυτό του ανάμεσα στους ηθικούς και δίκαιους ανθρώπους όπως είναι και οι δικαστές. Μέσω αυτής της αντίθεσης ο ομιλητής παρουσιάζει τον εαυτό του σαν μία ομάδα με τους δικαστές που προασπίζουν το δίκαιο επιθυμώντας, έτσι, να κερδίσει την εύνοιά τους. Από το κείμενο φαίνεται ότι η φράση αυτή ενδεχομένως να αναφέρετε στον ίδιο τον ομιλητή και τον αδελφό του, όμως σε δεύτερο επίπεδο, το *ἡμεῖς* φαίνεται να περικλείει και όλους όσους αποστρέφονται το άδικο και επιλέγουν τη δίκαιη οδό, ως εκ τούτου και τους

ταυτασὶ τὰς μαρτυρίας

---

⁹⁶ Kennedy, (2014) : 54

⁹⁷ Harrison, (1971) : 147

⁹⁸ Kennedy, (2014) : 94

Η φράση έρχεται να πιστοποιήσει αυτό που ειπώθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο, ότι δηλαδή, οι μαρτυρίες πλέον από το 400 π.Χ. περίπου και έπειτα παύουν να είναι προφορικές και κατατίθενται εγγράφως στο δικαστήριο. Το *ταυτασι* δηλώνει ότι ο ομιλητής κράτα το έντυπο της μαρτυρίας στο χέρι του και το παραδίδει στον υπεύθυνο της ανάγνωσης μαρτυριών. Η όλη διαδικασία θυμίζει κάτι ανάλογο με τα σημερινά δικαστήρια όπου κατά τη διεξαγωγή της δίκης ο συνήγορος της κάθε πλευράς εφοδιάζει με περισσότερα έντυπα αποδεικτικά στοιχεία και πληροφορίες τη δικαστική αρχή προς όφελος του πελάτη του. Κάτι ανάλογο βλέπουμε να συμβαίνει και εδώ.

§ 14

τίνας εἰκὸς εἰδέναι τὰ παλαιά; δῆλον ὅτι τοὺς χρωμένους τῷ πάπῳ. μεμαρτυρήκασιν τοῖνον ἀκοῆν οὗτοι. τίνας εἰδέναι τὰ περὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς μητρὸς ἀνάγκη; τοὺς ἐγγυησαμένους καὶ τοὺς ἐκείνοις παρόντας ὅτε ἠγγυῶντο. μεμαρτυρήκασιν τοῖνον οἷ τε Ναυσιμένους προσήκοντες καὶ οἱ τοῦ ἐμοῦ πατρός. τίνες δὲ οἱ τρεφομένην ἔνδον ἰκαὶ θυγατέρα οὕσαν εἰδότες γνησίαν Κίρωνος; οἱ νῦν ἀμφισβητοῦντες ἔργῳ φανερώς μαρτυροῦσιν ὅτι ταῦτ' ἐστὶν ἀληθῆ, φεύγοντες τὴν βάσανον. ὥστε οὐ δῆπου τοῖς ἡμετέροις ἂν ἀπιστήσαιτε εἰκότως, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τοῖς τούτων μάρτυσιν.

Στην παράγραφο αυτή κάνει πάλι την εμφάνισή της το σχήμα της υποφοράς – ανθυποφοράς⁹⁹. Ο ομιλητής θέτει διάφορα ερωτήματα στα οποία δίνει αμέσως και την απάντηση. Οι ερωτήσεις σχετίζονται με όσα συνέβησαν κατά το παρελθόν, ποιοι τα μαρτυρούν, αν ήταν παρόντες ή όχι, αν τα άκουσαν¹⁰⁰ ή τα βίωσαν και τίθενται με σκοπό να πιστοποιήσουν τη συγγένεια μεταξύ του Κίρωνος και της μητέρας του ομιλητή. Θέτει ερωτήματα σχετικά με τους γάμους της μητέρας του, σχετικά με το αν κατοικούσε ή όχι στο σπίτι του Κίρωνος κ.λπ., ενώ παρατηρείται μία κλιμάκωση. Ο ομιλητής κατά τις απαντήσεις περνά από δευτερεύοντα στοιχεία στο κυριότερο για αυτόν αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι η γνησιότητα της μητέρας του ως κόρης του Κύρου να δεν πιστοποιείται από κανέναν άλλον τόσο όσο από τους ίδιους που αυτή τη στιγμή διεκδικούν την περιουσία που του ανήκει. Αναφορικά με τον όρο Η παράγραφος, που είναι και η τελευταία της διήγησης, κλείνει με ακόμα μία αναφορά στην αποφυγή της βασάνου των δούλων του αντιδίκου. Τέλος, παρατηρείται ότι κατά τη διήγηση, δηλαδή κατά τις παραγράφους έξι έως δεκατέσσερα η ομιλία κινείται σε

⁹⁹ Seymour, T. D., (Mar., 1901): «Hypophora in Isaeus» The Classical Review, Vol. 15, No. 2 pp. 108-109

¹⁰⁰ Jebb (1880) : 359

δύο άξονες. Από την παράγραφο έξι έως και την παράγραφο εννέα ο ομιλητής μιλά κάνοντας αναδρομή στο παρελθόν και παρουσιάζοντας τη δική του εκδοχή της ιστορία, ενώ κατά τις παραγράφους δέκα έως και δεκατέσσερα ο ομιλητής αναφέρεται στην άρνηση του αντιδίκου του να παραδώσει τους δούλους του για βασανισμό ισχυριζόμενος ότι αποκρύπτει την αλήθεια και για το λόγο αυτό δεν παρουσιάζει τις μαρτυρίες των δούλων του. Αυτό, μάλιστα, είναι και το κυριότερο για εκείνον επιχείρημα ως τώρα, καθώς βασίζεται κυρίως στο να θίξει το ήθος των αντιδίκων και να αποδείξει την αναξιοπιστία τους, παρά στο να τεκμηριώσει τους λόγους για τους οποίους η κληρονομιά του ανήκει.

Πίστεις (15-42)

Αφήγηση και Μαρτυρία: Θρησκευτική παρατήρηση (15-17)

§ 15

ήμεϊς τοίνυν και άλλα τεκμήρια πρὸς τούτοις ἔχομεν εἰπεῖν, [ἵνα γνώσεσθε] ὅτι ἐκ θυγατρὸς ἡμεῖς Κίρωνός ἐσμεν.

Παρατηρείται ότι ο ομιλητής διακόπτει κατά κάποιον τρόπο τη ροή του λόγου του με σκοπό να αναφέρει πράγματα τα οποία πρόκειται να αναπτύξει στη συνέχεια της ομιλίας του. Η αναφορά στο ότι πρόκειται να ενισχύσουν την επιχειρηματολογία τους και τη θέση τους προσφέροντας και άλλες αποδείξεις σχετικά με όσα αναφέρονται από ρητορικής άποψη συμβαίνει για δύο λόγους. Αφενός συμβάλλει στη χαλάρωση του ακροατή από μία συνεχή ροή και έναν καταγισμό πληροφοριών. Ενώ από την άλλη η ίδια η φράση λειτουργεί σαν προεξαγγελτική παράθεση. Με άλλα λόγια ομιλητής πρόκειται να αναφέρει κάτι σημαντικό το οποίο πρέπει πάση θυσία απλά να ακουστεί αλλά επιπλέον να γίνει αντιληπτό από τους δικαστές και να τους καθοδηγήσει ως προς την ετυμηγορία. Έτσι, η αναφορά στις περαιτέρω πληροφορίες έρχεται με σκοπό να προσπαθήσει να τραβήξει την προσοχή των δικαστών ώστε να γίνει αντιληπτή η συμμετοχή του ομιλητή καθώς και του αδελφού του στις κοινές θρησκευτικές γιορτές και τελετές του οίκου του γεγονός που θα πιστοποιήσει και τη μεταξύ τους συγγένεια.

οἷα γὰρ εἰκὸς παίδων ὄντων ἐξ ἑαυτοῦ θυγατρὸς, οὐδεπώποτε θυσίαν ἄνευ ἡμῶν οὐδεμίαν ἐποίησεν, ἀλλ' εἴ τε μικρὰ εἴ τε μεγάλα θύοι, πανταχοῦ παρῆμεν ἡμεῖς και συνεθύομεν. και οὐ μόνον εἰς τὰ τοιαῦτα παρεκαλούμεθα, ἀλλὰ και εἰς Διονύσια εἰς ἀγρὸν ἦγεν ἀεὶ ἡμᾶς

Δεδομένου ότι, σύμφωνα με τις αναφορές τα Διονύσια *εἰς ἀγρὸν Διονύσια* αποτελούσαν μια οικογενειακή γιορτή¹⁰¹, εκεί συμμετείχε ο οἶκος με σκοπό την προστασία του. Ἄλλωστε, η συμμετοχή στις κοινές θυσίες και τελετές κατά τον τέταρτο αἰώνα από τα μέλη του οἴκου δημιουργούσαν στενότερους δεσμούς¹⁰². Ο Parker¹⁰³ κάνει αναφορά σε προσκυνητές οι οποίοι προσεγγίζουν το ἀγάλμα ενός Θεού σε οικογενειακές ομάδες συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των εγγονών του μεγαλύτερου του οἴκου, ὅπως το μαρτυρούν και διάφορες επιγραφές.

§ 16

καὶ μετ' ἐκείνου τε ἐθεωροῦμεν καθήμενοι παρ' αὐτόν, καὶ τὰς ἐορτὰς ἤγομεν παρ' ἐκείνον πάσας: τῷ Δίῃ τε θύων τῷ Κτησίῳ, περὶ ἣν μάλιστ' ἐκεῖνος θυσίαν ἐσπούδαζε καὶ οὔτε δούλους προσῆγεν οὔτε ἐλευθέρους ὀθνείους, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ πάντ' ἐποίει, ταύτης ἡμεῖς ἐκοινωνοῦμεν καὶ τὰ ἱερά συνεχειροῦροῦμεν καὶ συνεπετίθεμεν καὶ τᾶλλα συνεποιοῦμεν, καὶ ἠῤῥχετο ἡμῖν ὑγίειαν διδόναι καὶ κτῆσιν ἀγαθὴν, ὥσπερ εἰκὸς ὄντα πάππον.

Στην παράγραφο αυτή βλέπουμε μία αναλυτική περιγραφή στις διαδικασίες που ακολουθούσε η οικογένεια κατά τις τελετές. Μέσω της περιγραφής αυτής προσφέρεται η ζωντάνια και η αμεσότητα καθώς δημιουργούνται οι εικόνες κατά την ομιλία και, συνεπώς, ο λόγος γίνεται πιο πειστικός και ξεκούραστος. Με την αναφορά στη συμμετοχή του ίδιου του ομιλητή αλλά και του αδελφού του στη διαδικασία της γιορτής και των θυσιών γίνεται προσπάθεια να καταφανεί ο στενός συγγενικός δεσμός, ενώ, η χρήση των *μετ' ἐκείνου, ἡμεῖς ἐκοινωνοῦμεν, συνεχειροῦροῦμεν, συνεπετίθεμεν* ἔρχεται να δώσει ἔμφαση στη συμμετοχή ὅλης της οικογένειας στον προστάτη της οικογένειας¹⁰⁴ με σκοπό να ενισχυθεί ο λόγος και η πειστικότητα του αναφορικά με ὅσα λέγονται. Τέλος, γίνεται αναφορά σε ένα κατά το εἶκος ἐπιχείρημα το οποίο αν και παρουσιάζεται ως αληθές, εν τούτοις χαρακτηρίζεται περισσότερο από αληθοφάνεια παρά από πραγματική ἀλήθεια, καθώς γίνεται αναφορά σε κάτι που συμβαίνει κατά γενική ομολογία. Παράλληλα το *ἠῤῥχετο* ἔρχεται να προσδώσει μία δόση τρυφερότητας

---

¹⁰¹ Jebb, (1880) : 360

¹⁰² Griffith-Williams, (2013) : 122

¹⁰³ Parker, (2005) : 40-47

¹⁰⁴ Jebb, (1880) : 360

και στοργής του Κίρωνος προς τα εγγόνια του και πιθανόν χρησιμοποιείται με σκοπό να ενισχυθεί το κατά το εϊκός επιχείρημα¹⁰⁵.

§ 17

καίτοι εἰ μὴ θυγατριδοῦς ἡμᾶς ἐνόμιζεν εἶναι καὶ μόνους ἐκγόνους...|| οὐκ ἂν ποτε ἐποίει τούτων οὐδέν, ἀλλὰ τόνδ' ἂν αὐτῷ παρίστατο, ὃς ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ νῶν εἶναι φησί...

Ο ομιλητής επιστρατεύει την επίκληση στη λογική και επιχειρηματολογεί λέγοντας ότι εάν ο ίδιος και ο αδελφός του δεν ήταν εγγόνια του Κίρωνος τότε δεν θα τον συνόδευαν στις τελετές και στις θυσίες που έκανε ο παππούς τους, αλλά αντίθετα θα έπαιρνε μαζί του αυτόν που τώρα παρουσιάζεται ως ανιψιός του. Η επίκληση στη λογική που χρησιμοποιείται εδώ ως τρόπος πειθούς ενισχύεται τόσο από επιχειρήματα όσο και από μαρτυρίες¹⁰⁶, που παρουσιάζει ο ομιλητής, ανθρώπων που συναναστρεφόταν τον παπού του.

Ο συλλογισμός είναι αναλογικός, καθώς από το ειδικό μεταβαίνει σε κάτι επίσης ειδικό.

προκείμενη 1 → εἰ μὴ θυγατριδοῦς ἡμᾶς ἐνόμιζεν εἶναι καὶ μόνους ἐκγόνους

προκείμενη 2 → , οὐκ ἂν ποτε ἐποίει τούτων οὐδέν

συμπέρασμα → (εννοείται¹⁰⁷) ἄρα, εἴμαστε οἱ γνήσιοι καὶ οἱ μόνοι στενότεροι ἀπόγονοι, συνεπὸς μας ἀνήκει καὶ ἡ περιουσία..

οὗς οὗτος¹⁰⁸ παραδοῦναι εἰς βάσανον οὐκ ἠθέλησεν

Λίγο πριν δώσει για ανάγνωση τη μαρτυρία, για ακόμα μία φορά αναφορά στην άρνηση του αντιδίκου του να παραδώσει τους δούλους του για βάσανο με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων. Έντεχνα ο Ισαίος βάζει στο σημείο αυτό τον ομιλητή να υπενθυμίσει στους δικαστές ένα ελάττωμα της αντίθετης πλευράς. Ενώ έχει ήδη κερδίσει έδαφος μέσω της επιχειρηματολογίας του κατά τις

¹⁰⁵ Kennedy, (2014) : 54

¹⁰⁶ Καμαργιάρης & Σερπάνου (2006) : 48-49

¹⁰⁷ Lausberg & Arens, (1990) : 199 Η εμφάνιση της μείζονος προκείμενης και του συμπεράσματος δεν είναι αναγκαία όταν αυτά είναι προφανή και ευκόλως εννοούμενα.

¹⁰⁸ Ο Jebb, (1880) : 361, αναφέρει ότι ο Dobree εικάζει ότι το κείμενο δεν αναγράφει οὗτος αλλά αὐτός που θα αποδιδόταν έτσι, ώστε να καταδειχθεί ότι η αντίθετη πλευρά ευθύνεται για την απουσία των δούλων ως μάρτυρων.

προηγούμενες παραγράφους, έρχεται πλέον να κλείσει την ομιλία του λίγο πριν τις μαρτυρίες με μία υπενθύμιση της άρνησης παραδόσεις των δούλων.

Αφήγηση, Επιχειρηματολογία και Μαρτυρία: Η Αθηναϊκή σύζυγος (18- 20)

§ 18

*οὐ τοίνυν ἐκ τούτων δῆλόν ἐστι μόνον ὅτι ἦν ἡμῶν ἢ μήτηρ θυγάτηρ γνησία Κίρωνος
|| ὅτε γὰρ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐλάμβανε¹⁰⁹, γάμους εἰστίασε || κατὰ τοὺς ἐκείνων νόμους.*

Στην παράγραφο αυτή ο ομιλητής αναφέρεται στα στοιχεία εκείνα τα οποία μπορούν να πιστοποιήσουν τη γνησιότητα της μητέρας του ομιλητή όχι μόνο ως παιδί του Κίρωνος αλλά και κατ' επέκταση ως γνήσιας Αθήνας. Η αναφορά στη γαμήλια τελετή μεταξύ του πατέρα και της μητέρας του συνδυάζει τόσο ρητορικά όσο και νομοθετικά και κοινωνικά στοιχεία. Από ρητορικής άποψης εντοπίζεται μία περιγραφή που προσφέρει στο λόγο αμεσότητα και ζωντάνια με αποτέλεσμα η πειθώ να γίνεται πιο ισχυρή, από άποψη νομοθετική εντοπίζεται η αναφορά στη διαδικασία του γάμου, ενώ από άποψη κοινωνική παρατηρείται ότι δίκαιο και κοινωνία αναμειγνύονται καθώς οι κοινωνικές επιταγές έχουν πλέον παγιωθεί και μέσω του νομοθετικού συστήματος. Τέλος, υπονοείτε η αποδοχή της μητέρας του στην οικογένεια του πατέρα του, θέλοντας να δηλώσει και να καταδείξει ότι αν η μητέρα του δεν ήταν γνήσια Αθηναία τότε και ο ίδιος ο πατέρας του ομιλητή δεν θα την προτιμούσε για γυναίκα του αλλά και η οικογένειά του θα εξέφραζε τις αντιρρήσεις της¹¹⁰.

§ 19

ἄρχειν εἰς τὰ Θεσμοφόρια καὶ ποιεῖν τὰ νομιζόμενα || εἰς τοὺς φράτορας ἡμᾶς εἰσήγαγεν

Τη θέση του ο ομιλητής, ότι η μητέρα του είναι γνήσια Αθηναία, προσπαθεί να τη στηρίξει επικαλούμενος εκτός των άλλων και τις ιερές τελετές κατά τις οποίες οι γυναίκες που θα λάμβαναν μέρος θα έπρεπε βάσει νόμου να είναι γνήσιες Αθηναίες. Όπως μας ενημερώνει η μητέρα του προκρίθηκε στη συμμετοχή της γιορτής των Θεσμοφορίων γεγονός που δηλώνει και τη γνησιότητα της¹¹¹. Πέραν όμως αυτής της

¹⁰⁹ Το ρήμα παραπέμπει στην έκδοσιν (ο Κίρων εξέδωσε την μητέρα του ομιλητή και ο πατέρας του την έλαβε). Για την έκδοσιν βλ. Harrison, (1968) : 3-9

¹¹⁰ Griffith-Williams, (2013) : 124

¹¹¹ Ο.π., : 125

αναφοράς σημαντικό ρόλο παίζει και η αναφορά στα μέλη της οικογένειας του πατέρα του οι οποίοι δέχτηκαν στο οίκο τόσο τον ίδιο τον ομιλητή όσο και τον αδελφό του αφού τους αναγνώρισαν ως γνήσιους Αθηναίους πολίτες προερχόμενους από δύο Αθηναίους γονείς.

Με τον Περικλή το 451/0 π.Χ. άλλαξαν τα κριτήρια εκείνα βάσει των οποίων χαρακτηριζόταν κανείς Αθηναίος Πολίτης. Ενώ, έως τότε, έφτανε ο πατέρας να είναι γνήσιος Αθηναίος, χωρίς να παίζει ρόλο η καταγωγή της μητέρας για να θεωρηθεί ένα τέκνο Αθηναίος Πολίτης, αυτό τροποποιήθηκε με τον Περικλή ο οποίος μετέβαλε τα χαρακτηριστικά των πολιτών δια γεννήσεως και η μεταβολή αυτή όριζε ότι ένας πολίτης είναι Αθηναίος όταν και οι δύο γονείς του είναι αμιγώς Αθηναίοι πολίτες. Αν και προς τα τέλη του Πελοποννησιακού πολέμου η μεταρρύθμιση αυτή του Περικλή είχε επανέλθει στην κατάσταση που βρισκόταν πριν το 451/0 εν τούτοις με τη λήξη του πολέμου και έπειτα, δηλαδή γύρω στο 403/2 ο νόμος επανατέθηκε σε ισχύ όπως τον είχε ορίσει ο Περικλής, δίχως όμως να ισχύσει αναδρομικά, δηλαδή χωρίς να επηρεάσει όσους είχαν γεννηθεί πριν το 403 από μητέρα μη Αθηναία¹¹². Έτσι είναι πιθανό το ίδιο να ισχύει και με τη μητέρα του ομιλητή. Δεδομένου ότι γεννήθηκε, όπως ήδη αναφέρθηκε, στην καρδιά του Πελοποννησιακού πολέμου, δηλαδή περίπου το 421, και δεδομένου ότι ο νόμος του Περικλή είχε πάψει να είναι σε ισχύ είναι πιθανό η γυναίκα του Κίρωνος η οποία γέννησε τη μητέρα του ομιλητή να μην ήταν Αθηναία. Όμως με δεδομένο ότι ο νόμος του 451/0 τέθηκε ξανά το 403/2 χωρίς αναδρομική ισχύ, τότε αυτομάτως η κόρη του Κίρωνος καθίσταται Αθηναία πολίτης εφόσον και ο ίδιος ο Κίρων είναι Αθηναίος. Η αντίπαλη πλευρά επιλέγει να θίξει το συγκεκριμένο θέμα το σχετικό με την μη γνησιότητα της αθηναϊκής καταγωγής της μητέρας του ομιλητή ως το κυριότερο για αυτή στοιχείο. Όσο και αν κοινωνία ενδεχομένως να μην αναγνώριζε την Αθηναϊκή υπηκοότητα στη μητέρα του ομιλητή ή σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση, η αναγνώρισή της, αντίθετα, από το ίδιο το νομοθετικό σύστημα δεν μπορούσε σε καμία περίπτωση να μη ληφθεί υπόψη από το δικαστικό σώμα.

Αφήγηση και Μαρτυρία: Η Ταφή του Κίρωνος (21-27)

§ 20

---

¹¹²MacDowell, (2015) : 107-108

καίτοι μὴ οἶεσθ' ἄν, εἰ τοιαύτη τις ἦν ἡ μήτηρ ἡμῶν οἷαν οὗτοί φασι, μήτ' ἄν τὸν πατέρα ἡμῶν γάμους ἐστιᾶν καὶ γαμηλίαν εἰσενεγκεῖν, ἀλλὰ ἀποκρύψασθαι ταῦτα πάντα, μήτε τὰς τῶν ἄλλων δημοτῶν γυναῖκας αἰρεῖσθαι ἂν αὐτὴν συνιεροποιεῖν τῇ Διοκλέους γυναικὶ καὶ κυρίαν ποιεῖν ἱερῶν, ἀλλ' ἑτέρα ἂν τινι περὶ τούτων ἐπιτρέπειν, μήτε τοὺς φράτορας εἰσδέχεσθαι ἡμᾶς, ἀλλὰ κατηγορεῖν καὶ ἐξελέγχειν, εἰ μὴ πάντοθεν ἦν ὁμολογούμενον τὴν μητέρα ἡμῶν εἶναι θυγατέρα γνησίαν Κίρωνος.

Η παράγραφος αποτελεί την κατακλείδα του επιχειρήματος σχετικά με την γνησιότητα της αθηναϊκής καταγωγής της μητέρας του ομιλητή. Ολόκληρη η παράγραφος στηρίζεται στο *σχῆμα ἄρσης και θέσης* μέσω του οποίου υπενθυμίζονται στους δικαστές τα κυριότερα σημεία του επιχειρήματος που αναπτύχθηκε. Έτσι, ο ομιλητής στέκεται στη συμμετοχή της μητέρας του στη θρησκευτική γιορτή/τελετή των *Θεσμοφορίων* αλλά και στην αποδοχή τόσο του ίδιου του ομιλητή όσο και του αδερφού του από τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του πατέρα του. Αφενός όπως ήδη ειπώθηκε, εάν η μητέρα του ομιλητή δεν ήταν γνήσια Αθηναία, δεν θα μπορούσε να συμμετάσχει στις θρησκευτικές τελετές και αφετέρου θα υπήρξε εναντίωση από την οικογένεια του πατέρα του ομιλητή λόγω του γεγονότος ότι η γυναίκα του δεν ήταν γνήσια Αθηναία, συνεπώς και δεν ήταν και τα δύο τους παιδιά, τα οποία μάλιστα επρόκειτο να εισβάλουν στον οίκο και να τον νοθεύσουν.

§ 21

ὄτε ἡμῶν ὁ πάππος ἐτελεύτησε || ἦκον γὰρ ἐγὼ κοιμούμενος αὐτὸν ὡς θάψων ἐκ τῆς οἰκίας τῆς ἑμαντοῦ.

Εάν και, ως προς τη δομή του λόγου, βρισκόμαστε στο μέρος των πίστεων, εν τούτοις παρατηρεῖται να υπάρχει και μία διήγηση. Πρόκειται για συνδυασμό μεθόδων στην ουσία κατά τον οποίο τόσο οι πίστεις όσο και η διήγηση λειτουργούν συνεπικουρικά με γνώμονα την πειθώ. Η περιγραφική αφήγηση ὅσων ἐπραξε ομιλητής κατά τη μέρα της κηδείας του Κίρωνος ἐνέχει και στοιχεῖα πίστεων. Η αναφορά στις πράξεις του ομιλητή, το ότι δηλαδή πήγε στο σπίτι του Κίρωνος με σκοπό να τον πάρει και να το θάψει, αν μη τι ἄλλο πιστοποιοῦν κάποιου εἶδους συγγένεια μεταξύ τους και μάλιστα στενή καθὼς σύμφωνα με το οικογενειακό δίκαιο και ὅπως ἄλλωστε αὐτὸ ὀρίζε ο στενότερος ἐν ζωῇ συγγενής ο οποίος ἐπρόκειτο να κληρονομήσει την

περιουσία του θανούντος όφειλε εκτός των άλλων να κανονίσει όλα όσα σχετίζονταν με την κηδεία του¹¹³.

τῶν ἐμαυτοῦ οἰκείων τινὰ ἔχων, ἀνεπιθὸν τοῦ πατρός

Η αναφορά στο ότι ο ομιλητής αποφάσισε να πάρει κάποιον μαζί του για να τον συνοδέψει στο σπίτι του Κίρωνος δηλώνει σε κάθε περίπτωση και την ευφυΐα του, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα εξασφάλιζε κάποιον μάρτυρα, μάλιστα δε συγγενή του ίδιου του Κίρωνος, ο οποίος θα μπορούσε να διαβεβαιώσει για τις ενέργειες όλες τις οποίες αναφέρει ο ομιλητής¹¹⁴. Η απόφασή του αυτή να συνοδευτεί από κάποιον οικείο του δηλώνει και τις υποψίες που ενδεχομένως είχε ο ομιλητής σχετικά με το ότι ήταν πολύ πιθανό να υπάρξουν διεκδικητές της περιουσίας. Ίσως αυτή του η ενέργεια προδίδει σε μας και ένα στοιχείο, το ότι δηλαδή η μητέρα του ομιλητή, αν και ήταν πραγματική κόρη του Κίρωνος, ενδεχομένως να μην είχε γεννηθεί από Αθήνα γυναίκα. Ο ομιλητής γνωρίζοντας αυτό έλαβε κάποιον μάρτυρα μαζί του πηγαίνοντας στο σπίτι του Κίρωνος, καθώς ήξερε την εναντίωση των υπολοίπων στενών συγγενών με την μεταβίβαση της περιουσίας στον ομιλητή. Υπενθυμίζεται ότι εάν και ο νόμος του Περικλή είχε επανατεθεί σε ισχύ το 403/2 δεν είχε αναδρομική ισχύ, καθώς όσα τέκνα είχαν γεννηθεί από Αθηναίο μεν πατέρα, ξένη δε μητέρα θα αναγνωρίζονταν εξίσου Αθηναίοι πολίτες όπως εκείνοι που γεννήθηκαν έχοντας και τους δύο γονείς Αθηναίους¹¹⁵. Έτσι, ο ομιλητής γνωρίζοντας την ξενική καταγωγή της γιαγιάς του, εύλογα σκέφτηκε να βρει κάποιον οικείο του να τον συνοδέψει τη μέρα του θανάτου του Κίρωνος στο σπίτι αυτού με σκοπό μετέπειτα με λειτουργήσει ως μάρτυρας.

§ 22

δεομένης δὲ τῆς τοῦ πάππου γυναικὸς ἐκ τῆς οἰκίας αὐτὸν ἐκείνης θάπτειν, καὶ λεγούσης ὅτι βούλοισ' ἂν αὐτῇ τὸ σῶμα τὸ ἐκείνου συμμεταχειρίζεσθαι μεθ' ἡμῶν καὶ κοσμήσαι, καὶ ταῦτα ἰκετενούσης καὶ κλαιούσης, ἐπέισθην, ὃ ἄνδρες, καὶ τούτῳ προσελθὼν μαρτύρων ἐναντίον εἶπον ὅτι ἐντεῦθεν ποιήσομαι τὴν ταφήν: δεδεημένη γὰρ εἶη ταῦτα ποιεῖν ἢ τούτου ἀδελφή.

Μέσα από αυτή την παράγραφο διαφαίνεται έντονα ο ρόλος που είχε πλέον μία γυναίκα όταν πέθανε ο άντρας της και ιδίως όταν αυτή δεν είχε αποκτήσει με εκείνον

¹¹³ MacDowell, (2015) : 145

¹¹⁴ Griffith-Williams, (2013) : 127

¹¹⁵ MacDowell, (2015) : 107-108

παιδιά. Με τον θάνατο ενός άνδρα και χωρίς αυτός να έχει αφήσει πίσω του παιδιά τότε η γυναίκα του δεν είχε κανένα δικαίωμα επί των διαδικασιών της κηδείας. Ο στενότερος άνδρας συγγενής είχε δια νόμου το δικαίωμα να λάβει το νεκρό σώμα και να το μεταφέρει στον δικό του οίκο όπου και θα λάμβαναν χώρα όλες οι εθιμοτυπικές διαδικασίες της κηδείας. Το γεγονός ότι ο ομιλητής, που παρουσιάζεται ως εγγονός του Κίρωνος από την πρώτη του γυναίκα, αναφέρεται στην παράκληση της δεύτερης γυναίκας του Κίρωνος να παραμείνει ο νεκρός στο σπίτι τους δείχνει την προτεραιότητα που ο ίδιος είχε έναντι των υπολοίπων, καθώς ο ίδιος ο ομιλητής ως στενότερος συγγενής είχε το δικαίωμα να μεταφέρει τον νεκρό πλέον Κίωνα στο δικό του σπίτι. Παρόλα αυτά και ύστερα από παρακλήσεις της δεύτερης γυναίκας του Κίρωνος και αδελφής του Διοκλή, ο ομιλητής αποφασίζει να τελεστούν οι απαραίτητες διαδικασίες της κηδείας στο σπίτι της δεύτερης του γυναίκας. Υπενθυμίζεται ότι εκείνη δεν είχε κανένα πλέον δικαίωμα, όχι μόνο λόγω των μειωμένων προνομίων που είχε λόγω του γεγονότος ότι ήταν η γυναίκα, αλλά και λόγω του ότι τα παιδιά που είχε αποκτήσει με τον Κίωνα δεν ήταν πλέον στη ζωή.

§ 23

καὶ ταῦτα Διοκλῆς ἀκούσας οὐδὲν ἀντεῖπεν, ἀλλὰ καὶ ἐωνῆσθαί τι τῶν εἰς τὴν ταφὴν, τῶν δὲ ἀρραβῶνα δεδωκέναι αὐτὸς φάσκων, ταῦτα ἤξιον παρ' ἐμοῦ λαβεῖν, καὶ διωμολογήσατο τῶν μὲν ἡγορασμένων τιμὴν ἀπολαβεῖν, ὧν δὲ ἀρραβῶνα ἔφασκε δεδωκέναι, συστήσαι τοὺς λαβόντας. εὐθὺς οὖν τοῦτο παρεφθέγγετο, ὡς οὐδ' ὅτιοδν εἶη Κίρων καταλελοιπώς, οὐδένα λόγον ἐμοῦ πω ποιουμένου περὶ τῶν ἐκείνου χρημάτων.

Για άλλη μία φορά γίνεται αναφορά στο όνομα του Διοκλή, τον οποίο ο ομιλητής παρουσιάζει σαν τον άνθρωπο που βρίσκεται στο παρασκήνιο και κινεί τα νήματα. Συγκεκριμένα, ο Διοκλής παρουσιάζεται ως άνθρωπος χωρίς ηθικές αναστολές που χωρίς ντροπή προσπαθεί να κλέψει την περιουσία του Κίρωνος. Εξαιτίας του γεγονότος ότι η αδελφή του Διοκλή με τον Κίωνα είχαν χάσει τα δυο τους αρσενικά παιδιά, πλέον οποιοδήποτε δικαίωμα πάνω στην περιουσία του δεύτερου είχε εξαιρεθεί. Έτσι, είναι πιθανό ο Διοκλής μαζί με τον αντίδικο του ομιλητή να έχουν παρασκευάσει ψεύτικους λόγους και στοιχεία με στόχο να αποτρέψουν τον ομιλητή από το να πάρει την περιουσία του Κίρωνος.

Σε κάθε περίπτωση είναι αλήθεια ότι ο Διοκλής αναφέρεται πολύ συχνά κατά

τη διάρκεια του λόγου, γεγονός που οδήγησε τον Roisman¹¹⁶, αποδεχόμενος την άποψη του Wyse, να συμφωνήσει ότι λόγω της ανίσχυρης θέσης του ομιλητή και της δυσκολίας του να κερδίσει τη δίκη, εντέχνως παρουσιάζεται η μορφή του Διοκλή για να μπορέσει να μεταχειριστεί την υπόθεση και να την παρουσιάσει στους δικαστές με τρόπο τέτοιο ώστε να κερδίσει την εύνοιά τους. Κάτι τέτοιο όμως δεν φαίνεται να ευσταθεί απολύτως, αλλά μέχρι έναν βαθμό, καθώς αν και ο ομιλητής στέκεται σε πολλά σημεία στον ρόλο και στο χαρακτήρα του Διοκλή εν τούτοις παρουσιάζει και άλλα στοιχεία κατά την ομιλία του τα οποία πιστοποιεί και μέσω των μαρτυριών. Επιπλέον, η έμμεση αναφορά του στο νομό του Περικλή περί Αθηναίων πολιτών στην παράγραφο 43 και όπως ήδη αυτός έχει αναφερθεί στην παρούσα εργασία κατά τις προηγούμενες παραγράφους είναι υπέρ του ομιλητή. Ακόμη, όλες αυτές οι αναφορές στο πρόσωπό του διότι δεν μπορεί να είναι τυχαίες και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να είναι κατασκευασμένες διότι πρέπει σε κάθε περίπτωση να λάβουμε υπόψη και την πλευρά των αντιδίκων η οποία θα μπορούσε να παρουσιάσει διαφορετικά στοιχεία από όσα αναφέρει ο ομιλητής. Σίγουρα παρατηρείται μία υπερβολή ως προς την παρουσία του Διοκλή σε ολόκληρο τον λόγο, όμως αυτή η υπερβολή δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν ενέχει και αληθινά στοιχεία.

§ 24

καίτοι εἰ μὴ ἦν θυγατριδοῦς Κίρωνος, οὐκ ἂν ταῦτα διωμολογεῖτο, ἀλλ' ἐκείνους ἂν τοὺς λόγους ἔλεγε “σὺ δὲ τίς εἶ; σοὶ δὲ τί προσήκει θάπτειν; οὐ γινώσκω σε: οὐ μὴ εἶσει εἰς τὴν οἰκίαν.” ταῦτ' εἰπεῖν προσήκεν, ἃ περ νῦν ἐτέρους πέπεικε λέγειν.

Στην παράγραφο χρησιμοποιείται ένα κατά το εϊκός επιχείρημα το οποίο διανθίζεται μέσω της χρήσης του ευθέος λόγου προσδίδοντας έτσι μία αμεσότητα και μία ζωντάνια¹¹⁷. Ο ομιλητής αναρωτιέται για ποιον λόγο οι αντίδικοι του δεν εναντιώθηκαν όταν εκείνος ξεκίνησε τις σχετικές με την κηδεία και ταφή διαδικασίες, μιας και οι πρώτοι δεν τον θεωρούν γνήσιο απόγονο του Κίρωνος. Μέσα από τα λόγια φαίνεται όντως να υπάρχει μία σχέση μεταξύ αυτών και σίγουρα το κατά το εϊκός επιχείρημα¹¹⁸ εννοεί τον ομιλητή. Το επιχείρημα που εκφράζεται μέσω του ευθέος λόγου χαρακτηρίζεται και από εύλογες απορίες τις οποίες εκθέτει στο λόγο ομιλητής με τη μορφή ερωτήσεων δείχνουν την αντίθεση των πράξεων των αντιδίκων του, τότε,

¹¹⁶ Roisman, (2006) : 21

¹¹⁷ Griffith-Williams, (2013) : 128

¹¹⁸ Ο.π. : 129

κατά τη διάρκεια δηλαδή της κηδείας, αλλά και τώρα, που ομιλητής διεκδικεί την περιουσία που του ανήκει κατά τα λεγόμενά του.

§ 25

οὐ τοίνυν ἐκεῖνος μόνος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ νῦν ἀμφισβητῶν τοῦ κλήρου τοιοῦτον εἶπεν οὐδέν, ἀλλ' ὑπὸ τούτου παρασκευασθεῖς ἀμφισβητεῖ. κάκεινου τὸ μὲν παρ' ἑμοῦ κομισθὲν ἀργύριον οὐκ ἐθελήσαντος ἀπολαβεῖν

Ο ομιλητής χρησιμοποιεί ως επιχείρημα το ότι τόσο ο Διοκλής, όσο και ο τωρινός αντίδικός του δεν εναντιώθηκαν ούτε όταν εκείνος προσφέρθηκε να πληρώσει τα έξοδα της κηδείας, αλλά ούτε όταν συμμετείχε στην καθορισμένη από τα έθιμα τελετή της ταφής. Η πληρωμή των εξόδων από τον ομιλητή θα σηματοδοτούσε και την συγγένεια του με τον Κίρωνα. Μέσω του επιχειρήματος αυτού επιθυμεί να καταδείξει ότι η αντίπαλη πλευρά γνωρίζοντας τη στενή συγγένεια του ομιλητή με τον Κίρωνα δεν έφερε καμία αντίρρηση στη συμμετοχή του στην κηδεία αλλά επιπλέον αν και ο Διοκλής είχε ζητήσει από τον ομιλητή να του δώσει τα χρήματα εκείνα που είχε ξοδέψει για τα έξοδα της κηδείας, εν τέλει δεν τα πήρε ισχυριζόμενος ότι τα χρήματα του επιστράφηκαν από τον ανιψιό του Κίρωνα, γεγονός που δημιουργεί απορία και προβληματισμό¹¹⁹. Αμέσως μετά την αναφορά αυτή ο ομιλητής δηλώνει στην ουσία ότι τόσο ο Διοκλής όσο και ο ανιψιός του Κίρωνα και αντίπαλος του ομιλητή είπαν ψέματα σχετικά με τον μεταξύ τους κανονισμό περί αποπληρωμής των εξόδων που στην αρχή ανέλαβε ο Διοκλής, καθώς όπως αναφέρει στο τέλος της παραγράφου τα έξοδα δεν πληρώθηκαν από κανέναν από αυτούς αλλά από τον ίδιο στο νεκρό. Με την αναφορά ότι ο ίδιος ο νεκρός πλήρωσε τα χρήματα της κηδείας του εννοεί, φυσικά, ότι εκείνος είχε μεριμνήσει και είχε αποταμιεύσει τα χρήματα που θα αναλογούσαν για να πληρωθούν τα έξοδα της κηδείας του. Το ψέμα αυτό λέγεται από την αντίπαλη πλευρά με στόχο να δείξει τους δεσμούς της με τον Κίρωνα, συνεπώς να υποδηλώσει και ότι θα λάβει την περιουσία¹²⁰.

§ 26

καίτοι καὶ τούτῳ προσῆκεν, εἰ μὴ πάππος ἦν μοι Κίρων, ὠθεῖν <καὶ>¹²¹ ἐκβάλλειν καὶ κωλύειν συνθάπτειν. οὐδὲν γὰρ ὅμοιον ἦν μοι πρὸς τοῦτον: ἐγὼ μὲν γὰρ εἶων

¹¹⁹ Jebb, (1880) : 364

¹²⁰ Griffith-Williams, (2013) : 130

¹²¹ καὶ add. Scheibe.

αὐτὸν ἀδελφιδοῦν ὄντα τοῦ πάππου ταῦτα πάντα συμποιεῖν, τούτῳ δ' ἔμ' οὐ προσήκεν ἔαν, εἴπερ ἀληθῆ ταῦτα ἦν ἅπερ νῦν λέγειν τολμῶσιν.

Η προηγούμενη αναφορά στην μη εναντίωση των αντιδίκων να συμμετάσχει ο ομιλητής στα σχετικά με την κηδεία και ταφή του Κίρωνος, λειτουργεί ενισχυτικά στο επιχείρημα που αναπτύσσεται σε αυτή την παράγραφο. Με άλλα λόγια ανιχνεύεται ένα κατά το εικός επιχείρημα¹²² βάσει του οποίου ο ομιλητής υποστηρίζει ότι αν ο αντίδικος είχε έστω τη μικρή υποψία ότι δεν υπήρχε συγγενική σχέση μεταξύ του Κίρωνος και του ομιλητή μπορούσε και όφειλε να τον απομακρύνει και να του εμποδίσει τη συμμετοχή στην τελετή. Εκτός αυτού όμως, αν και βάσει των λεγομένων του ο ομιλητής δείχνει τον έλεγχο που είχε ο ανιψιός του Κίρωνος, με τη φράση *ἐγὼ μὲν γὰρ εἶων αὐτὸν ἀδελφιδοῦν ὄντα τοῦ πάππου ταῦτα πάντα συμποιεῖν*, εν τούτοις, πέφτει και ο ίδιος σε μια αντίφαση προβάλλοντας τον εαυτό του ως εκείνος ο οποίος είχε και έπρεπε να έχει τον έλεγχο λόγω της στενότερης συγγένειας του με τον Κίωνα¹²³. Έτσι, εύλογα, αναρωτιέται γιατί δεν έπραξε με αυτό τον τρόπο εφόσον θεωρούσε ότι δεν υπήρχε μεταξύ τους συγγένεια. Μάλιστα, εντοπίζεται ένας υποθετικός λόγος *εἴπερ ἀληθῆ ταῦτα ἦν ἅπερ νῦν λέγειν τολμῶσιν* που εκφράζει το αντίθετο του πραγματικού, ο οποίος από ρητορικής άποψης ενισχύει την επιχειρηματολογία και εκφράζει την αντίθεσή της συμπεριφοράς της αντίδικης πλευράς, τότε, όταν ελάμβαναν χώρα οι διαδικασίες της κηδείας και τώρα που ομιλητής εγείρει διεκδικήσεις στην περιουσία του Κίρωνος.

§ 27

ὅστ' οὐδ' ἐπὶ τοῦ σήματος¹²⁴ ἐμοῦ ποιουμένου λόγους, καὶ κατηγοροῦντος Διοκλέους ὅτι τὰ χρήματα ἀποστερῶν τοῦτόν μοι πέπεικεν ἀμφισβητεῖν

Η παράγραφος μας δημιουργεί σύγχυση εξαιτίας της λέξης *σήματος ἢ βήματος*¹²⁵. Έχουν δοθεί διαφορετικές αναγνώσεις κατά την μεταγραφή του αρχαίου κειμένου καθώς άλλοι διαβάζουν *σήματος* και άλλοι διαβάζουν *βήματος*. Πιθανώς η σωστότερη εκδοχή είναι η λέξη *βήματος* καθώς έτσι μπορεί να αποδοθεί καλύτερα νοηματικά το μήνυμα που θέλει να περάσει ο ομιλητής. Εάν η γραφή ήταν *σήματος* τότε αυτό θα μας δημιουργούσε σημαντικό πρόβλημα καθώς δεν θα υπήρχε λογική

¹²² Kennedy, (2014) :

¹²³ Griffith-Williams, (2013) : 130

¹²⁴ σήματος, Photiades: βήματος

¹²⁵ Griffith-Williams, (2013) : 131

συνοχή και συνεπώς δεν θα μπορούσε να γίνει συνειρμική αντιστοιχία του *σήματος* με την κατηγορία του ομιλητή προς τον Διοκλή. Εξάλλου η χρήση της λέξης *σήματος* μας παραπέμπει στον τάφο του Κίρωνος. Θα ήταν παράξενο εκτός των άλλων σε έναν επικήδειο λόγο να υπάρχει αιχμηρή επίθεση του ομιλητή προς τον Διοκλή. Η πιθανώς σωστότερη λέξη είναι η λέξη *βήματος* που σημαίνει τον τόπο όπου κάποιος εκφωνεί έναν λόγο. Προσεγγίζοντας το και λίγο διαφορετικά, εάν ο ομιλητής είχε εξαπολύσει επίθεση εναντίον του Διοκλή κατά τον επικήδειο του για τον Κίωνα πάνω στον τάφο του τότε η αντίδικη πλευρά, ενδεχομένως, υποκινούμενη από τον ίδιο τον Διοκλή θα κατηγορούσε τον ομιλητή για ύβρη και απαξίωση του νεκρού κάτι που δεν συναντάμε στο λόγο ως αναφορά. Εάν με άλλα λόγια είχε συμβεί αυτό σίγουρα οι αντίδικοι θα το ανέφεραν ως επιχείρημα για να μειώσουν τη θέση του ομιλητή. Με δεδομένο ότι ο ομιλητής δεν αναφέρει τίποτα από αυτό για να υπερασπιστεί τον εαυτό του καθ' όλη τη διάρκεια του λόγου του μας βοηθά επίσης να συναγάγουμε το συμπέρασμα ότι η σωστότερη γράφη είναι αυτή με τη λέξη *βήματος*.

Σύνοψη (§28–§29)

Κατά τις παραγράφους 28 και 29 ο ομιλητής αναφέρει συνοπτικά όλα όσα έχουν ειπωθεί ως τώρα από πλευράς του. Για μία ακόμη φορά κάνει χρήση του σχήματος της *υποφοράς-ανθυποφοράς*¹²⁶ υποβάλλοντας ερωτήσεις τις οποίες απαντά ο ίδιος εξασφαλίζοντας έτσι να διασαφηνίσει και να υπενθυμίσει όλα όσα έχει πει, ενώ παράλληλα, μέσω αυτής της υπενθύμισης και της σαφήνειας επιτυγχάνει την πειθώ.

Ακόμη, εξάρει τη χρήση των μαρτυριών που προσκόμισε ενώπιον του δικαστηρίου ως περαιτέρω αποδεικτικά στοιχεία που πιστοποιούν τα όσα λέει, ενώ κάνει μία σύντομη αναδρομή σε αυτά που ειπώθηκαν σχετικά με τη μητέρα του, ότι δηλαδή μεγάλωσε στο σπίτι του Κίρωνος, αρραβωνιάστηκε και παντρεύτηκε δύο φορές, ενώ τέλος αναφέρει για ακόμα μία φορά την άρνηση της άλλης πλευράς να παραδώσει τους δούλους για βασανισμό με στόχο την απόσπαση τεκμηρίων και πληροφοριών που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη σωστότερη και δικαιότερη ετυμηγορία του δικαστηρίου.

Τέλος η παράγραφος 29 κλείνει με τη χρήση ενός κοινού τύπου. Αυτός δεν είναι άλλος από την προσφώνηση στους ολύμπιους θεούς μέσω της οποίας παρουσιάζεται αφενός ευσεβής, αλλά αφετέρου σαν να έχει απαυδήσει από αυτή την

---

¹²⁶ Seymour, T. D., (Mar., 1901): «Hypophora in Isaeus» The Classical Review, Vol. 15, No. 2 pp. 108-109.

ταλαιπωρία στην οποία έχει υπεισέλθει λόγω της άδικης διεκδίκησης της περιουσίας του Κίρωνος από τον ανιψιό του.

Επιχειρηματολογία και νόμος: Η επιταγή της εξ αδιαθέτου διαδοχής (§30-§34)

§30

Είναι γεγονός ότι αρκετές φορές στη βιβλιογραφία¹²⁷, εντοπίζεται η άποψη ότι ο ομιλητής επιλέγει με έντεχνο τρόπο να αποφύγει την αναφορά στο νομό εκείνον σύμφωνα με τον οποίο την περιουσία ενός αποθανόντος τη διεκδικεί ο στενότερος άνδρας συγγενής όταν αυτός που πεθαίνει δεν έχει αφήσει πίσω του γνήσια παιδιά, τόσο αγόρια όσο και κορίτσια. Πράγματι, αυτό επιτάσσει ο νόμος όμως δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο ομιλητής αποφεύγει εξολοκλήρου την αναφορά του, καθώς αυτός ή καλύτερα στοιχεία αυτού αναφέρονται και στην επόμενη παράγραφο. Στην ουσία εδώ βρισκόμαστε σε μία εισαγωγή του νόμου που πρόκειται να αναφέρει αμέσως μετά.

καὶ ὑμῖν ἤδη εἶναι φανερόν || οἱ μὲν γὰρ ὀνομάζονται συγγενεῖς, οἱ δ' ἔκγονοι τοῦ τελευτήσαντος

Από ρητορικής άποψης παρατηρούμε, ότι η άποψη του ότι εκείνος προέχει στη λήψη της κληρονομιάς έναντι του ανιψιού του Κίρωνος, παρουσιάζεται ως ένα αυταπόδεικτο γεγονός και καθολικά αποδεκτό. Με άλλα λόγια περνάει το μήνυμα στους δικαστές ότι εκείνοι ήδη γνωρίζουν, μιας και συμβαίνει καθολικά σε αντίστοιχες περιπτώσεις, ότι ο ίδιος μαζί με τον αδερφό του δικαιούνται την απόκτηση της κληρονομιάς του παππού τους. Επιπλέον, παρατηρείται ένα παιχνίδι λέξεων η χρήση των οποίων τον ωφελεί από την άποψη ότι ο ίδιος και ο αδελφός του παρουσιάζονται ως απόγονοι του, ενώ ο ανιψιός του Κίρωνος, αν και παρουσιάζεται ως στενός συγγενής, χαρακτηρίζεται απλά συγγενής δίνοντας έτσι προβάδισμα στον εαυτό του για τη λήψη της περιουσίας.

§31

εἰ γὰρ ἔζη μὲν ἢ ἐμὴ μήτηρ, θυγάτηρ δὲ Κίρωνος, μηδὲν δὲ ἐκεῖνος διαθέμενος ἐτελεύτησεν, ἦν δὲ ἀδελφὸς οὗτος αὐτῶ, μὴ ἀδελφιδοῦς, συνοικῆσαι μὲν ἂν τῇ γυναικὶ κύριος ἦν, τῶν δὲ χρημάτων οὐκ ἄν, ἀλλ' οἱ γενόμενοι παῖδες ἐκ τούτου καὶ

---

¹²⁷ Griffith-Williams, (2013) : 134

ἐξ ἐκείνης, ὅποτε ἐπὶ διετὲς ἤβησαν: οὕτω γὰρ οἱ νόμοι κελεύουσιν. εἰ τοίνυν καὶ ζώσης κύριος αὐτὸς μὴ ἐγένετο τῶν τῆς γυναικός, ἀλλ' οἱ παῖδες, δῆλον ὅτι καὶ τετελευτηκυίας, ἐπεὶ παῖδας ἡμᾶς καταλέλοιπεν, οὐ τούτοις ἀλλ' ἡμῖν προσήκει κληρονομεῖν τῶν χρημάτων.

Στην παράγραφο αυτή γίνεται αναφορά στο νομό αυτόν, σύμφωνα με τον οποίο τα παιδιά του αποθανόντος έχουν προτεραιότητα στη διεκδίκηση της περιουσίας έναντι των υπολοίπων συγγενών. Το γεγονός ότι δεν αναφέρει καθόλου την προτεραιότητα των αρρένων τέκνων έναντι των θηλέων δεν πρέπει να μας προβληματίζει, μιας και μας είναι γνωστό ότι τα άρρενα παιδιά του Κίρωνος δεν ήταν πια στη ζωή. Επομένως ο ομιλητής επιλέγει να μιλήσει απευθείας για το τι συμβαίνει όταν υπάρχουν θήλεα τέκνα μιας και αυτό απασχολεί τον ίδιο και πάνω σε αυτό θα στηρίξει την επιχειρηματολογία του. Βάσει, λοιπόν, του νόμου αυτού¹²⁸ όταν κάποιος πεθαίνει την περιουσία του παίρνουν τα παιδιά του. Προτεραιότητα έχουν τα αρσενικά παιδιά έναντι των θηλέων. Παρόλο που οι κόρες δεν έχουν δικαίωμα επί της περιουσίας, τα αρσενικά αδέρφια οφείλουν να τις προικίσουν όταν παντρευτούν. Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν υιοί, αλλά μόνο κόρες, τότε ο νόμος καθιστά αυτές επικλήρους κάνοντάς τες να λειτουργούν ως γέφυρα από την άποψη ότι η περιουσία του πατέρα τους περνά είτε στα ενήλικα τέκνα αυτών ή εάν δεν έχουν ενήλικα ή καν παιδιά, τότε ο στενότερος συγγενής από τη μεριά του πατέρα της μπορεί να την παντρευτεί με σκοπό η περιουσία να παραμείνει εντός του οίκου. Εάν η επίκληρος, ήταν παντρεμένη τότε πάλι ο στενότερος άρρεν συγγενής από την πλευρά του πατέρα της είχε το δικαίωμα της *αφαιρέσεως*. Με άλλα λόγια μπορούσε να αποσπάσει την επίκληρο από τον άντρα της και να την παντρευτεί ο ίδιος.

Στη συγκεκριμένη, όμως, περίπτωση δεδομένου ότι η επίκληρος αν και είναι παντρεμένη έχει αποκτήσει γιους, και μάλιστα πλέον ενήλικες, τότε η περιουσία του πατέρα της μεταβιβάζεται στους υιούς της. Επομένως, για τον ομιλητή του λόγου θα ήταν αρκετό να αποδείξει τη συγγένεια της μητέρας του με τον Κίωνα μέσω της οποίας θα πιστοποιηθεί και η συγγένεια μεταξύ του ομιλητή. Ενδεχομένως, για λόγους οικονομίας χρόνου και με σκοπό ο ομιλητής να μην κουράσει το ακροατήριό του, αφού έχει ήδη αναφέρει όλα τα στοιχεία εκείνα που κατά την άποψή του πιστοποιούν τη συγγένεια τόσο της μητέρας του όσο και του ίδιου με τον Κίωνα, η εκτενής περιγραφή του νομού φαντάζει κουραστική και σε κάθε περίπτωση πλεονάζει. Αρκεί η αναφορά

---

¹²⁸ Biscardi, (2010) : 200-205

στο μέρος εκείνο του νόμου το οποίο αναφέρει, και το οποίο είναι προσαρμοσμένο στη συγκεκριμένη υπόθεση. Εάν, είναι όντως εγγονός του Κίρωνος τότε σε κάθε περίπτωση είναι αυτός που εγείρει διεκδικήσεις για την περιουσία η οποία νομίμως του οφείλεται. Δεδομένου ότι τα παιδιά της επί κλήρου είναι ενήλικα τότε ο νόμος δεν περνά στις επόμενες διακλαδώσεις και βρίσκει την εφαρμογή του στο σημείο εκείνο σύμφωνα με το οποίο τα ενήλικα τέκνα της επικλήρου παίρνουν την περιουσία του παππού τους, όταν δεν υπάρχουν γνήσιοι υιοί εκτός της γνήσιας κόρης. Έτσι, λοιπόν, διατάσσουν οι νόμοι, όπως αναφέρει ο ομιλητής με σκοπό να πείσει τους δικαστές να υπακούσουν τους νόμους και να αποφασίσουν υπέρ του¹²⁹.

§32

οὐ τοίνυν ἐκ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ περὶ τῆς κακώσεως νόμου δῆλόν ἐστιν // πῶς οὖν δίκαιόν ἐστιν, ἐὰν μὲν μηδὲν καταλίπωσιν, ἡμᾶς ὑποδίκους εἶναι τῆς κακώσεως, ἢν μὴ τρέφωμεν, εἰ δέ τι καταλελοίπασι, τόνδ' εἶναι κληρονόμον ἀλλὰ μὴ ἡμᾶς;

Στην παράγραφο αυτή βλέπουμε την αναφορά στον νόμο *περί κακώσεως των γονέων*¹³⁰. Εκ πρώτης όψεως, η αναφορά στο νομό αυτόν φαντάζει αταίριαστη ως προς την υπόθεση, όμως με μία λίγο πιο προσεκτική ανάγνωση εντοπίζεται ότι μέσω του νόμου αυτού ο ομιλητής θέλει να καταδείξει την πολύ στενή συγγένεια μεταξύ του ίδιου και του Κίρωνος. Με άλλα λόγια, θέλει να καταστήσει σαφές ότι λόγω της πολύ στενής συγγένειας ο ομιλητής όφειλε βάσει τόσο της ηθικής¹³¹ όσο και του ίδιου του δικαίου, να φροντίσει τον Κίωνα όπως του άρμοζε, ειδάλλως θα μπορούσε να κατηγορηθεί με εισαγγελία για κάκωση γονέα. Ανάμεσα στους γονείς συγκαταλέγονται και οι ίδιοι οι παππούδες, οι γονείς δηλαδή των γονέων του σύμφωνα με την ερμηνεία του νόμου από τον ομιλητή. Πάντως, στις περισσότερες αναφορές της λέξης *γονείς*, αυτή απλά σημαίνει πατέρας και μητέρα, χωρίς να επεκτείνεται τον παππού ή τη γιαγιά αντίστοιχα¹³². Επομένως, η αναφορά στο νομό αυτόν γίνεται για να ισχυροποιήσει τη θέση του και να καταδείξει την αντίθεση μεταξύ του ίδιου και της άλλης πλευράς τονίζοντας ότι την υποχρέωση για τη φροντίδα στα γηρατειά του Κίρωνος την είχε ο ίδιος και όχι ο αντίδικος. Μάλιστα, η παράγραφος κλείνει με ένα ρητορικό ερώτημα

¹²⁹ Griffith-Williams, (2013) : 134

¹³⁰ MacDowell, (2015) : 145

¹³¹ Jebb, (1880) : 367

¹³² Griffith-Williams, (2013) : 135

που έρχεται να επισφραγίσει τρόπον τινά ή καλύτερα να πείσει περισσότερο για όσα μόλις είπε τους δικαστές.

§33

Κίρωνος πότερον θυγάτηρ ή αδελφός έγγυτέρω τοῦ γένους έστί: δήλον γάρ ὅτι θυγάτηρ: ή μὲν γὰρ ἐξ ἐκείνου γέγονεν, ὁ δὲ μετ' ἐκείνου. θυγατρὸς δὲ παῖδες ή αδελφός; παῖδες δήπουθεν: γένος γὰρ ἄλλ' οὐχί συγγένεια τοῦτ' έστίν

Ο ομιλητής διαχωρίζει και συγκρίνει τις συγγενικές σχέσεις του Κίρωνος με τους *εκ πλαγίου συγγενείς* και με τους συγγενείς που κατάγονται από το γένος αυτού. Έτσι, επιγραμματικά αναφέρει οτι στενότερη συγγένεια έχει εκείνος που κατάγεται από το ίδιο γένος και αποτελεί απόγονο του Κίρωνος ενώ αφήνει σε δεύτερη μοίρα τους εκ πλαγίου συγγενείς, στους οποίους συγκαταλέγει τόσο τον αδελφό του Κίρωνος όσο και τον ανιψιό του, γιο δηλαδή του αδελφού του. Έντεχνα ο Ισαίος βάζει στο στόμα του ομιλητή την περιγραφή της αγχιστείας την οποία, μάλιστα, παρουσιάζει προς όφελος του. Το επιχείρημα του ότι ο ίδιος βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση λόγω του ότι κατάγεται από το γένος του Κίρωνος είναι επισφαλές και δεν μπορεί κανείς να το λάβει υπόψη ως έγκυρο. Σίγουρα οι απόγονοι ενός άνδρα έχουν προβάδισμα ως προς την απόκτηση της περιουσίας, έναντι του αδελφού του η κατόπιν του γιου του αδελφού. Όμως, η αναφορά δεν είναι τόσο βάσιμη και δίνεται από τον ομιλητή μόνο και μόνο για να κάνει πιο ισχυρή τη θέση του, αφού στο ίδιο γένος ανήκει τόσο ο αδερφός, όσο και ο πρώτος ανιψιός. Σε κάθε περίπτωση, η αναφορά αυτή, εμπλουτίζεται μέσω της υποφοράς - ανθυποφοράς¹³³ κατά την οποία ο ομιλητής θέτει το ερώτημα και αμέσως δίνει την απάντηση, δίνοντας μια διαλογική χροιά στον λόγο¹³⁴ του καθιστώντας τον έτσι πιο άμεσο και ζωντανό.

§34

δέδοικα δὲ μὴ λίαν ὁμολογούμενα λέγων ἐνοχλεῖν ὑμῖν δόξω: πάντες γὰρ ὑμεῖς τῶν πατρῶων, τῶν παππῶων, τῶν ἔτι περαιτέρω κληρονομεῖτε ἐκ γένους παρειαυφότες τὴν ἀγχιστεῖαν ἀνεπίδικον, καὶ οὐκ οἶδ' εἴ τι νιν πρὸ τοῦ πώποτε τοιοῦτος ἀγὼν συμβέβηκεν

¹³³ Seymour, T. D., (Mar., 1901): «Hypophora in Isaeus» The Classical Review, Vol. 15, No. 2 pp. 108-109.

¹³⁴ Griffith-Williams, (2013) : 136

Στην παράγραφο αυτή ομιλητής κάνει επίκληση στο συναίσθημα αλλά και τη λογική¹³⁵ με σκοπό να πάρει με το μέρος του τους δικαστές. Ξεκινά με μία ενδοιαστική πρόταση με στόχο την έκφραση ενός έντονου συναισθήματος μιας και η έκφραση πάθους αποτελεί μέσο πειθούς, όπως άλλωστε μας πληροφορεί και ο Αριστοτέλης στη «Ρητορική» του¹³⁶. Κατ' ουσία ο ομιλητής βάζει τους δικαστές σε μία εκ του ασφαλούς θέση υποστηρίζοντας ότι οι ίδιοι ακολουθούν την απευθείας διαδοχή (*τὴν ἀγγιστείαν ἀνεπίδικον*) της κληρονομιάς του στενού τους συγγενικού περιβάλλοντος, ενώ παράλληλα, μέσω της φράσης *καὶ οὐκ οἶδ' εἴ τιτι πρὸ τοῦ πρόποτε τοιοῦτος ἀγὼν συμβέβηκεν* προσπαθεί να βάλει τους δικαστές στη δική του θέση θέλοντας να συμμεριστούν την αδικία που κατά τα λεγόμενά του έχει υποστεί. Επομένως έχουμε μία παράγραφο κατά την οποία κυριαρχεί τόσο η λογική όσο και το συναίσθημα και με τον συνδυασμό αυτό ομιλητής επιτυγχάνει την πειθώ.

Αφήγηση και επιχειρηματολογία: Οι προσπάθειες του Διοκλή να αποκτήσει τον έλεγχο της περιουσίας του Κίρωνος (§35-§39)

§35

Κίρων γὰρ ἐκέκτητο οὐσίαν...

Από την παράγραφο αυτή έως και την §39 ο ομιλητής αναφέρεται στις προσπάθειες του Διοκλή να αποκτήσει τον έλεγχο της περιουσίας του Κίρωνος. Η απαρίθμηση όλων των περιουσιακών στοιχείων του Κίρωνος δεν γίνεται μόνο και μόνο για να γεμίσει ο λόγος. Αντίθετα, όλη αυτή η αναφορά στοχεύει στο να καταδειχθεί το μέγεθος της περιουσίας με σκοπό να γίνει σαφές στους δικαστές και να πειστούν ότι ο Διοκλής, επειδή ακριβώς βρήκε ελκυστική την περιουσία, προσπάθησε αφενός να αποκτήσει τον έλεγχο και αφετέρου όταν πια ο Κίρων πέθανε και είδε ότι δεν μπορούσε να ασκεί τον έλεγχο που ήθελε έπεισε τον αντίδικο του ομιλητή να διεκδικήσουν την περιουσία. Αυτό, είναι ένα από τα επιχειρήματα τα οποία αναπτύσσει ο ομιλητής στο λόγο του. Αν και σε κάθε περίπτωση η επιχειρηματολογία αυτή δεν λογίζεται τόσο ισχυρή¹³⁷ εν τούτοις διαθέτει, όπως ήδη έχει αναφερθεί, μία βάση καθώς στο λόγο υπάρχουν αναφορές για την περίεργη στάση του Διοκλή, όπως λόγου χάρη στο 8.23.

¹³⁵ Καμαργιάρης & Σερπάνου (2006) : 77-78

¹³⁶ Ρητορική, : 1356a.1 - 1356a.20

¹³⁷ Roisman, (2006) : 21

§36

τούτοις Διοκλῆς μετὰ τῆς ἀδελφῆς πάλαι ἐπεβούλευεν, ἐπειδὴ τάχιστα οἱ παῖδες οἱ Κίρωνος ἐτελεύτησαν || ἔπειθε δὲ μένειν φάσκουσιν ἐξ αὐτοῦ κτεῖν οἶεσθαι, προσποιουμένην δὲ διαφθεῖρην ἄκουσαν, ἵν' ἐλπίζων ἀεὶ γενήσεσθαι παῖδας αὐτῷ μηδέτερον ἡμῶν εἰσποιήσαιτο ὑόν

Ο ομιλητής εξαπολύει επίθεση για άλλη μία φορά στο ήθος του Διοκλή αναφέροντας τώρα τα σχέδια του ίδιου με την αδελφή του. Αν και πραγματικά φαντάζει περιέργη η αναφορά στον Διοκλή και η ανάλωση του ομιλητή γύρω από το πρόσωπό του και τις δράσεις του, εντούτοις, όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, έχει βάση. Ο πρόωρος θάνατος των γιων του Κίρωνος σε συνδυασμό με την αρκετά μεγάλη περιουσία που διέθετε ο Κίρων αποτελεί σε κάθε περίπτωση ένα κίνητρο για την εύρεση σχέδιο με σκοπό την απόκτηση της και από τις δύο πλευρές. Εφόσον μετά τον θάνατο των δύο γιων του η οικογένεια του Διοκλή δεν είχε νομικά καμία πλέον ανάμιξη με την περιουσία, υπάρχει αναφορά ότι τόσο Διοκλής όσο και η αδελφή του μηχανευτήκαν μία ψευδή εγκυμοσύνη¹³⁸ με σκοπό ο Κίρων να μην διαμοιράσει την περιουσία του στους συγγενείς. Παράλληλα, γίνεται αναφορά για άσκηση πίεσεως από την πλευρά του Διοκλή προς την αδερφή του και ίσως ενάντια στη θέληση της¹³⁹, χωρίς όμως ο ομιλητής να αναφέρει τις πηγές του και δίχως να παρουσιάζει μαρτυρίες, όπως προηγουμένως.

καὶ τὸν πατέρα διέβαλλεν αἰεὶ, φάσκων αὐτὸν ἐπιβουλεύειν τοῖς ἐκείνου.

Με την αναφορά αυτή γίνεται αντιληπτή μία διαμάχη σχετικά με την περιουσία του Κίρωνος τόσο από τη μία πλευρά όσο και από την άλλη ανεξάρτητα με το ποια πλευρά τη δικαιούται. Έτσι, γίνεται φανερό ότι η αντιπαλότητα μεταξύ της οικογένειάς του ομιλητή και της οικογένειάς του Διοκλή δεν ανέκυψε από τον θάνατό του Κίρωνος και έπειτα, αλλά, όπως ο ίδιος ο ομιλητής έμμεσα το μαρτυρεί, η διαμάχη αυτή προϋπήρχε. Συνεπώς, είναι σίγουρο ότι ο ομιλητής στρεβλώνει την αλήθεια των πραγμάτων με σκοπό την εξυπηρέτηση του δικού του όφελος χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν δικαιούται την περιουσία ή ότι παρουσιάζει μόνο ανακρίβειες στον λόγο του.

§37

---

¹³⁸ Griffith-Williams, (2013) : 138

¹³⁹ Jebb, (1880) : 368

τά τε οὖν χρέα πάντα, ὅσα ὠφείλετο αὐτῷ, καὶ <τούς>¹⁴⁰ τόκους ἔπειθε <πράξασθαι>¹⁴¹...

Ἡ παράγραφος αὐτή εἶναι σημαντική καθὼς μας δίνεται μία καινούργια πληροφορία τὴν ὁποία μέχρι τώρα ἀγνοοῦσαμε. Ὅπως γίνεται φανερό ἀπὸ τὸν λόγο τοῦ ομιλητῆ, ὁ Κίρων καὶ ὁ Διοκλῆς συνδέονται μεταξύ τους ὄχι μόνο γιατί ὁ πρῶτος εἶχε πάρει γιὰ γυναῖκα τοῦ τὴν ἀδελφή τοῦ δεύτερου, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ὑπῆρχαν οικονομικὲς σχέσεις μεταξύ τους, καθὼς πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Κίρων ὀφείλε στον Διοκλή χρήματα που εἶχε δανειστεί καὶ μάλιστα ὄχι ἀτοκά¹⁴². Ἄρα ἔχουμε ἄλλη μία πληροφορία ὅτι ὁ Διοκλῆς δάνεισε στον Κίρωνα χρήματα με τόκους, γεγονός που θα μπορούσε νὰ μας κάνει νὰ σκεφτοῦμε ὅτι ὁ Διοκλῆς ἐνδεχομένως ἐβγάξε χρήματα κάνοντας αὐτὴ τὴ δουλειά, δανεῖζοντας δηλαδή, καὶ γιὰ τὴν οικονομική του αὐτὴ βοήθεια πληρωνόταν μέσω των τόκων που ἔθετε στους δανειζόμενους. Ἡ ἀποψη αὐτὴ θα μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἐσφαλμένη καὶ γενικευμένη καθὼς δὲν διαθέτουμε πολλὰ στοιχεῖα ὥστε νὰ βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα. Ὅμως, ἀν ἀναλογιστοῦμε ὅτι ὁ Διοκλῆς εἶχε δανείσει ἔντοκα στον Κίρωνα που ὑπῆρχε κάποιου εἶδους συγγένεια μεταξύ τους, τότε τίποτα δὲν τὸν ἐμπόδιζε ἀπὸ τὸ νὰ το νὰ πράττει ἀναλόγως σὲ γενικὸ ἐπίπεδο. Ἐπιπλέον, δὲν γνωρίζουμε ἀν τὰ χρήματα αὐτὰ που δάνεισε ὁ Διοκλῆς ἐν τέλει τὰ πήρε πίσω. Ὅμως σὲ κάθε περίπτωση ὁποιοσδήποτε καὶ ἀν ἦταν αὐτός ὁ ὁποῖος στο τέλος πήρε τὴν περιουσία τοῦ Κίρωνος, εἴαν αὐτός εἶχε χρέη ἀπέναντι σὲ ἄλλους τότε ὁ κληρονόμος ὀφείλε νὰ ἀποπληρώσει τὰ χρέη¹⁴³.

§38

καὶ ἐπειδὴ τάχιστα ἐτελεύτησεν, ἐντάφια προπαρασκευασάμενος τὸ μὲν ἀργύριον ἐμὲ ἐκέλευεν ἐνεργεῖν, ὡς τῶν μαρτύρων ἠκούσατε μαρτυρησάντων, ἀπειληθέναι δὲ παρὰ τοῦδε προσεποιεῖτο, παρ' ἐμοῦ δὲ οὐκέτι ἤθελεν ἀπολαβεῖν, ὑποπαρωθῶν, ὅπως ἐκεῖνος δοκοίη θάπτειν ἀλλὰ μὴ ἐγὼ τὸν πάππον. ἀμφισβητοῦντος δὲ τούτου καὶ τῆς οἰκίας ταύτης καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἐκεῖνος κατέλιπε, καὶ οὐδὲν φάσκοντος καταλελοιπέναι, βιάσασθαι μὲν καὶ τὸν πάππον μεταφέρειν ἐν ταῖς τοιαύταις ἀκαιρίαις οὐκ ὄμην δεῖν, τῶν φίλων μοι ταῦτα συγγιγνωσκόντων, συνεποιοῦν δὲ καὶ συνέθαπτον, ἐξ ὧν ὁ πάππος κατέλιπε τῶν ἀναλωμάτων γιγνομένων.

¹⁴⁰ τούς add. Herwerden.

¹⁴¹ πράξασθαι add. Buermann.

¹⁴² Jebb, (1880) : 369

¹⁴³ MacDowell, (2015) : 146

Ο ομιλητής κάνει μία αναδρομή και επαναλαμβάνει όσα ήδη είπε στην παράγραφο 23. Αναφέρει, δηλαδή, ξανά το περιστατικό εκείνο σύμφωνα με το οποίο αν και στην αρχή ο Διοκλής του ζήτησε τα χρήματα που είχε ξοδέψει για την κηδεία, εν τέλει αρνήθηκε να τα πάρει υποστηρίζοντας ότι ο ανιψιός του Κίρωνος του τα είχε ήδη αποπληρώσει. Κατά την παράγραφο αυτή ο ομιλητής προβαίνει στην ανάδειξη της αντίθεσης μεταξύ του ήθους του ίδιου και του Διοκλή, παρόλο που δεν συμμετέχει στη διεκδίκηση της περιουσίας, μιας και ούτως ή άλλως δεν έχει κανένα δικαίωμα επ' αυτής. Έτσι, λοιπόν, ο Διοκλής και ο ανιψιός του Κίρωνος παρουσιάζονται σαν σύμμαχοι μέσω της σκευωρίας των όποιων οι ίδιοι προσπαθούν να αποσπάσουν την περιουσία που ανήκει στον ομιλητή θίγοντας με τον τρόπο αυτό το ήθος¹⁴⁴ και των δύο, ενώ παράλληλα έξαρεται η καλοσύνη του ομιλητή με αποτέλεσμα την εύνοια των δικαστών.

§39

καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἀναγκασθεῖς ἔπραξα τοῦτον τὸν τρόπον: ὅπως δὲ μηδὲν μου ταύτη πλεονεκτοῖεν, παρ' ὁμῖν φάσκοντες οὐδὲν με εἰς τὴν ταφὴν ἀνηλωκένας, τὸν ἐξηγητὴν ἐρόμενος ἐκείνου κελεύσαντος ἀνήλωσα παρ' ἑμαυτοῦ καὶ τὰ ἔνατα ἐπήνεγκα, ὡς οἶόν τε κάλλιστα παρασκευάσας, ἵνα αὐτῶν ἐκκόψαιμι ταύτην τὴν ἱεροσυλίαν, καὶ ἵνα μὴ δοκοῖεν οὗτοι μὲν ἀνηλωκένας πάντα, ἐγὼ δὲ μηδὲν¹⁴⁵, ἀλλ' ὁμοίως κἀγώ.

Ο ομιλητής έχει πέσει σε αντιφάσεις καθώς από τη μία μας πληροφορεί ότι ο Κίρων είχε κανονίσει τα έξοδα που επρόκειτο να προκύψουν για την κηδεία του, ενώ, από την άλλη αναφέρει ότι εκείνος κατόπιν προτροπής του ερμηνευτή των ιερών ανέλαβε να τελέσει και να πληρώσει τα έξοδα της τελετής της ένατης ημέρας. Αν και από τη μία ισχυρίζεται ότι ο αντίδικος δεν πλήρωσε τίποτε γιατί είχε κανονίσει ο Κίρων ήδη πριν πεθάνει για αυτά, τώρα, αναφέρει ότι ο ίδιος πλήρωσε τα έξοδα της τελετής της ένατης ημέρας.

Έτσι λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι ομιλητής υποπίπτει σε σφάλματα κατά την ομιλία του τα οποία διχάζουν και δημιουργούν απορίες. Παρόλα αυτά εντοπίζεται ένας κοινός τόπος¹⁴⁶ που δεν είναι άλλος από τον τόπο της ευσέβειας ο οποίος κινείται σε δύο άξονες. Από τη μία αναφέρεται ο σεβασμός στο νεκρό παππού του ομιλητή

¹⁴⁴ Ρητορική, 1356a.1 - 1356a.20

¹⁴⁵ μηδέν, Herwerden: οὐδέν.

¹⁴⁶ Ρητορική, 1358a.32

φροντίζοντας για τα πρέποντα κατόπιν του θανάτου του¹⁴⁷, και από την άλλη η προσφυγή σε ιερέα που δηλώνει την πίστη προς τους θεούς.

Αφήγηση και Μαρτυρία: Ο χαρακτήρας του Διοκλή (§40-§42)

§40-§41 -§42

Ο ομιλητής κατά τις παραγράφους αυτές στρέφεται εναντίον του Διοκλή. Φτάνοντας λοιπόν προς το τέλος της ανάλυσης του λόγου έχει παρατηρηθεί ότι ο Διοκλής αναφέρεται συχνά κατά τη διάρκεια του λόγου, ενώ, μάλιστα οι αναφορές αυτές δεν είναι σπάνιες και μεμονωμένες αλλά αντίθετα καταλαμβάνουν και κάποια έκταση, όπως παραδείγματος χάριν συμβαίνει κατά τις παραγράφους 40 έως 42 αλλά και προηγουμένως.

Είναι γεγονός ότι ο Διοκλής στην ουσία δεν σχετίζεται με την περιουσία που είχε αφήσει ο Κίρων πεθαίνοντας ούτε είχε κάποιο δικαίωμα επ' αυτής. Όμως, ο ομιλητής τον παρουσιάζει σαν τον άνθρωπο του παρασκηνίου ο οποίος κινεί τα νήματα και έχει παροτρύνει τον αντίδικο στη διεκδίκηση της περιουσίας, η οποία μάλιστα δεν του ανήκει σύμφωνα με τον ομιλητή. Ο Roisman¹⁴⁸, όπως έχει ήδη αναφερθεί συμμεριζόμενος την άποψη του Wyse πιστεύει ότι η ανίσχυρη θέση του ομιλητή έκανε τον Ισαίο να γράψει τον λόγο αυτόν δίνοντας έμφαση σε αρκετές στιγμές του λόγου στον άνθρωπο αυτόν που ονομάζεται Διοκλής. Πράγματι, ο ισχυρισμός αυτός δεν είναι παράλογος, όμως δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι είναι καθόλα ακριβής. Η επιχειρηματολογία του ομιλητή αρκετές φορές είναι επιφανειακή ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που ξεφεύγει από το θέμα του. Από αυτήν την άποψη βλέπουμε ότι ο Ισαίος κάνει καλά τη δουλειά του δίνοντας βάρος σε έναν άνθρωπο ο οποίος όχι μόνο είναι εκτός της δικαστικής διαμάχης αλλά δεν σχετίζεται ουδόλως με τον οίκο και τη διεκδίκηση της περιουσίας. Όμως, βασιζόμενοι στον λόγο του ομιλητή και έχοντας υπόψιν ότι σίγουρα θα υπάρχουν ψευδείς αναφορές ή έστω διαστρεβλωμένες μπορούμε να πούμε ότι ο Διοκλής πράγματι συμμετείχε σε όλη αυτή τη διαδικασία παρόλο που ο ίδιος ήταν αφανής.

Ενδεχομένως και με γνώμονα ότι ο Διοκλής έχει συμμετάσχει στο παρελθόν σε διεκδικήσεις περιουσίας που δεν του ανήκουν (*οὗτος μὲν γὰρ ἔχει τὴν οὐσίαν, ἀφ' ἧς νῦν ἐστὶ λαμπρός, ἀλλοτρίαν, ἀδελφῶν τριῶν ὁμομητρίων ἐπικλήρων καταλειφθειῶν αὐτὸν τῷ πατρὶ αὐτῶν εἰσποιήσας, οὐδεμίαν ἐκείνου περὶ τούτων*

¹⁴⁷ Griffith-Williams, (2013) : 142

¹⁴⁸ Roisman, (2006) : 21 κ.ε.

ποιησαμένον διαθήκην) μπορούμε να εικάσουμε ότι υπάρχει μία σχέση και μία παρέμβαση του. Δεδομένης της προσπάθειάς του να κατακτήσει την περιουσία των *ὀμομητρίων ἐπικλήρων*¹⁴⁹ αυτού μπορούμε να σκεφτούμε ότι όπου του δίνεται η ευκαιρία προσπαθεί να συμμετάσχει στη διανομή του κλήρου. Επομένως, δεν θα ήταν παράλογο να σκεφτούμε ότι ο Διοκλής βρίσκοντας πρόσφορο το έδαφος ενήργησε με τρόπο τέτοιο, ώστε να θέσει τον ανιψιό του Κίρωνος ενάντια στον ομιλητή με σκοπό να του αποσπαστεί η περιουσία που του ανήκει, σύμφωνα πάντα με τα λεγόμενά του ομιλητή.

Το γεγονός ότι ο ομιλητής αναφέρεται στο νομό του Περικλή σχετικά με την Αθηναϊκή υπηκοότητα¹⁵⁰ μας βοηθά να σκεφτούμε ότι ενδεχομένως αυτό ήταν και το τρωτό σημείο της υπόθεσης. Δηλαδή, είναι πιθανό η μητέρα του ομιλητή να μην γεννήθηκε από τον Κίωνα, όμως η μητέρα της να ήταν ξένη. Δεδομένης, λοιπόν, της αναφοράς του ομιλητή στο νόμο αυτό και δεδομένου ότι αφενός ο νόμος έπαψε να είναι σε ισχύ όταν γεννήθηκε η μητέρα του ομιλητή αλλά και ότι αφετέρου όταν αυτός επανατέθηκε στην αθηναϊκή κοινωνία δεν είχε αναδρομική ισχύει οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η μητέρα του ομιλητή ίσως δεν ήταν γνήσια Αθηναία πολίτης στοιχείο σημαντικό πάνω στο οποίο στηρίζεται η αντίδικη πλευρά. Η μη αναδρομική ισχύ όμως του νόμου δίνει αυτομάτως προβάδισμα στον ομιλητή, τουλάχιστον από νομικής άποψης. Ο έξυπνος κατά τα άλλα χειρισμός της υπόθεσης από την πλευρά του ανιψιού του Κίωνα με την αναφορά και χρήση του νόμου μπορεί σε κάθε περίπτωση να επηρεάσει τους δικαστές κατά τη λήψη της απόφασης. Όμως, υπήρχε αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο του νόμου σχετικά με την μη αναδρομική ισχύ που δεν μπορούσαν να αγνοήσουν οι δικαστές κατά την ετυμηγορία τους. Σε μία τέτοια περίπτωση θα μπορούσε να ασκηθεί έφεση από τον ομιλητή ή ακόμη να περιπλέκουν τα πράγματα για τους δικαστές αφού οι ίδιοι ως δημόσιοι αξιωματούχοι μπορούσαν να κατηγορηθούν είτε με εισαγγελία κατά τη διάρκεια της θητείας τους είτε κατά την *εύθυνα*¹⁵¹, οπότε να παρουσιάσουν τις δράσεις τους. Συνεπώς, όσο και η κοινωνία να μην αναγνώριζε την ρύθμιση αυτή, οι δικαστές δεν μπορούσαν να την αγνοήσουν. Τέλος, και αναφορικά με τον Διοκλή ο ομιλητής εξαπολύει επίθεση ως προς το ήθος του κάνοντας αναφορές σε άδικες πράξεις που είχε τελέσει κατά το παρελθόν οι οποίες μάλιστα είχαν αντίκτυπο στις ομομήτριες αδελφές του τονίζοντας,

¹⁴⁹ Σχετικά με τη σειρά εξ αδιαθέτου διαδοχής και αγχιστείας βλ. Biscardi, (2010) : 200-205

¹⁵⁰ Βλ. σελ. 47

¹⁵¹ Για τον έλεγχο των δημόσιων αξιωματούχων βλ. MackDowell, (2015) : 260-265

έτσι, την ανηθικότητα του και τη θυσία της ευτυχίας αγαπημένων και συγγενών προσώπων στο βωμό του χρήματος.

Επίλογος (§43–§46)

Ο λόγος κλείνει με ακόμα μια επίθεση στο ήθος του Διοκλή (*ἀσελγῆς ὢν καὶ βίαιος καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν οὐσίαν ἀπεστερηκῶς §43*). Παραπάνω έχουν αναφερθεί και τεκμηριωθεί οι λόγοι για τους οποίους ομιλητής επιλέγει την εκτενή αναφορά στον εκτός της διαμάχης Διοκλή, όμως υπενθυμίζεται ότι ο ομιλητής θέλει να καταδείξει τη συμμετοχή του μέσω παρακίνησης του ανιψιού του Κίρωνος με πιθανό όφελος ο ανιψιός να κερδίσει την περιουσία και να αποκτήσει και εκείνος μερίδιο. Έτσι, παρατηρείται ότι μέσω του κοινού τόπου¹⁵² της ηθικής επιτίθεται στον Διοκλή χαρακτηρίζοντας τον ακόλαστο βίαιο και ανήθικο καθώς δεν σέβεται ούτε την ίδια του την οικογένεια¹⁵³.

Επιπλέον ως προς τον ομιλητή παρατηρούμε ότι κατά τις §43 - §45 χρήση της *προσωπικής αντωνυμίας σε πληθυντικό αριθμό ἡμεῖς* (σε διάφορες πτώσεις), αλλά και τη χρήση *πρώτου πληθυντικού αριθμοί στα ρήματα* θέλοντας έτσι να καταδείξει τα έντονα συναισθήματα που διακατέχουν τόσο τον ίδιο όσο και τον αδελφό του λόγω της αδικίας που έχει υποστεί, ενώ επιπλέον καταδεικνύεται ότι οι άδικες πράξεις των αντιδίκων δεν επηρεάζουν μόνο τον ίδιο τον ομιλητή αλλά κατ' επέκταση ολόκληρο τον οίκο του. Εξίσου σημαντική είναι και η αναφορά ότι η τιμή και η υπόληψή του έχει πλέον τεθεί υπό αμφισβήτηση από ολόκληρη την κοινωνία και έχει εκτεθεί ανεπανόρθωτα ακόμα και αν η δίκη κερδηθεί, δείχνοντας έτσι τη δεινή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει.

Ο λόγος τελειώνει με μία δέηση (*ὁμῶν δ' ἐγὼ δέομαι καὶ ἱκετεύω, §45*) με μία δηλαδή παράκληση προς τους δικαστές θέλοντας να επηρεάσει το συναίσθημα τους και να επιτύχει τη συμπόνια τους, ενώ σε όλη την παράγραφο κάνει μία πολύ σύντομη αναδρομή στα κύρια σημεία του λόγου του. Ο λόγος αν και φαινομενικά κλείνει κάπως απότομα δεν μας αφήνει το περιθώριο να σκεφτούμε ή και να αμφισβητήσουμε ότι υπολείπεται και δεν σώζεται κάποια παράγραφος. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορούν και τεκμηριώνουν οι φράσεις της παραγράφου §46 *οὐκ οἶδ' ὃ τι δεῖ πλείω λέγειν* και *λαβὲ δ' αὐτοῖς τὴν μαρτυρίαν τὴν λοιπὴν*

¹⁵² Ρητορική : 1358a

¹⁵³ Griffith-Williams, (2013) : 144

Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, ο λόγος γράφτηκε από τον για λογαριασμό του ομιλητή στο πλαίσιο διεκδίκησης της περιουσίας του Κίρωνος. Η δική είναι διαδικασία και σε αυτή συμμετέχει από τη μία ο ομηλίτης που παρουσιάζεται ως εγγονός του Κίρωνος και από την άλλη ο ανιψιός του. Συγκεντρωτικά, δίνονται παρακάτω τα επιχειρήματα τα οποία χρησιμοποίησε ο ομιλητής με στόχο της ισχυροποίησης της θέσης του και τον υποβιβασμό των αντιδίκων. Η επιχειρηματολογία του στέκεται στο να αποδείξει ότι μητέρα του ήταν γνήσια κόρη του Κίρωνος, συνεπώς και ότι ο ίδιος ήταν γνήσιος εγγονός του και από την άλλη τα επιχειρήματα σχετίζονται με τους αντιδίκους. Επιγραμματικά, λοιπόν, χρησιμοποιούνται τα παρακάτω επιχειρήματα με στόχο να αποδείξει ότι εκείνος πρέπει δικαίως να λάβει την περιουσία:

- Ο Κίρων είναι παππούς του ομιλητή και πατέρας της μητέρας του γεγονός που τεκμηριώνεται και μέσα από την κατάθεση έγγραφων μαρτυριών. Εφόσον οι υιοί που είχε αποκτήσει ο Κίρων από τον πρώτο του γάμο δεν ήταν πια στη ζωή η αμέσως επόμενη στη διαδοχή είναι η μητέρα του ομιλητή η οποία προέρχεται από τον πρώτο γάμο που είχε συνάψει.
- Βάσει του νόμου του Περικλή 451/450 π.Χ. για να θεωρηθεί κάποιος Αθηναίος πολίτης έπρεπε και οι δύο γονείς του να ήταν Αθηναίοι, ενώ ως τότε αρκούσε μόνο ο πατέρας να κατάγεται από την Αθήνα. Κατά τη διάρκεια όμως του Πελοποννησιακού πολέμου ο νόμος έπαψε να ισχύει και επανατέθηκε σε εφαρμογή το 403/2 π.Χ. δίχως όμως να έχει αναδρομική ισχύ. Με δεδομένο ότι η μητέρα του ομιλητή γεννήθηκε όταν ο νόμος δεν ίσχυε, και ακόμα και αν η γυναίκα του Κίρωνος δεν ήταν Αθηναία αυτό δεν εμπόδιζε τη μητέρα του ομιλητή να έχει την αθηναϊκή υπηκοότητα λόγω του Κίρωνος.
- Η προίκα που έδωσε ο Κίρων στην κόρη του και μάλιστα δύο φορές για τους δύο της γάμους δηλώνουν μία στενή σχέση μεταξύ των δύο και συγκεκριμένα τη σχέση μεταξύ πατέρα και κόρης.
- Το γεγονός ότι τόσο ο πατέρας του ομιλητή όσο και η οικογένειά του δεέχτηκαν στον οίκο τους τη μητέρα του ομιλητή συνηγορεί υπέρ της θέσεως του μιας και αν εκείνη δεν ήταν γνήσια Αθηναία η οικογένεια του πατέρα του ομιλητή θα έφερε αντιρρήσεις.

- Επιπλέον σημαντικό επιχείρημα είναι συμμετοχή της μητέρας του ομιλητή στα Θεσμοφόρια, θρησκευτική τελετή κατά την οποία οι μόνες γυναίκες που συμμετείχαν ήταν μόνο οι Αθηναίες.
- Η συμμετοχή τόσο του ομιλητή όσο και του αδελφού του θρησκευτικές γιορτές και τελετές του οίκου του Κίρωνος υποδεικνύει επίσης τη συγγενεία τους.
- Η συμμετοχή του ομιλητή στην τελετή της κηδείας του Κίρωνος, αλλά και η ομιλία του ίδιου στην κηδεία συνηγορούν υπέρ της συγγένειας τους
- Όταν ο κύρος πέθανε η δεύτερη γυναίκα του παρακάλεσε τον ομιλητή να μην πάρει τον νεκρό από το σπίτι αλλά να τον αφήσει εκεί για την τελετή γεγονός που υποδεικνύει ότι ομιλητής είχε δικαιοδοσία βάσει νόμου, καθώς ήταν ο στενότερος συγγενής, να αποφασίσει για το που θα μετακινηθεί το σώμα του νεκρού
- Σημαντικό επιχείρημα το οποίο συχνά επικαλείται ο ομιλητής είναι η αποφυγή των αντιδίκων να παρουσιάσουν τους δούλους τους με σκοπό τον βασανισμό, ώστε να αποκαλύψουν την αλήθεια που γνώριζαν. Η άρνηση αυτή υποδηλώνει ίσως ότι υπάρχουν στοιχεία τα οποία θέλουν να αποκρύψουν καθώς θα ήταν κατά τους.
- Οι πολλές αναφορές στο πρόσωπο του Διοκλή αποτελεί επίσης επιχείρημα καθώς ο ομιλητής υποστηρίζει ότι Διοκλής ενεργώντας στο παρασκήνιο κινούσε τα νήματα και παρότρυνε τον ανιψιό του Κίρωνος να εγείρει διεκδικήσεις της περιουσίας. Πιθανώς, ο Διοκλής θα υποσχέθηκε να τον βοηθήσει με αντάλλαγμα να του δώσει μερίδιο από την περιουσία. Αλώστε συχνά αναφέρεται ότι στο παρελθόν είχε σφετεριστεί ξένη περιουσία η οποία δεν του ανήκε καθώς παράνομα παρουσίασε στο δικαστήριο τον εαυτό του ως υιοθετημένο διάδοχο ενός άνδρα.

Η παραπάνω επιχειρηματολογία έχει διανθίζεται και εμπλουτίζεται με τρόπους και μέσα πειθούς, με κατάλληλη χρήση του ύφους, με ρητορικά μέσα αλλά και έγγραφες μαρτυρίες. Ως προς τους τρόπους πειθούς παρατηρείται συχνή επίθεση στο ήθος του αντιπάλου κατά την οποία παρουσιάζεται η ανηθικότητα, η έπαρση και η πλεονεξία για χρήματα την οποία συνδυάζει ο ομιλητής με την ύβρη. Επιπλέον, ο ομιλητής επικαλείται την ηθική που διακατέχει τον ίδιο παρουσιάζοντας τον ως φιλήσυχο άνθρωπο, για αυτό και δεν έχει λάβει ποτέ ως τώρα μέρος σε δικαστική διαμάχη. Ακόμη, συχνή είναι η επίκληση στη λογική μέσω της οποίας ο ομιλητής

προσπαθεί να παρουσιάσει ως καθολικά αποδεκτές στις απόψεις του.

Ως προς το ύφος παρατηρείται η χρήση της αντίθεσης κατά τις παραγράφους 2, 9 και αλλού, η κλιμάκωση μέσω της οποίας ομιλητής από ένα ήσσονος σημασίας γεγονός διέρχεται στο μείζον και για αφήγηση των γεγονότων μέσω της οποίας υπάρχει μία χρονική ακολουθία και συνεπώς μία σαφήνεια με στόχο η ιστορία του να γίνει περισσότερο εύληπτη και κατανοητή τους δικαστές. Η κτητική αντωνυμία στο πρώτο ενικό ή πληθυντικό πρόσωπο αποτελεί επίσης στοιχείο ύφους/γλώσσας, ενώ, η χρήση των κατά το εικόν επιχειρημάτων αποτελούν εξίσου υφολογικό στοιχείο λόγω της εκτενής και συχνής χρήσης τους.

Τέλος, ως προς τα ρητορικά μέσα εντοπίζεται η προτροπή αλλά και η παράκληση για δίκαιη αντιμετώπιση καθώς επίσης και η δέηση. Τα ρητορικά ερωτήματα αλλά και η χρήση του σχήματος της υποφοράς - ανθυποφοράς αποτελούν στολίδια του λόγου καθιστώντας τον ζωντανό και άμεσο.

Ετσι παρατηρούμε ότι ο Ισαίος για ακόμα μία φορά έχει γράψει έναν σπουδαίο λόγο γεμάτο, αν μη τι άλλο, με ρητορικά τεχνάσματα μέσω του οποίου αποκλαύπτεται τη ρητορική του δεινότητα και η σημαντική προσπάθεια που έχει καταβάλει ώστε ο πελάτης του και ομιλητής του λόγου να κερδίσει τη δίκη.

Βιβλιογραφία

Συγγράμματα

- Biscardi, A. (2010): *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, μτφ. Παν. Δ. Δημάκης, Αθήνα.
- Carawan, E. (2007): *The Attic Orators*, Oxford.
- Carey, C., (2010): *Η δημοκρατία στην αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Ελένη Ηλία Βολονάκη, Αθήνα.
- De Jong, I. Nünlist, R. Bowie, A., (2004): *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature*, Boston.
- Edwards, M., (2002): *Οι αττικοί ρήτορες*, μτφ. Δ.Γ. Σπαθάρας, Αθήνα.
- Edwards, M., (2007) : *The Oratory of Classical Greece*, Austin.
- Gagarin, M. & Cohen, D., (2005): *The Cambridge companion to ancient Greek law*, New York.
- Griffith-Williams, B., (2013) : *A Commentary on Selected Speeches of Isaios*, Boston.
- Harrison, A.R.W., (1968) : *The Law of Athens*, vol 1, Oxford.
- Harrison, A.R.W., (1971) : *The Law of Athens*, vol. 2, Oxford.
- Jebb, R.C., (1880) : *Selection from the Attic Orators*, London.
- Jebb, R.C., (2008) : *Για το Ύφος των Αττικών Ρητόρων – Από τον Αντιφώντα ως τον Ισαίο*, (μτφ. Β.Θ. Θεοδωρόπουλος), Αθήνα.
- Kennedy, G., (2014): *Ιστορία της κλασικής Ρητορικής*, μτφ. Νικολούδης Νικόλαος, Αθήνα.
- Lausberg, H. & Arens, A., (1990) : *Handbuch der literarischen Rhetorik*, Stuttgart.
- Lesky, A., (2006⁵) : *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνική Λογοτεχνίας*, μτφ. Τσοπανάκης, Α., Θεσσαλονίκη.
- MacDowell, D.M., (1986): *Το δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφ. Γιώργος Μαθιουδάκης, Αθήνα.
- Parker, R., (2005) : *Polytheism and Society at Athens*, Oxford

- Robinson, C.A., (1901) : *The Tropes and Figures of Isaeus*, Princeton.
- Roisman, J., (2006) : *The Rhetoric of Conspiracy in Ancient Athens*, Berkeley-Los Angeles- London.
- Worthington, I., (1994) : *Persuasion. Greek Rhetoric in Action*, London.
- Worthington, I., (2007) : *A Companion to Greek Rhetoric*, U.S.A.
- Wyse, W., (1904) : *The speeches of Isaeus, with critical and explanatory notes*, Cambridge.
- Αλεξίου, Ε., (2016) : *Η Ρητορική του 4^{ου} αι. π.Χ.- Το Ελιζίριο της Δημοκρατίας και η Ατομικότητα*, Θεσσαλονίκη.
- Γιούνη, Μ., (2006) : *Νόμος Πόλεως, Δικαιοσύνη και Νομοθεσία στην Αρχαία Ελληνική Πόλιν: ΙΙ Αρχαϊκοί Χρόνοι*, Θεσσαλονίκη.
- Καμαργιάρης, Ν. & Σερπάνου, Α. (2006): *Κοινός Νους*, Τόμος Α΄, Αθήνα.
- Κυριακόπουλος, Π., (2003) : *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, Αθήνα.
- Κωνσταντινόπουλος, Β., (2014) : *Το Ύφος του Αρχαίου Έλληνικού Λόγου*, τόμος 2, Αθήνα.
- Τριαντάρη-Μάρα, Σ., (2006): *Βασικές Αρχές της Αριστοτελικής Λογικής*, Θεσσαλονίκη.

Άρθρα

- Carawan, E., «Diadikasiai and the Demotionid Problem», *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 60, No. 2, pp. 381-400.
- Cox, C.A., (1988): «Sisters, Daughters and the Deme of Marriage A Note»: *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 108 pp. 185-188.
- Seymour, T. D., (Mar., 1901): «Hypophora in Isaeus» *The Classical Review*, Vol. 15, No. 2 pp. 108-109.

Παράρτημα 1

Οι Υποθέσεις των Λόγων¹⁵⁴

- 1) **Περί του Κλεωνύμου κλήρου** (ἀδελφιδοῖ Κλεωνύμου τελευτήσαντος ἐπὶ τὸν κλῆρον ἔρχονται κατὰ γένος, τὰς διαθήκας, ἃς παρέχονται εἰς αὐτοὺς οἱ περὶ Φερένικον καὶ Σίμωνα καὶ Ποσειδίππον, γράψαι, ὡς ἀληθὲς ἦν, καὶ θεῖναι παρὰ τοῖς ἄρχουσιν ὁμολογοῦντες Κλεώνυμον κατὰ τὴν πρὸς Δεινίαν τὸν ἐπίτροπον αὐτῶν ὀργήν, ὕστερον δὲ ἐπιχειρήσαντα λῦσαι καὶ μεταπεμφόμενον τὸν ἀστυνόμον ἐξαίφνης <ἀποθανεῖν> καὶ Πολύαρχον δὲ τὸν πάππον αὐτῶν, Κλεωνύμου δὲ πατέρα, προστάξαι, εἴ τι πάσχοι Κλεώνυμος, δοῦναι αὐτοῖς τὰ ὑπάρχοντα. ἡ στάσις ὄρος διπλοῦς κατὰ ἀμφισβήτησιν: οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι ταῖς γενομέναις ἐξ ἀρχῆς διαθήκαις δισχυρίζονται, οἱ δὲ, λέγοντες. [φησὶν] ὅτι μετεκαλέσατο τὸν ἄρχοντα, ἵνα λύσῃ αὐτάς, τοῖς τελευταῖον παρὰ τοῦ Κλεωνύμου γενομένοις.)
- 2) **Περί του Μενεκλέους κλήρου** (Μενεκλέους ποιησαμένου υἱὸν καὶ ἐπιβιώσαντος τῆ ποιήσει εἴκοσι τρία ἔτη, ἀδελφῶν ἀμφισβητησάντων τοῦ κλήρου ἐμαρτύρησέ τις Φιλωνίδης μὴ εἶναι τὸν κλῆρον ἐπίδικον, καταλείψαντος υἱὸν Μενεκλέους. τούτῳ ἐπέσκηψαν ψευδομαρτυρίας οἱ ἀδελφοί, καὶ πρὸς τούτους ὁ παῖς ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀπολογίαν εἰσέρχεται. ἔστι δὲ ὁ λόγος οὗτος ἐναντίος τῷ περὶ τοῦ Κλεωνύμου κλήρου: ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ συγγενείας εἶπεν, ὧδε δὲ ὑπὲρ διαθήκης. ἡ στάσις ἀντίληψις κατὰ στοχασμόν: λέγει γὰρ ὅτι ἐξῆν αὐτῷ ποιεῖν ἑαυτῷ υἱόν. εἶτα τὸ στοχαστικόν, ὅτι οὐ πεισθεῖς γυναικὶ ἐποίησάτο με.)
- 3) **Περί του Πύρρου κλήρου** (Πύρρου τὸν ἕτερον <τῶν> τῆς ἀδελφῆς υἱῶν υἰοποιησαμένου Ἐνδίου, καὶ τούτου πλέον ἢ εἴκοσιν ἔτη τὸν κλῆρον¹ κατασχόντος, εἶτα ἀποθανόντος, Ξενοκλῆς λαχὼν τῶν χρημάτων ὑπὲρ Φίλης, τῆς ἑαυτοῦ γυναικός, διεμαρτύρησεν εἶναι αὐτὴν γνησίαν Πύρρου θυγατέρα, ἀμφισβητοῦσης τοῦ κλήρου τῆς Ἐνδίου μητρός: καὶ ἐάλω ψευδομαρτυριῶν, Νικοδήμου καὶ αὐτοῦ μαρτυρήσαντος ἐγγυῆσαι Πύρρῳ τὴν ἀδελφὴν κατὰ τοὺς νόμους, ἐξ ἧς γεγονέναι τὴν Φίλην. ὁ Ἐνδίου δὲ ἀδελφὸς νόθην εἶναι φησιν, ἐξ ἑταίρας Πύρρῳ γενομένην, καὶ οὕτως ὑπὸ Ἐνδίου ἐκδοθῆναι Ξενοκλεῖ. ἡ στάσις στοχασμός, τὸ δὲ ἔγκλημα ψευδομαρτυριῶν κατὰ τοῦ Νικοδήμου.)
- 4) **Περί του Νικοστράτου κλήρου** (Νικοστράτου ἐν ὑπερορίᾳ τελευτήσαντος, Ἄγων καὶ Ἀγνόθεος ὡς ὄντες ἀνεψιοὶ ἐκ πατραδέλφου ἀμφισβητοῦσι τοῦ κλήρου πρὸς Χαριάδην, φάσκοντα κληρονόμον αὐτοῦ εἶναι κατὰ δόσιν, ὃ ἔστι κατὰ διαθήκας. Ἰσαῖος οὖν ὁ ρήτωρ, ὡς συγγενῆς ὢν τῶν περὶ τὸν Ἄγωνα, λέγει συνηγορῶν αὐτοῖς. ἡ στάσις στοχασμός.)
- 5) **Περί τοῦ Δικαιογένους κλήρου** (Δικαιογένους τελευτήσαντος ἄπαιδος ἐπὶ τέσσαρσιν ἀδελφαῖς Πρόξενος ἦκεν διαθήκην ἔχων, ἐν ἧ Δικαιογένης ὁ τελευτήσας

¹⁵⁴ Οι τίτλοι των λόγων καθώς και η υποθέσεις αυτών λήφθηκαν από τον ιστότοπο: www.perseus.tufts.edu/hopper/collection?collection=Perseus:collection:Greco-Roman (Perseus)

τὸν υἱὸν αὐτοῦ, τοῦ Προξένου, Δικαιογένην υἱὸν θετὸν ἐποίησατο ἐπὶ τῷ τρίτῳ μέρει τῆς οὐσίας. τοῦτον δὲ τὸν τρόπον διανεμησάμενον αὐτῶν τὴν ὅλην οὐσίαν, τελευταῖον ἦλθεν ὁ υἱὸς Προξένου Δικαιογένης φάσκων ἐπὶ ὅλη τῇ οὐσίᾳ γεγονέναι υἱός, καὶ νικήσας ἀνέλαβε καὶ τὰ δύο μέρη τῶν ἀδελφῶν τοῦ τελευτήσαντος. ὕστερον πάλιν οἱ παῖδες τῶν ἀδελφῶν δικασάμενοι πρὸς Δικαιογένην ἐνίκησαν, καὶ συνέθετο Δικαιογένης ἀποδοῦναι πάλιν τὰ δύο μέρη αὐτοῖς καθαρὰ καὶ ἀνέπαφα, ἐγγυησαμένου ταῦτα Λεωχάρους. νῦν δὲ ἀρνούμενων τὰ δόξαντα τῶν περὶ Δικαιογένην καὶ Λεωχάρην, ἐγκαλοῦσιν οἱ παῖδες τῶν ἀδελφῶν περὶ τῶν δύο μερῶν τῷ μὲν ὡς συνθεμένῳ, τῷ δὲ ὡς ἐγγυητῇ. ἡ στάσις στοχασμός: ἀρνοῦνται γάρ.)

6) **Περὶ τοῦ Φιλοκτῆμονος κλήρου** (εὐκτῆμονος υἱὸς Φιλοκτῆμων τὸν τῆς ἐτέρας τῶν ἀδελφῶν καὶ Φανοστράτου υἱὸν Χαιρέστρατον ποιησάμενος κατὰ διαθήκας τεθείσας παρὰ Χαιρέα τῷ τῆς ἐτέρας ἀδελφῆς ἀνδρὶ, ἐτελεύτησε ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς ὕστερον δὲ κάκεινου ἀποθανόντος ἔλαχεν ὁ Χαιρέστρατος τοῦ κλήρου κατὰ τὸν νόμον. διαμαρτυρήσαντος δὲ Ἀνδροκλέους μὴ εἶναι ἐπίδικον ὄντος Ἀντιδώρου γνησίου παιδὸς Εὐκτῆμονι, οἱ περὶ Χαιρέστρατον ἐπεσκήψαντο τῇ διαμαρτυρίᾳ, καὶ τοῦτον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ νόθους γεγονέναι φάσκοντες, τὸν δὲ νόμον διαγορεύειν νόθῳ καὶ νόθῃ μὴ εἶναι ἀγχιστεῖαν. ἡ στάσις στοχασμός: ἄδηλον γὰρ εἰ ἐποίησε Φιλοκτῆμων Χαιρέστρατον υἱὸν ἑαυτῷ, καὶ πάλιν ἄδηλον εἰ γνησιοὶ εἰσὶν οἱ περὶ Ἀντίδωρον.)

7) **Περὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου κλήρου** (Εὐπολις καὶ Θράσυλλος καὶ Μνήσων ἀδελφοὶ γεγόνασι. τούτων ὁ μὲν Μνήσων ἄπαις ἐτελεύτησεν, ὁ δὲ Θράσυλλος παῖδα καταλιπὼν Ἀπολλόδωρον: μόνος δ' Εὐπολις καταλειφθεὶς πολλὰ τὸν Ἀπολλόδωρον ἠδίκησεν. ὅθεν Ἀρχεδάμος, πάππος τοῦ λέγοντος τὸν λόγον, τῇ τοῦ Ἀπολλοδώρου μητρὶ συνοικῶν μετὰ τὸν Θρασύλλον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς θάνατον, καὶ τὸν Ἀπολλόδωρον ὡς ὀρφανὸν ἐλεῶν, πολλὰ τὸν Εὐπολιν ἀπήτησε χρήματα ὑπὲρ ὧν Ἀπολλόδωρον ἠδίκησε. τούτων μεμνημένος Ἀπολλόδωρος εἰσήγαγεν εἰς τοὺς φράτορας θετὸν υἱὸν ἑαυτῷ Θράσυλλον τοῦτον, υἱὸν ὄντα τῆς [τε] ὁμομητρίας αὐτοῦ ἀδελφῆς καὶ θυγατρίδοῦν Ἀρχεδάμου. τοῦ δὲ Θρασύλλου ἤδη μὲν εἰς τοὺς γεννήτας καὶ φράτορας ἐγγεγραμμένου, οὐπω δ' εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, ἐτελεύτησεν Ἀπολλόδωρος. καὶ μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτὴν ἐγγέγραπται μὲν ὁ Θράσυλλος εἰς τὸ ληξιαρχικὸν γραμματεῖον, οὐδὲν δ' ἦν Εὐπόλιδος θυγάτηρ, τοῦ θεοῦ Ἀπολλοδώρου, ἀμφισβητεῖ πρὸς Θράσυλλον, λέγουσα μὴδ' ὅλως ἐγγεγράφθαι τὸν Θράσυλλον εἰς τοὺς φράτορας καὶ γεννήτας κατὰ γνώμην τοῦ Ἀπολλοδώρου, ἀλλὰ πεπλασμένην εἶναι τὴν ποίησιν. καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις αὕτη, ἡ δὲ στάσις στοχασμός: διὸ καλῶς πάνυ καὶ τεχνικῶς τὸν λόγον οἰκονομῶν τὴν ἔχθραν διεξέρχεται τὴν Ἀπολλοδώρου πρὸς Εὐπολιν, ὅπερ μέγα σημεῖον γίνεταί τοῦ μὴ θέλειν αὐτὴν ὑπὸ τῆς Εὐπόλιδος θυγατρὸς κληρονομηθῆναι)

8) **Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου** (Κίρωνος ἄπαιδος γνησίων τελευτήσαντος παίδων ἀδελφιδούς τις αὐτοῦ κατὰ πατέρα ἀντιποιηθεὶς τοῦ κλήρου παρέλαβε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ παρὰ τῆς γυναικός: καὶ μετὰ ταῦτα ὁ λέγων τὸν λόγον γράφεται τὸν ἀδελφιδούν, φάσκων θυγατρίδοῦς εἶναι Κίρωνος, καὶ ὅτι ἡ γυνὴ τοῦ τετελευτηκότος ἔκοῦσα προέδωκε τὸν κλῆρον τῷ ἀδελφιδῷ, ἵνα μέρος δοῦσα αὐτῷ τὰ λοιπὰ κερδάη. καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις αὕτη, ἡ στάσις δὲ στοχασμός: ζητεῖται γὰρ εἴτε θυγατρίδοῦς ἐστὶν οὗτος τοῦ Κίρωνος γνήσιος εἴτε οὐ. ἐπιπλέκεται δ' αὐτῷ καὶ ἡ κατὰ ποιότητα ζητήσις. ὁ γὰρ ἀδελφιδούς ἠγωνίζετο, λέγων ὅτι εἰ καὶ δῶμεν ἐκείνην γνησίαν εἶναι θυγατέρα Κίρωνος, ἐπειδὴ ἐτελεύτησεν ἐκείνη, ὁ δ' υἱὸς αὐτῆς ἀμφισβητεῖ νῦν, προτιμητέος ἐστὶν ὁ κατὰ πατέρα ἀδελφιδούς τοῦ ἀπὸ θυγατρὸς ἐκγόνου, κατὰ τὸν νόμον ἐκείνου,

τὸν κελεύοντα προτιμᾶσθαι τοὺς ἀπὸ τῶν ἀρρένων τῶν ἀπὸ τῶν θηλειῶν. οὗτος γὰρ τεχνικώτατα πάνυ σιωπήσας τοῦτον τὸν νόμον, ἐκ τῆς τῶν τεκόντων διαφορᾶς ἀγωνίζεται, δεικνὺς ὅτι ὅσον θυγάτηρ ἀδελφοῦ οἰκειότερα τοῖς τελευτῶσι, τοσοῦτον ἕκγονος ἀδελφίδου διαφέρει. ἔρρωται οὖν ἐνταῦθα τῷ δικαίῳ καὶ ἀσθενεῖ τῷ νομίμῳ: τὴν δὲ ἐργασίαν τῶν κεφαλαίων κατὰ τὴν οἰκείαν πάλιν ἐργάζεται δύναμιν.)

9) Περὶ τοῦ Ἀστυφίλου κλήρου (Ἀστύφιλος καὶ ὁ λέγων τὸν λόγον ἀδελφοὶ ὁμομήτριοι: τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀστυφίλου διαθήκας προήνεγκε Κλέων τις, ἀνεψιὸς ὢν αὐτοῦ, φάσκων αὐτὰς γενέσθαι εἰς τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ. ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ Ἀστυφίλου κατηγορεῖ τῶν διαθηκῶν ὡς πλαστῶν. ἡ στάσις στοχασμός.)

10) Περὶ τοῦ Ἀριστάρχου κλήρου (Ἀρίσταρχός τις τεσσάρων πατὴρ γενόμενος παίδων, Κυρωνίδου καὶ Δημοχάρους καὶ τῆς μητρὸς τοῦ λέγοντος τὸν λόγον καὶ ἄλλης κόρης, τούτων I μὲν τὸν Κυρωνίδην ἔτι περιῶν εἰσεποίησεν εἰς τὸν Ξεναινέτου τοῦ κατὰ μητέρα πάππου κλῆρον, αὐτὸς δὲ κληρονόμους τοὺς λοιποὺς ἑαυτῷ κατέλειψε παῖδας. μετὰ ταῦτα τελευτᾷ μὲν Δημοχάρης ἅπαις, καὶ ἡ μία θυγάτηρ [αὐτοῦ] καὶ αὐτὴ ἅπαις, ὁ δὲ κλῆρος ὅλος ἔρχεται δικαίως εἰς τὴν μητέρα τοῦ λέγοντος τὸν λόγον. καὶ ταῦτα μὲν οὕτω: μετὰ δὲ τὴν τελευτὴν Ἀριστάρχου Ἀριστομένης ἀδελφὸς ὢν αὐτοῦ καὶ κατὰ νόμον ἐπίτροπος τῶν τοῦ ἀδελφοῦ γινόμενος παίδων, ἐκδέδωκε Κυρωνίδῃ τῷ ἐκποιήτῳ υἱῷ Ἀριστάρχου τὴν θυγατέρα ἑαυτοῦ, ἐπαγγειλάμενος περιποιῆσαι αὐτῷ τὸν Ἀριστάρχου κλῆρον. ὁ δὲ καὶ πεποίηκε: γενομένου γὰρ υἱοῦ τῷ Κυρωνίδῃ πρῶτον μὲν ὄνομα τῷ παιδί τὸ τοῦ πάππου δεδώκασιν, Ἀρίσταρχον ὀνομάσαντες, εἶτα εἰσεποίησαν αὐτὸν εἰς τὸν τοῦ πάππου οἶκον ὡς δὴ τοῦτο ἐκείνου προστάξαντος, καὶ παραδέδωκεν Ἀριστομένης αὐτῷ τὸν ὅλον τοῦ πάππου κλῆρον. ἔτι δὲ ἅπαις ὢν ἐκεῖνος [καὶ] τελευτῶν κληρονόμον κατὰ διαθήκας ἐνεστήσατο τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ξεναινέτον. τούτων οὕτω γενομένων, καὶ κρατοῦντος Ξεναινέτου τὴν Ἀριστάρχου τοῦ παλαιοῦ οὐσίαν, ἀμφισβητεῖ πρὸς αὐτὸν ὁ υἱὸς τῆς θυγατρὸς Ἀριστάρχου τοῦ παλαιοῦ, λέγων ἑαυτὸν μόνον εἶναι κληρονόμον δικαίως τῶν Ἀριστάρχου τοῦ παλαιοῦ χρημάτων. ὁ μὲν γὰρ Κυρωνίδης (φησὶν) ἐκποιήτος ἐγένετο: ὁ δὲ πατὴρ υἱὸν ἔχων γνήσιον τὸν Δημοχάρην, οὐκ ἐδύνατο θετὸν ἑαυτῷ ποιῆσαι παῖδα: ὁ δὲ Δημοχάρης ἀτελής ὢν οὐδὲ αὐτὸς ἐδύνατο εἰσποιῆσαι τῷ πατρὶ θετὸν υἱόν: ἀλλ' οὐδ' ἡ ἄλλη θυγάτηρ αὐτοῦ ἢ προτελευτήσασα. ὥστε οὐ κατὰ τὸν νόμον (φησὶ) τῆς εἰσποιήσεως γενομένης τοῦ μικροῦ Ἀριστάρχου, οὐκέτι συνίστατο ἢ διαθήκη αὐτοῦ, τοῦ νέου Ἀριστάρχου: ἃ γὰρ μὴ δικαίως ἐκτήσατο, πῶς ἄλλω παραπέμπειν ἐδύνατο; ἀναιρουμένης δὲ τῆς διαθήκης εἰκότως ὁ κλῆρος εἰς τὸν λέγοντα τὸν λόγον ἐφέρετο, υἱὸν ὄντα τῆς γνησίας θυγατρὸς Ἀριστάρχου τοῦ παλαιοῦ. καὶ ἡ μὲν ὑπόθεσις αὕτη, ἡ στάσις δὲ πραγματικὴ ἔγγραφος: ζητεῖται γὰρ εἰ δεῖ τὰς τοιαύτας συνεστάναι διαθήκας, καὶ τίς δικαιότερα λέγει.)

11) Περὶ τοῦ Ἀγνίου κλήρου (Ἀγνίας τις εἶχεν ἀνεψιοὺς πολλοὺς, Θεόπομπον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στρατοκλέα καὶ Στρατίον καὶ Εὐβουλίδην. οὗτος μέλλον τελευτᾶν ἐποίησατο θετὴν ἑαυτῷ² θυγατέρα, κελεύσας ἐν ταῖς διαθήκαις, εἴ τι πάθοι ἢ θυγάτηρ, ἔρχεσθαι τὸν κλῆρον εἰς Γλαύκωνα, ἀδελφὸν αὐτοῦ τυγχάνοντα ὁμομήτριον. ἐπὶ τούτοις αὐτοῦ τελευτήσαντος ἢ θυγάτηρ λαβοῦσα τὸν κλῆρον ἐτελεύτησεν. ἀποθανόντος δὲ καὶ Εὐβουλίδου ἢ θυγάτηρ αὐτοῦ, τοῦ Εὐβουλίδου, δικασαμένη πρὸς Γλαύκωνα ἔλαβε τὴν οὐσίαν. μετὰ ταῦτα τελευτησάντων καὶ τῶν περι τὸν Στρατοκλέα καὶ Στρατίον Θεόπομπος μόνος ἐδικάσατο πρὸς αὐτήν, καὶ ἔλαβε τὸν κλῆρον. πρὸς τοῦτον ὁ υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Στρατοκλέους, δικάζεται [πρὸς αὐτὸν])

δι' ἐπιτρόπου τινὸς [υἱός], φάσκων ἐξ ἴσου τὰ τῆς κληρονομίας ἀρμόζειν τῷ τε Θεοπόμπῳ καὶ τῷ παιδί τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. ἡ στάσις πραγματική.)

12) Ὑπὲρ Ευφιλῆτου πρὸς τοὺς Ἐρχιέας ἔφεσις (τὸν Ἐρχιέων δῆμον εἰς τὸ δικαστήριον προσκαλεῖται τις τῶν ἀποψηφισθέντων ὡς ἀδίκως τῆς πολιτείας ἀπελαυνόμενος. ἐγράφη γὰρ δὴ τις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων νόμος, ἐξέτασιν γενέσθαι τῶν πολιτῶν κατὰ δήμους, τὸν δὲ ἀποψηφισθέντα ὑπὸ τῶν δημοτῶν τῆς πολιτείας μὴ μετέχειν, τοῖς δὲ ἀδίκως ἀποψηφισθεῖσιν ἔφεσιν εἰς τὸ δικαστήριον εἶναι προσκαλεσαμένοις τοὺς δημότας, καὶ ἐὰν τὸ δεύτερον ἐξελεγχθῶσι, πεπρᾶσθαι αὐτοὺς καὶ τὰ χρήματα εἶναι δημόσια. κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ὁ Εὐφίλητος, προσκαλεσάμενος τοὺς Ἐρχιέας ὡς ἀδίκως καταψηφισαμένους αὐτοῦ, τὸν ἀγῶνα τόνδε διατίθεται. προεῖρηται μὲν δὴ τὰ πράγματα ταῦτ' ἀκριβῶς καὶ πεπίστωται διὰ τῶν μαρτύρων: οἷς δὲ βεβαίως βούλεται ποιῆσαι τὰς μαρτυρίας, τάδ' ἐστίν, ὡς μὲν ἐγὼ δόξης ἔχω, πάντ' ἀκριβῶς ἐξεργασμένα, κρινέτω δὲ ὁ βουλόμενος εἰ τὰ προσήκοντα ἔγνωκα περὶ αὐτῶν.)